

TERCÜMAN GAZETESİ'nin
bir kültür hizmeti olarak
yayınladığı
"1001 TEMEL ESER"
Serisinin
130. Kitabı,
Eyüb Sabri (AKGÖL) Bey'in
(BİR ESİRİN HÂTİRALARI)
ve
Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet—i Umimiyesi
tarafından yayınlanan
(YUNAN İLLERİNDE ZAVALLI ESİRLERİMİZ);

"ESARET HÂTİRALARI"

başlığı altında toplanmış;

KERVAN KİTAPÇILIK
BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş.
Ofset Tesisleri'nde
dizilmiş ve basılmıştır.
(ARALIK 1978)

Tercüman
1001 TEMEL ESER

130

esaret hâtıraları

Eyüb Sabri: BİR ESİRİN HÂTİRALARI
ve

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi:
YUNAN İLLERİNDE ZAVALLI ESİRLERİMİZ

Hazırlayan:
Nejat SEFERCİOĞLU

İSTANBUL
1978

Eyüb Sabri (Akgöl)

BİR ESİRİN HATIRALARI

**Gazianteb'de İngiliz tecâvüzünün başlangıcı
ve Mısır'da Türk esirlerine yapılan zulüm
ve işkenceler**

BAŞLANGIÇ

Milâdi bindokuzyüzonsekiz senesine rastlayan binüç-yüzotuzdört Ekim'inde aktedilen anlaşmadan birbuçuk ay sonra İngilizler, birkaç zırhlı otomobille beraber Anteb'e seksen mevcutlu bir süvâri müfrezesi sokmaya muvaffak oldular. Bunlar, bir binbaşının emir ve kumandasında, önce şehrin ortasından çarşı içine doğru gösteri yaptıktan sonra, Mutasarrıfın tavsiyesi üzerine, kasabaya hâkim bir mevkîde bulunan Amerikan Kolejini işgâl ederek, oraya yerleştiler. O gün, müfrezeye kumandanı binbaşı Milis, bir İngiliz albayının refâketinde hükümete gelerek Mutasarrıfın yanında bir saat kadar kaldılar. Sonra, yapılan incelemeye ve Mutasarrıf Celâl Bey'in ifâdesine nazaran, güyâ bunların Antep'e gelmesinin sebebi, Haleb'de fazla asker ve hayvanları bulunduğundan dolayı, yalnız kışı çıkarmak lüzum ve maksadından ibâret olduğunu, bu hareketlerinin bir işgâl mâhiyetinde anlaşılmaması ve hiç bir emel ve maksada dayanmadığını söyledikleri anlaşıldıysa da, hal ve vaziyetlerine nazaran, böyle sadece bir kışlamak veyahut yalnız iâşelerinin temini maksadiyle Antep'e kadar yürümek zahmetine katlanmalarına kimsenin inanmayacağı tabii idi. Aynı zamanda, beklenilmeyen fevkâlâde durumlar da görülüyordu ki, o zamandan itibaren kalp-

lerimizi sızlatan manzaralardan biri de bu idi. Meselâ, İngilizlerin Antep'e gelişlerinde memlekette eskisinden fazla ve fevkalâde sükûnetin mevcudiyeti ve bunlara karşı niçin geldiklerinin sorulmaması, hiç bir taraftan ufacak olsun bir engelleme teşebbüsünde bulunulmaması ve bilâkis mâhut Mutasarrıf tarafından halkı tatmin için, onların lehine olarak yapılan devamlı propagandalarıyla beraber, iâşeye ait bütün ihtiyaçlarının Mutasarrıfın emir ve müsâadeleriyle ve belediye memurlarının bazılarının aracılığı ile, belediye bütçesine dahil edilmeksizin açıktan sağlanması, İngilizlerin Antep hakkındaki ümit ve arzularının artmasına ve memleketin işgâli emrinde ve orada tatbik etmek niyetinde buldukları birtakım intikam fikir ve hareketlerinin serbestçe tatbik ve icrâsına ve evvelce seksenaltıdan ibâret bulunan Hindli süvâri miktarının günden güne çoğalmasına sebep oluyordu.

Mutasarrıf Celâl Bey'in bu şekilde davranışları dolayısıyla mahalli hükümetten gösterilen müsâade, İngilizlerin son derece memnuniyetlerine sebep olduğundan teşekkürleriyle karşılanıyor, artık çekinmeden kuvvetlerini artırarak Antep ve Kilis ilçelerini tamamen işgâleri altına almış bulunuyorlardı.

Bu durum, memurların ve aydınların endişelerine sebep oluyorsa da, halkı kuşkulandırmamak ve heyecana sebebiyet vermemek için ses çıkarmıyorlar fakat son derece kederli ve ümitsiz bulunuyorlardı. Aradan yirmi gün kadar geçmişti. Memlekette sükunet devam ediyor, henüz kimseye saldırılmıyor ve bir şeye müdâhale edilmiyordu. Yalnız arasıra iki üç günde bir defa İngilizler Hindli süvârilerini kasaba içinde, bütün çarşı ve mahalleleri dolaştırarak gösteri yapıyorlar ve iâşeleri de eskisi gibi belediye vasıtasıyla sağlanıyordu. Hattâ ekmek, et ve hayvan samanı kolaylıkla sağlanarak, arabalarla karargahlarına kadar gönderiliyordu.

İngilizler, umduklarından fazla Antep hükümetinden gördükleri bu müsâit muamelelerden ve kavuştukları yardım ve kolaylıktan dolayı cidden memnun oluyorlar ve âdeta davetle gelmiş gibi, memlekette her türlü teşebbüs ve hareketlerinde serbest bulunuyorlardı.

Hal bu şekilde devam etmekte iken bir gün, işgâl kuvvetleri kumandanı General McAndrew Antep'e gelerek, İngilizler tarafından karargâh olarak kullanılan Amerikan Kollejinde kadı, muhasebeci, belediye reisi ve ileri gelenlerden Ahmed Hurşit Efendi (*), Doktor Hâmit Bey ile daha başka, memleketin genç aydınlarından birtakım tanınmış kişileri yanına çağırarak, kasabanın içinde ve dışında âsâyişi bozan bir durumun meydana gelmesine fırsat verilmemesi ve şâyet bir hâdise meydana gelirse, sebep olanların hadlerinin bildirilerek cezalandırılacağından bahisle, bazı tavsiyelerde bulundu. Generalin bu muamelesi bir nasihatten ibaret olmayıp aynı zamanda tehdit mâhiyetinde idi.

Çünkü, Antep'in o zamanki aczi, kabiliyetsiz hükümet reisinin İngilizlere karşı gösterdiği uysallık ve aşırı müsâadeyle sâbit olmuştu. General bu tebligâtı yapıp o gün hemen Haleb'e döndüğünden, ertesi günden itibaren Antep'de durum birden bire değişti. İngilizler tarafından telsiz telgraf haberleşmesine başlanarak, telgrafhâneye makine ve sansür konularak, hükümetin resmi şifresi derhal yasaklandı. Resmi ve gayr-i resmi haberleşmenin sansüre tâbi bulunduğu tebliğ olundu.

(*) Dâil Ahmed Ağa diye meşhurdur. Cidden pek muhterem olan bu zat, Antep'in mühim ve pek fedâkâr bir şahsiyetidir. Vatanını, memleketini ve milletini pek çok seven Ahmed Hurşit Efendi'nin Antep'de iyliliksever hizmetleri çoktur.

Son zamanlarda Kuvâ-yı Millîye ile de ilişki kurarak, cidden yararlı ve büyük hizmetler ifâ etmiş ve bu uğurda servetinin bir kısmı mahvolmuş halde, esasen tam ve sağlam olan imânının kuvvetine zerre kadar halel gelmemiştir.

İşte o zamandan itibaren Anteb'de tam manâsiyle bir yabancı kontrolü, daha doğrusu İngiliz zorbalığı başlamıştı. Kolejden başka bütün karakollarda, geceleri sokaklarda ve devriye kollarında, artık nerede olursa olsun İngilizler, her yerde onlar görülüyor ve her işe onlar karışıyorlardı. Ne yazık ki, iş bu dereceye varmış iken Mutasarrıf Bey bunlara karşı halâ gülüyor, rahatını bozmak istemediği gibi, bütün bu rezilce zorbalığı şaka telâkki etmek ve herkese de öyle bildirmek istiyordu. Gerçi, arasıra protesto dahi veriyordu lâkin, halkın mürâcaat ve baskısı üzerine vukubulduğundan dolayı bu protestolarının da uydurma ve sırf İngilizlerle kendi arasında kararlaştırılmış bir gösteriştten ibâret olduğuna şüphe etmemek elden gelmiyordu. Artık Anteb'in vaziyeti pek kötü ve günden güne korkunç şekillere girmekte idi. Herkes ümitsiz, kimsenin hükümete emniyet ve itimâdı yok. O sıralarda İstanbul'a yapılan ihbarlardan dahi bir netice alınamıyor. Anteb İngilizlerin malı olmuş ve bizden büsbütün koparılmış, sahipsiz ve koruyucusuz kalmış gibi bir durumda bulunuyordu.

Bu sırada Haleb ve Anteb'deki Ermeni komiteleri dahi yavaş yavaş başlarını kaldırmaya başlamışlardı. Bunlar, bir taraftan İngiliz kumandan ve subaylarına hulul etmek fırsatını takip etmekle beraber, diğer taraftan da yerli halkı heyecana getirecek kışkırtma ve teşvikte bulunmak suretiyle, İngilizlerin yerli memurlara ve müslüman halka karşı nefret ve kinlerini çekmek için, bütün kuvvetleriyle çalışıyorlardı.

Bu hallerden memleket halkı son derece üzgün ve tabiatıyla telaş edenler de bulunuyordu. Memurlardan yabancı olanlarımız düşünüyorduk; her ne kadar durumun kazanmakta olduğu ehemmiyeti gözönünde tutarak, gelecekte ortaya çıkması muhtemel tehlikeli durumda kalınacağı unutulmuyorsa da, halka karşı soğuk bir harekette bulunulmaması ve memlekette hey-

can uyandıracak bir durumun çıkmasına meydan verilmemesi düşünülerek, bu konuda arkadaşlar arasında yapılan müzakere neticesinde, kimsenin harekete geçmeyip, sonuna kadar sebat edilmesi uygun görülüyor ve bu yolda kesin karar veriyordu. Halbuki bunların hepsinin faydasız ve yanlış düşüncelerden ibaret olduğu daha sonra anlaşılmıştı. Çünkü o zamanlar memleket son dakikalarını yaşamakta ve artık o güzel ve sevgili Anteb'i bizden veya bizi ondan uzaklaştırmak istendiğini anlamamak kadar düşüncesizlik ve daha doğrusu beyinsizlik olamazdı. Dolayısıyla, memleketi kurtarmak için herkesin silaha sarılması lâzım geldiğini bilmek ve bu konuda kesinlikle tereddüt göstermemek lazımdı. Zira, yukarıda belirtildiği gibi, düşmanın anlaşma şartlarını çiğneyerek Anteb'e kadar gelmesine ve anlaşmalarına aykırı tecâvüz ve hareketlerine karşı, ne İstanbul'dan ne de mahalli hükümetin bir müdâhale görülmeyp bilâkis Mutasarrıf tarafından gösterilen iltifat ve müsâadeler, o zavallı memleketin meş'um bir âkibete düşeceğini hatırlamamak ve böyle bir tecavüze karşı susmak gibi büyük hatâ ve alçaklık olamazdı. Veyahut, bu derece beceriksizlik ve miskinlik içinde bizim orada kalmamız katiyyen doğru değildi ve bu durumda savaşmak lâzımdı. Lâkin nasıl olur, mümkün mü idi? İşte bizler o zamanların büyük fırsatlarını bile bile kaçırdık; yollar müsâit, ulaştırma araçları daima mevcut ve temini mümkün idi. Fakat ne çare bizi oradan ayıramayan bir sebep vardı ki o da, yalnız o güzel ve sevimli Anteb ve Anteb'liler idi. Anteb cidden kansız fedâ edilemeyecek bir memleketti.

Anteb, herkesin işittiği, hayalinde canlandığı ve yahut coğrafya kitaplarında gördükleri kadar değil, çok önemlidir. Anteb'i daha iyi bilmek ve sevmek için her halde yakından temas etmek gerekir. Anteb, Haleb'in Kuzey Batısında, Haleb'le Maraş'ın ortasında ve

düz bir ovada bol suya, gayet hoş havaya ve pek kuvvetli verimli bir toprağa sahip, muhiti, iç ve dış görünüşüyle de şirin bir şehirdir. (*) Etrâfı da yakın bağ, bahçe ve uçsuz bucaksız fıstık ağaçlarıyla doludur. Üzüm, incir ve fıstık pek boldur. Halkın hemen hemen tamamı sanatkâr, hükümet ve vatanlarına imanları gibi saygılı ve bağlıdırlar. Beş seneden fazla memuriyetle içinde yaşadığımdan dolayı bu saydığım vasıf ve meziyetleriyle beraber daha çok benzersiz güzelliğini ve huylarını yakından tanımış olduğum Anteb'i, vatanımın en zarif parçasından olan bu yüceltilmiş memleketi, o temiz ve saf Türk olan Anteb'ileri bir türlü terk edemedim. Onlara da öyle acıklı ve felâketli zamanlarında kendi isteğimle vedâ edemedim. Her ne olursa olsun memleketin halkı ile birlikte olalım, fikir ve kanaatmda sabit kaldım.

(*) Şam için "Arabistan'ın gelini" tabirini kullanmakta olan Arablar, Anteb'e de "Anadolu'nun gelini" ünvanını vermişlerdir. Hakikaten Anadolu'muzda eşsiz bir güzelliğe sahip bulunan bu aziz çevre, lezzetine doyamayan ve her yerde "Şam fıstığı" diye şöhreti olan fıstık mahsulünün hazinesidir.

BİZ BU DÜŞÜNCEYLE MEŞGUL İKEN

Yukarıda arz olunan tebligattan sonra aradan bir hafta kadar daha geçmişti. Bir gün yine Generalin Antebliğ etti ve o günden itibaren gazete yayımdan meneniz geldiği söyleniyordu. Ertesi gün sabahleyin Haleb'e geldiği işitilmiş fakat ne için gelip gittiği bilinememişti. Ancak, onun gelişini takiben Mutasarrıfımız "Anteb Haberleri"nin sahibi Hüseyin Cemil Bey'i yanına çağırarak, gazetesinin geçici olarak yayına ara vermesini tebliğ etti ve o günden itibaren gazete yayımdan meneneldi. İki üç gün sonra Maraş'tan Anteb'e gelmiş olan Fransızca öğretmeni Sedat Bey bir hafta kadar Anteb'de oturmaya mecbur edildikten sonra İngilizler tarafından tutularak Haleb'e gönderildi.

Bu olayların, gerek memurlar gerekse memleket halkı üzerinde derin ve acı tesirler meydana getirdiği ve istisnasız herkesi huzursuz bıraktığı halde, ancak ve yalnız Mutasarrıf olacak o kansız katiyyen müteessir etmiyor, bilakis çehresinde evvelkinden daha çok neşe bulunduğu görülüyor ve başından beri bunların hepsini ufak tefek işlerden sayarak, halka ve kendisine müracaat edip soranlara öyle bildirmek istiyordu. Halbuki ufak tefek saydığı önemli olaylar her gün tekrarlanıyor ve gittikçe büyüyor, namus ve vicdan sahiplerini ağla-

tıyordu. İngilizlerin cür'et ve şımarıklıkları günden güne artıyor ve şiddetleniyordu. Artık hükümete karşı vaziyetleri başkalaşıyor, Mutasarrıfa katiyen, hatta bir polis memuru kadar bile önem verilmiyor, yalnız İngilizler onu bütün istek ve emellerine alet olarak istedikleri gibi kullanıyorlardı.

Resmi haberleşme üzerinde dehşetli ve şiddetli kontroller uygulanıyordu. Müfreze kumandanı her gün üç beş defa hükümete gelerek, memlekete dönmekte olan Ermenilerin yerleştirilmesi, iâşeleri ve rahatlarının sağlanması hakkında adeta emirler veriyor, güya daireler bu konuda görevlerini bilmez ve yapmıyormuş gibi, hükümet ve dairelere azarlama yollu tenkit ve tebligatta bulunuyordu. Zavallı Türk muhacirleri, kışın o usandırıcı soğuklarında, kollarından tutup dışarıya atıyor, bir Ermeninin gösterdiği evler, gerek kendi mülkü olsun ve gerek başkasına ait bulunsun, hemen boşalttırıyordu.

Bu hücum ve tecâvüzlere karşı Mutasarrıf Bey ağzını açmayıp, yalnız ellerini oğuşturarak, İngilizlere kavuk sallamakla yetiniyordu. Bir taraftan polis ve jandarmalar mahallelerde evden eve koşarak, işleri güçleri Ermenileri yerleştirmek ve onların rahatlarını temin ve yerine getirerek, biçâre Müslüman muhâcirlerin dışarıya ve takımı, parasiyle hükümetten ev satın almış olan fukara halkı evlerinden atmak, bu vesilelerle İngilizlerin gözüne girmek ve onların takdir ve ilgilerine mazhar olmaktı. Hattâ bazen İngiliz karargâhına kadar gidip bu konuda emir ve yakınlık dileyen ahmaklar dahi bulunuyordu.

O zamanlar ahvâlin bu suretle kazandığı önem ve memleketin düştüğü bu elim felâkete nazaran, hiç olmazsa ufak bir tedbir alınmaya çalışılması lüzumundan bahsedenler de Mutasarrıfın gözünde en kötü ve en iğrenç bir kişi sayılıyordu.

PEK YERİNDE BİR TEŞEBBÜSTÜ FAKAT YAZIK Kİ NETİCELENMEDİ

Tam o sıralarda idi. Taşcızâde Abdullah Efendi söz konusu durumlardan dolayı üzüntülerini gizliyemeyerek, eşraftan Kethüdâzâde Hüseyin Cemil Bey, halen mebus bulunan Hâfız Şahin Efendi, Kürt Hacı Osman Ağa, Mamat Ağazâde Ali Efendi ve başkalarıyla görüşerek memleketin düşmandan temizlenmesi çârelerini etraflıca düşünmek ve gerektiğinde müdâfaa maksadıyla bir anlaşmış topluluk halinde bulunmak için halkı gayrete getirerek umumi toplantı yapılmasını bu kimseleler ile görüşmüş ve bir gün halkı teşvik ile tüccardan Ağazâde Ali Ağa'nın evine toplamaya muvaffak olmuştu.

Ne yazık ki bu teşebbüsten de o zamanki hükümetin oradaki mevcudiyeti karşısında bir fayda temini mümkün olmamakla beraber, biçare Abdullah Efendi'nin bu hareketleri memleketine aşırı sevgi ve bağlılığından dolayı ötedenberi devam edip gelmekte olan komitecilik denilen vatanperverlik kabahatine eklenerek, sonunda felâketinin sebebi olmuştur.

İşte bu sıralarda, yâni memleketin üzerine birdenbire ve âdeta kâbus gibi çöken bu istilâ bulutu içinde, İngiliz memurlarının kudurmuş köpekler gibi öteye be-

riye saldırdıklarını, çılgınlık ve haksızlıklarını gören bir takım zavallılar dahi, onlar hakkındaki fikir ve kanaatlarında doğru bir tâbir ile —o gibilere hitâb ediyorum— İngiliz zihniyet ve ciddiyeti hakkındaki kanaat ve iddialarında pek çok yanlışmış olduklarını anhyorlarsa da, artık bunlar da faydasız ve sırf pişmanlıktan başka bir şey değildi. Hal ve vaziyet aynı şekilde devam ediyor, herkes işten ve ticaretten soğumuş, kimsede kan yok, bütün kalbler ağlıyor fakat, ah o Mutasarrıf olacak yüreksiz hâlâ bir duygu ve azıcık olsun bir tesir göstermiyor ve daima gülüyordu. O dakikaya kadar İngiliz adâletinden bahisle, onların hiç kimseye fenalık etmiyeceklerini teminen söylemek istiyordu.

Artık bu hâle hayret mi, yoksa lânet mi? İnsan bu gibi kalbler karşısında ne diyeceğini bilemiyor.

ANTEB'DE TUTUKLANMA VE HALEB'E SEVKİMİZ

23 Kânun-ı sâni (Ocak) 335 (1919)
Perşembe

O günün sabahı, saat dokuzda evimden çıkıp doğrucaya hükümete gelmiştim. Tabii bir şeyden haberim yoktu. Mutasarrıf Beyin makamında olduğunu haber aldığımdan ve kendisinin böyle, alışılanın dışında erkenden gelmesini merak ettiğimden dolayı yanma gittim. Biraz sonra, bizim orada bulunduğumuzu işitmiş olan muhasebeci Besim Bey de gelmişti. Üçümüz birlikte otururken, hükümetin kapısı önünde otomobil gürültüsü işitildi. Pencereden baktık. Hakikaten kapının önünde iki otomobil duruyordu. Bunların birinde İngiliz Müfreze Kumandanı Binbaşı Milis ve Kollej Müdürü Maril, diğeri de boş idi. Her ikisi de otomobilden inerek, Mutasarrıf'ın yanma geldiler. Onlar henüz ayakta iken biz muhasebeci ile dışarı çıktık ve odalarımıza gittik. Aradan on dakika geçmemişti ki, Mutasarrıf'ın odacısı Ahmet gelerek "Sizi Mutasarrıf Bey istiyor" dedi.

Derhal kalbimde bir şüphe uyandıysa da Mutasarrıf'ın bu davetine uymaya o sırada kendimi mecbur saydığımndan dolayı, tabii gittim. Mutasarrıf ve diğeri

hâlâ oturmamışlar, ayakta idiler. Aynı zamanda, Polis Komiseri Fevzi Efendi de gelmiş, orada hazır bulunuyordu.

Mutasarrıf, bir taraftan komisere, herhalde onları bulup ve tutup getireceksiniz diyor, emirler veriyor ve bir taraftan da bana hitaben, bizi Generalin istediğini ve Amerikan Kolejindeki karargâhlarına kadar gitmek lâzım geldiğini tebliğ ediyordu. O sırada muhasebeci bey dahi tekrar gelmiş ve orada bulunuyordu. Ben, niçin çağırıldığımı sordum. Cevap olarak "Bir şey yok. Yine, zannederim evvelki gibi bir şeyler söyleyecekmiş. Bu defa sizi ve muhasebeci bey ile Evkaf memurları Hakkı, Taşcızâde Abdullah Efendileri ve Hüseyin Cemil Bey'i dahi istiyorlarmış. Onlar şimdilik bulunamadılar. Tabii getirileceklerdir. Onlar gelinceye kadar biz gider geliriz" dedi. Bu hâle göre, Mutasarrıfın Polis Başkomiserine vermekte olduğu şiddetli emirlerin, arkadaşlarımızın tutuklanmaları hakkında olduğu anlaşıldı. Dolayısıyla bizim için o felâketin gelip çattığına şüphe kalmamıştı.

Hüseyin Cemil Bey, Anteb eşrâfından Kethüdâzâde İbrahim Efendi'nin oğlu olup, yüksek tahsil görmüş, fikir ve dimağı genç, yüksek bilgi ve ülküye mâlik kıymetli kardeşlerimizdendir. Mütârekeden bir müddet evvel hastalanarak hava değişimi ile memlekete gelmişti. Daha sonra İngilizlerin Anteb'e gelmelerine, memleketin vaziyetine ve Ermenilerin taşkınlıklarına karşı, sâdik dostlar arasında müzâkere ederek, memleket nâmına bir gazete çıkarılması uygun görülerek, Hüseyin Cemil Bey'in imtiyazı altında "Anteb Haberleri" adıyla bir gazete çıkarılmıştı. Taşcızâde Abdullah Efendi, Anteb'de bir câmi-i şerifin hatîbi olup, ellibeş yaşlarında, özü sözü doğru, vatanını, memleketini çok sever muhterem bir hocadır.

Evkaf memuru Hakkı Efendi, aslen Antebli olup,

Hukuk Mektebinden mezun olmuş, Haleb adliyesinde âzâ iken, mütârekeden iki ay evvel Evkaf memurluğuna tayin edilerek oraya gelmişti.

Bunların isimlerini buraya kaydetmekten maksat, ileride bahsi gelecek olan ve kendilerine İngilizler tarafından isnad olunan Ermeni meselesiyle, hiç birisinin ilgili bulunmadığını arzetmekten ibârettir.

Biz orada, yani Mutasarrıfın odasında ve hemen gitmek üzere iken Abdullah Efendi (*) de gelmişti. Artık diğerlerinin beklenmiyecekleri ve hemen gidileceği bildirilmişti. Hepimiz ayakta, devamlı "Buyurunuz" sözleri tekrar edilirdi. Mutasarrıf önde biz arkada olduğumuz halde, sükunet ve itidalle merdivenden aşağı inildi.

Kapının önünde hazır bulunan otomobillerden birisine Mutasarrıf Celâl Bey'le beraber binbaşı Milis ve Kolej Müdürü Maril bindiler. Diğerine de Muhasebeci Besim, Abdullah Efendiler ve bir de İngiliz askeri beraber bindik. Hükümet önünde pek çok ahâli toplanmıştı. Herkes, bu ansızın gelen vaziyete şaşırmış, hayret içinde bulunuyorlar ve mâteessüf İngilizler bizi alıp götürürlerken arkamızdan yalnız seyirci olarak bakıyorlardı. Çünkü, bizi götürünler yalnız İngilizler değildi. Hükümetimizin reisi bulunan Mutasarrıf da beraberdi. Tabii ahâli mâzurdu.

(*) Abdullah Efendi, esâretin devamlı ve dayanılmaz azab ve ızdırabından üzüntü içinde vefât etmiştir. Mevlâ rahmet eylesin.

ANTEB'İN BÖYLE GÜNLER İÇİN YAPILMIŞ OLAN KOLLEJİNDE, O KOCA BİNANIN ALTINDA NELER OLDU

Doğruca karargâha gidildi. Orada, otomobilden iner inmez Mutasarrıfımız içeride bulunan Generalin yanına dâvet olunarak, yanımızdan ayırıldı. Bizim de başımıza hemen süngülü bir İngiliz askeri bırakıldı. Artık mesele açık, bu konuda düşünmeye ve şüpheye hiç hâcet yoksa da Muhasebeci Bey hâlâ, "Bu ne hâldir Yâ-rabbi, ne oluyoruz? Başımıza gelen nedir?" diyor, Hoca Abdullah Efendi metin ve sâkin bir tavırla elleri arkasında aşağı yukarı geziniyor ve mırıldanıyordu.

Bu hâl yarım saat kadar sürdü. Binbaşı Milis içeriden telâşla çıkarak, eliyle Muhasebeci Besim Bey'i çağırды. Besim Bey beş dakika kadar Generalin yanında kaldıktan sonra soğuk bir çehre ile yanımıza döndü.

Ne yaptığımı sordum. "Ne olacak. Güyâ ben Ermeni evlerini tahrib ediyordum. Ermenilerin sevkinde bir çok cinâyetler yapmış ve Ermeni parasiyle zengin olmuşum. Câni imişim. General böyle söylüyor" dedi. Aynı zamanda yüzünü öte tarafa çevirerek ve eliyle sakalını tutarak "Aman Yârabbi, sen âdilsin, bu yaştan sonra başıma ne geldi, bu nedir?" diyor, söyleniyordu. Kendisini teselli etmek istedim: "Zararı yok Muhasebe-

ci Bey, başka günahlarınıza kefârettir" dedim. Ona da kızdı. Hakikaten adamcağızın bu gibi şeylerle hiç bir ilgisi yoktu. O yalnız kendini bilen ve dâima kendini düşünenlerden biri idi. Lâkin, İngilizler için yalnız horoz değil, onların nazarında, Ermeniler kimi seçerse en mühim komiteci o olur, yâni kadın ve erkek ayırmedilmediğinden arada bunun gibi zavallılar da gürültüye giderdi. Muhasebeciden sonra beni çağırıldılar. İçeriye girdim. Mektebin içinde küçük ve dar bir salonun ortasında resmi üniformasını giymiş olarak oturmakta olan General Mac Andrew eliyle otur işaretini verdi. Aynı zamanda başını öne eğmiş, talihsiz ve uğursuz bir vaziyette orada oturmakta bulunan Mutasarrıfın yanına bende çöktüm. Yüzü buruşmuş ve artık şüphe yok ki beyni dahi sulanmış olan bu ihtiyar İngiliz Generalinin elinde küçük bir kâğıt bulunuyordu. Gerçi Generalin yüzünde asabiyet eseri görülüyorsa da onun bana çevrilmiş olan bakışları, kendisinin hakkımda inandırıcı bir fikir ve bilgiye mâlik bulunduğunu ve kara kalbinin zulüm ve garaz hırsıyla dolu olduğunu gösteriyor ve devamlı, bir elindeki kâğıda ve bir de benim yüzüme dikkatle bakarak dudaklarıyla bir şeyler mırıldanıyordu. Ben bu soğuk çehreyi görmekle beraber, kendisine karşı müdafaa ve itirazın katiyen en ufak bir fayda temin etmeyeceğini ve onun âdetâ bizim için kurularak oraya özel surette getirilmiş tertipli bir cinâyet vasıtası olduğunu anladım. General hâlâ bir bana bir de elindeki kâğıda bakıyor, arasıra Kollej Müdürü Maril'e de İngilizce bir şeyler söylüyor, lâkin fevkâlâde hırslanıyor ve âdetâ hiddetinden köpürüyordu. Aynı zamanda Maril'in elinde ufak, siyah kaplı bir defter bulunuyordu. Bunlar birbirleriyle biraz konuştuktan sonra Generalin sol tarafında yer almış bulunan otuzbeş yaşlarında, bıyıkları traş edilmiş ve yüzbaşı üniforması giymiş birisi bana hitâben "Siz Ermenilerin göçünde bura-

da bulundunuz ve onları sevkettiniz. Bu biçârelerin yollarda canlarına ve mallarına taarruz edilmiştir. Bunlara sebep siz oldunuz ve hâlâ burada barış ve düzeni ihlâl edecek birtakım teşebbüslerde bulunuyorsunuz. Onun için siz cânisiniz. Barışın imzasına kadar uzak bir yerde kalacaksınız" dedi. Ben tabii bu sözleri reddettim ve Anteb'den başka yere giden Ermenilerin hiç birisinin mal ve canlarına ufak bir tecâvüz bile vukubulmadığını ve bunun sırf yalan ve iftirâdan ibaret olduğunu söyledimse de bu sözlerim faydasız ve aslında Türk düşmanını kızdırmaktan başka bir netice sağlamayacağı tabii idi. General tekrar İngilizce birşeyler söyledi. Tercüman bana hitâben "Sizin bu şekilde hareketleriniz hakkında (Bu defa General demeyip Müşir tâbiri ni kullandı) Müşir Hazretlerince kanaat sahibi olunmuştur. Sizin hakkınızda İslâm ve Hıristiyanlar şahittirler. Huzurlarında fazla söz istemezler" dedi. Tabii dışarı çıktım. Fakat, hakkımda İslâmların da şahit olarak gösterilmelerine çok şaşırđım ve üzüldüm. Gerek benim için ve gerek herhangi bir müslüman ve müslüman olmayan için olsun, böyle bir iftira ve suçlamaya şahit olacak Anteb de bir müslüman bulunmayacağına, müslümanlar arasında böyle bir alçaklığı yapacak bir şahsın bulunmadığına yakinen itimat ve kanâatim olduğundan dolayı, bu söze bir manâ veremedim. Orada bulunan Mutasarrıf Bey tabii bütün bunları işitti. Bir tek söz söylemediği gibi kafasını da yerden kaldırmadı. Yalnız dışarıya çıkarken gözünün bir ucuyla yüzüme bakarak, güya bana karşı üzüntüsünü belli etmekte istiyordu. Halbuki, ötedenberi daima bilinen sahte ve sırf riyâdan ibaret hareketleri gibi bu davranışlarına da katıyen inanmıyor ve hatta orada hakkımda müslümanların şahit olarak gösterilmesini, bu zatın acz ve korkaklığından dolayı General'e karşı vukubulan saçma ifâdesine atfediyordum. Bu kanâatımda da haklı idim

ve sabit kaldım. Çünkü Antep'e İngilizlerin gelişinden sonra, bir gün bir iş dolayısıyla Mutasarrıf'ın yanına gitmiştim. Mutasarrıf'ın huzurunda Belediye Reisi Şeyh Mustafa Efendi bulunuyor ve ona vermekte olduğu bazı işlere dair emirler arasında, eski Mutasarrıf Ahmet Bey'in zamanında Ermenilerin göç ettirilmeleri hakkında Ahmet Bey tarafından komisyona verilen tebligatlarla ilgili ne kadar evrak varsa kendisine teslim edilmesine dair tembihlerde bulunuyordu. Belediye Reisinin, Ahmet Bey zamanından kalma böyle bir evrak bulunmadığını ve bunun sırf uydurma olduğunu söylemesine ve iddia etmesine rağmen, kesin olarak mevcut bulunduğunu bildiğini söyleyerek, bunların lâzım olacağından bahisle mutlaka kendisine verilmesinde ısrar ediyor ve istiyordu.

Bundan başka, arkadaşlardan Hüseyin Cemil Bey'in Halep'de mevkuf iken bize vermiş olduğu bilgilere nazaran, İngilizlerin Antep'e geleceklerinden aslında haberdar bulunduğunu, kendinden öncekilerin zamanına ait vesikaları araştırıp incelemesi ve diğer muamelelerle sâbit olan Mutasarrıf, onların birkaç kişiyi tutup götürceklerine dair de evvelden bilgisi olduğu ve hattâ bir kaç kişi arasında Hüseyin Cemil Bey'in dahi bulunduğu, hâdiseden yirmi gün evvel Cemil Bey'in dayısı Seyyafzâde Abdi Efendi'ye haber vermek suretiyle bilvâsıta ve bir defa da Hüseyin Cemil Bey'i yanına çağırarak Antep'den gitmesini bizzat kendisine tebliğ etmekten çekinmemişti. Bu duruma göre Mutasarrıf Celâl Bey baştan beri İngilizlerin bu konudaki düşünce ve niyetlerine vâkıf ve bu gibi felâketlerin meydana geleceğinden evvelce bilgisi olduğu halde, sırf kendi mevki ve emelinin temin ve muhafazası ile sadece İngilizlerle kendisinin arasındaki ahengin bozulmaması için, muzır addettiği bir kaç arkadaşının fedâ edilmesine karar vermiş olduğu anlaşılabilir ve bu fikir ve kararlarına da yukarıda

anlatılan hareketleri açık bir şahit olmuştur.

Benim, Generalin yanından dönüşümde Evkaf memuru Hakkı ve Hüseyin Cemil Beyler de getirilmişlerdi. General tarafından sorguya çekilirken, evvelce arananlardan milletvekili Ali Cenâni Bey de pek sıkı bir itina ile sual olunuyordu. Kendisi o sırada İstanbul'da bulunmaktaysa da Anteb'de gizleniyor zanniyle gerek Anteb'de iken ve gerek Haleb'e nakledildiğimizde bir kaç defa aranmış ve anlaşmanın arkasından Anteb'de kurmuş olduğu milis teşkilâtı hakkında bizden bilgi istenilmişti. Ali Cenâni Bey hakkında, bu milis teşkilâtı sebebiyle Anteb Ermenilerinin ve bilhassa Kollej heyetinin pek şiddetli kin beslediklerini o zaman anlamıştık. Ali Cenâni Bey, o sırada Anteb'de bulunmuş ve ele geçmiş olsaydı, hepimizden fazla hakâret ve işkenceye uğrayacağı şüphesizdi.

Benden sonra Taşcızâde Hoca Abdullah Efendi çağırıldı. Diğerleri de Generalin yanına bu suretle ve birer defa girip çıktılar. Hepimize isnad olunan suçların aynı meseleden ve hususiyle bizler için tertip ve hazırlanmış birer plândan ibâret olduğu anlaşıldı. Artık etrafımızda bulunan İngiliz askerleri telâşa başladılar. Bir taraftan askerler arasında yolculuk hazırlığı yapıyor, diğer taraftan oradaki otomobiller yerlerinden ileri geri hareket ettiriliyordu. Bunlara bakarak başka bir yere gidileceği anlaşılıyorsa da, henüz ne olacağımız ve nereye sevkolunacağımız bildirilmiyor, yalnız eğer başka bir tarafa gidilecekse hiç olmazsa ailelerimizi görmek, biraz para ve çamaşır almak, memuriyetlerimizi ve dairelerimizde açık ve meydanda kalan evrak ve birtakım mühim işlerimizi birer emin ele bırakıp, yine dönmek üzere izin istiyoruz, kabul olunmuyor ve hemen hareket edileceği tebliğ ediliyordu.

Hepimizin üzeri arandı ve ceplerimizdeki para, evrak ve fotoğraflarımız alınarak otomobillere bindirildik.

Yalnız bir şeye ihtiyacımız olduğu taktirde, ailemize birer tezkere yazılmasına ve bunların arkamızdan gönderilmesine izin verildi. Cânilere bile revâ görülmeyecek bu vahşice muamele karşısında ne diyeceğimizi şaşırdık. Lâkin elden ne gelir. Bu konuda ne kadar rica ettikse de kabul edilmeyip, otomobillerimiz hareket ettirildi.

Mutasarrıfın vazifesi de orada, bu suretle, yani bizi İngilizlere teslim etmekle sona ererek yerine döndü. Burada hiç unutamıyacağım bir şey varsa o da, zavallı Muhasebeci Bey'in oğlu Kulecik Kapısına kadar gelmiş, boynunu bükmüş, mahzun bir şekilde babasının arkasından bakıyordu. Biçârenin yavrusuyla iki kelime olsun konuşmasına izin verilmiyor, mahzun çocuk ta kapıdan koğuluyordu.

Önümüzde makinelî tüfekte donatılmış bir muhafız otomobili, arkamızda aynı şekilde düzenlenmiş diğer bir otomobil bulunuyor, biz ortada, dehşet ve süratle karargâhtan ayrılırken, bizi seyretmek için Kollejin önünde toplanmış olan Ermeniler tarafından yapılan hakaretlere da mâruz kalıyorduk. Bunlar bize gülüyor ve içlerinden bâzıları da arkamızdan taş atıyorlardı.

Bu muamelelerde en fazla nüfuz ve tesir gösteren; Generalin bizi yanına çağırduğunda ve sorgu sırasında tercümanlık görevini yapan yüzbaşı üniformalı şahıs oluyordu.

Bütün davranışları itibâriyle mühim bir Türk ve Müslüman düşmanı olduğunu orada bu şeytanca düşünceleri saklamamasıyla anlaşılan bu herifin kim olduğunu daha sonra anladım. Amerikan Kollejinde öteden beri müfettişlik vazifesiyle görevlendirilmiş bulunan Doktor Trobiliç imiş. Oldukça iyi Türkçe bilir, son derece kötümser ve Türk aleyhtarı bir misyonerdir. Maril'e gelince ce, bunun hakkında söyleyecek söz bulmaktan âcizim.

Otuz seneden beri Kollej Müdürlüğünde hizmette bu-

İnmakta olan bu kindar misyoner, bu müddet zarfında halkın çoğunluğu, özellikle memleketin ileri gelenleri kendisini iyi tanırlar ve daima ona karşı bir hocaya yapılacak hürmeti yaparlardı. Maril, Liva memurları ile dahi genellikle temasta bulunur, dairelere her ne zaman ve her ne iş için olursa olsun serbestçe girer, gerek harbden önce gerek harb halinde iken memlekette bir yabancı değil, âdeta yerli bir üstâd gibi memurlardan ve halktan yardım ve kolaylık görürdü.

İşte otuz sene Anteb'de geçirmiş olduğu bu mühim ve uzun misyonerlik hayatı içinde, bir müslümandan zerre kadar hürmetsizlik ve hiç bir zaman kötü muamele görmemiş olan bu hâin, son zamanlarda ve bilhassa İngilizlerin Anteb'e girmelerinde gayet müfrit bir müslüman düşmanı olarak ortaya çıkmış ve o zamanlardan itioaren maskesini atmıştır. Her zaman hak ve adaletten bahseden bu İngiliz tohumu misyoner, garibdir ki birdenbire adâlet ve insâniyetten uzaklaşmıştır. Daha sonra Haleb'le Anteb arasındaki Ermeni komitelerinin haberleşmelerine açık surette aracılık yapmış, onların yerli müslümanlar aleyhinde tertipledikleri fesat plânlarının İngilizler nezdinde tatbiki hususunda mühim ve pek yararlı roller oynamıştır. Bu suretle Maril, Ermenilerin sevk ve gönderilmesi sırasında onlara karşı tam bir vatandaşlık vazifesini yapan ve her türlü yardım ve insanlığı esirgememiş olan ve hattâ Ermeniler memleketi terkederlerken birbirleri aleyhinde yapmış oldukları yalan dolan ve kışkırtmaların hiç birisini onlar hakkında yapmak tenezzülünde bulunmamış, bilâkis kendilerine acıma ve sevgi göstermiş ve çoğunun gitmemelerine sebep olan o soyu temiz Anteb'lilere her türlü fenalığı yapmış ve yapmak için İngilizleri açıkça sevk ve teşvik etmiştir. Çünkü mektebin karargâh yapılması ve bu sayede Maril'in İngilizlerin emrinde tercüman olarak görevlendirilmesi, bu mel'unca istek ve arzularının ye-

rine getirilmesine tamamen yardımcı olmuştur.

Geceleri Ermenilerden en adi ve birtakım boyacı, tenekeci, hamal gürhundan ve güya komitecelik yolunda bulunmak ve ölmek isteyen ve Türklerden intikam almak sevdasında bulunan serserileri karargâha sokarak, bunları komiteye mensub gayet cesur fedâiler olarak İngilizlere tanıtmak ve Ermeni fahişelerinin artık paçavraya dönmüş olanlarını, seçilmiş göstererek onlara takdim etmek suretiyle, beyinsiz İngilizleri iğfâl ve bunun gibi rezilce tertiplerle her arzusunu yerine getirmeye muvaffak olmuştur.

Baştan beri anlatılan hâdiselerden anlaşılacağı gibi, İngilizlerin Anteb'e girişlerinde, Mutasarrıf Celâl Bey'in kılavuzluğu ile doğrudan doğruya Kollaje giderek orasını kendileri için karargâh edinmeleri ve mektebin müdürü Maril ile Doktor Trobiliç'in orada bulunmaları, İngilizlerin memlekete ilk girişleri itibariyle yerli halk hakkında kin ve nefretlerinin celbine sebep olmakla beraber, bütün Anteb müslümanlarını Ermeni düşmanları olarak tanımalarına da pek çok yardım etmiştir.

Ben, Maril hakkında ve o nankör misyoner için defalarca izâhatta bulunmak ve onun Türkler hakkında beslediği fikir ve vicdânı hakkında kanâatımı daha açık ve etraflıca açıklamak isterdim. Buna hatıralarımın hacmi müsâit olmadığından öte tarafını erbâbına ve bu hakikâtlere benimle birlikte şâhit olanların vicdanlarına terk ediyorum. Ancak, gerek Maril'in ve gerek arkadaşı Trobiliç'in bu son hizmetleri ve İngiliz medeniyet ve adâleti hakkında zihniyet taşıyanların bu haksız düşünceleri ve memleketin uğramış olduğu bu elim felâketin hazırlayıcılarıdır. Bu yanlış fikir ve düşüncelere katılması yüzünden, işgâlin başlangıcında gösterilen beceriksizlik ve uyuşukluktan dolayı hatâlar olduğunun, Anteb'lilerce unutulmayacağına eminim.

HALEB'E VARIŞ

23 Kânun-ı sâni (Ocak 335 (1919))

Öğleden sonra Anteb'ten hareket edilmişti. O gün akşam beşbuçukta Haleb'e varıldı. Cemiliye Mahallesinde oturan İngilizler tarafından polis karakolu olarak kullanılan, oldukça büyücek bir evin alt katında bir yere bizi hapsedtiler. Burası rutubetli ve zemini tamamen topraktan ibâret, hasırsız ve döşemesizdi. Hemen etrafımıza bir çok İngiliz askeri toplanarak bizimle alay etmeye başladılar. Hoca Abdullah Efendi'nin başından sarığını alıp boğazına dolamak ve yumrukla biçârenin kafasına vurmak gibi eziyet ve hakâretleri yerine getirmekte kusur etmediler. İşte medeniyet dedikleri heyulâdan bir örnek. İşte İngilizlerin İslâm düşmanı olduklarını bilmek için açık bir ibret...

Hoca Efendi, o günden itibâren İngilizlerin karşısında ve esârette bulunduğu müddetçe sarık sarmaktan çekinmiştir. Çünkü her zaman hakaretlere, sövüp saymaya ve tecâvüzlere mâruz kalmıştır. Kahpe İngilizlerin sahte gösterişlerine inanmıyacağız. İngilizler hiç bir zaman İslâm dostu olamazlar. Gözlerimizle gördük ve kulaklarımızla, bir çok münevver tabakalarından olmasi lâzım gelen subaylarının ağızlarından işittik. Onlar-

ca, müslümanlara eziyet ve hakaret etmek âdeti vicdani bir vazife ve mukaddes bir hizmetten sayılmıştır. Bu hakikâti henüz iyice bilmeyenler varsa, kolayca anlamak için bizde pek çok deliller mevcuttur. Harbde İngilizlerin ellerine esir düşerek daha sonra memleketlerine dönen askerlerimizin hallerini görmek ve bu konuda derince bir inceleme yapmak yeterlidir. Yirmibinden fazla müslüman esirin, Mısır'ın Abbâsiye Hastahanesinde ameliyat bahanesiyle gözleri çıkarılmış, ayakları ve kolları kesilmiştir. Mısır'dan İstanbul ve Anadolu'daki aileleri yanına dönen bir çok Rum ve Ermeni esirleri de mevcuttur. Hangisinin gözü kör, ayağı topaldır? Çoğunlukla sağlam ve uzuvları tam olarak dönmüşlerdir. Bütün kör, total ve kolsuzlar müslüman esirlerindedir. Acaba, müslüman olmayan esirlerden hiç birinin gözü ağrımadı mı? Göz hastalığı yalnız müslümanlarda mı meydana geliyor ve ameliyat ihtiyacı onlarda mı hissediliyordu?

İnşallah ileride bu konuyla ilgili ayrıca bilgi verilebinden fazlasını sakatlar arasında terhis ederek, bir vapura doldurup İzmir'e çıkarmışlardı. Kordon'da biçâreler dizi ile birbirlerini yederek sürünürlerken, kendileri, yani medeniyetin yüz karası olan İngiliz memurları, o alçaklar, iftiharla ve gülererek bunları seyretmişler, medeniyet âlemine karşı işlemiş oldukları bu vahşice cinâyetten dolayı yüzleri bile kızarmamıştır. Onun için İngilizlerin sahte görünüşlerine artık aldanmıyacağız.

Çünkü, her halde insanlar kendi cinsine böyle bir muameledir.

İ l k g e c e m i z k a r a k o l d a n a s ı l g e ç t i :

İngilizler, beşimizi bir yerde, kollarımızdan ipe ve sağlamca bağlayarak, ipin ucunu duvara çakılı bulunan

demirden bir kazığa sıkıca sardılar. Bağlamak tabii bir şey gibi ise de, bu şekilde kazıklara sarılmak meselesi beni o esnada düşündürüyor ve hayrette bırakıyordu.

Geçen sene İngilizler bu zavallı askerlerimizden iki meleyi kesinlikle yapamazlardı.

Altlarımız rutubet, hava soğuk ve yanımızda ekmek ve yiyeceğe dair hiç bir şey yok. O gece saat onbuçuğa kadar orada aynı vaziyette kaldık. Hattâ tuvalete dahi beş arkadaş bağlı olarak gidip geldik. Bu müddet zarfında gerek Hindlilerden, gerek İngiliz çavuş ve polislerinden pek fena hakâret ve işkenceler gördük. Gece saat onbuçuk idi. Bulduğumuz yere fenerli bir İngiliz subayı gelerek bizi bir kaç süngülü ile oradan kaldırıp yine Cemiliye Mahallesinde eski Sultani mektebine getirdi. Burada bize kıldan bir keçe ile birer de eski yorgan verdiler ve artık yatabileceğimizi işaretle bildirdiler. Karakolda bağlı iken İngiliz polisleri tekrar üzerlerimizi aradılsa da, tabii bir şey bulamadılar. Çünkü Kollejde evrak ve paralarımızı tamamen almışlardı. Yalnız, benim elimde kalmış olan gümüşlü bastonumun bir İngiliz polisi tarafından gasbedilmek fırsatı kaybedilmemişti.

Şurası unutulmamalıdır ki; İngiliz memurları pek arsız, rüşvetçi ve yağmacıdırlar. İngiliz memurları Türklerin ve ellerine geçen müslüman esirlerinin üzerlerinde buldukları eşya ve parayı aşırmaktan pek çok zevk alırlardı. Bunlar da ayrıntıları ile, yani İngilizlerin rüşvet almak ve insan soymaktaki mahâretleri, ileride anlatılacak olan Mısır esaret fâciası arasında kayıt ve izah olunacaktır.

Sultani mektebinde gerçi bağh değildik lâkin, o geceyi pek heyecanlı ve korkular içinde geçirdik. Korkmaya da hakkımız vardı. Zira Kollejde iken General tarafından tebliğ olunan hüküm, yâni "Canisiniz!" sözü bittabi hatırlanıyordu. Bundan başka, karakolda iken,

gece saat ikibuçuktan sonra idam edileceğimiz dahi bildirilmişti. Gece yarısından sonra arkadaşlardan bazıları uykuya dalmışlardı. Muhasebeci Bey'le ben henüz uymamıştık. Müthiş bir gürültü ve gösterişle bir subayın kumandasında on Hindli silahlı askerden meydana gelen bir müfreze, yatmakta olduğumuz odadan içeri girerek, başımızın ucunda ve harb nizâmı safında durdular. Subay bunlara "Silah doldur!" kumandasını verdi. Silahlar dolduruldu. Askerler silah doldur vaziyetinde "Ateş" kumandasını bekliyordu. Subay eliyle işaretler ve bizi kastederek bir çok kumandalar veriyorsa da ateş edilmiyor, fakat askerlere karşı pek heyecanlı ve harâretli sözler söylüyordu. Biz tabii sesimizi çıkarmıyoruz ve yorganın altından bu korkunç manzarayı seyrediyoruz. Yarım saat kadar İngiliz subayının bu gösterişi devam etti. Daha sonra "Silah omuza" kumandasını vererek odadan defolup gitti. Nihayet bunun da akşamdan beri sırf bizi korkutmak ve usandırmak için icrâ edilen tehditlere benzer, ancak bir blöften ibaret olduğu anlaşıldıysa da o dakikalar içinde insanın aklına her şey geliyor, üzölmemek, öürkmemek mümkün olmuyordu.

İngilizler bize gerçekten pek çok önem veriyorlardı. Odamızın içinde iki süngölü ve bir de dışında kapının önünde olmak üzere üç asker nöbetçi bulunuyordu. İlk gittiğimiz günler ekmek ve sigara hattâ bir bardak su dahi verilmediği gibi birbirimizle konuşmaya da izin verilmiyordu. Üç günden sonra, bir sabah yanımıza bir İngiliz yüzbaşı geldi. Mevkuf bulunduğumuz mahallin polis müdürü imiş. Neye ihtiyacımız olduğunu sorarak, şayet paramızla bir şey sağlanması istenirse, bir gün evvel yazılıp resmen bilgi verilmesini ve tercüman vasıtasıyla istediğimiz eşyaların çarşıdan sağlanıp getirileceğini tebliğ etti. Subayın yanımızdan ayrılmasından sonra su, ekmek ve sigara vermeye başlandı. Durumun

birdenbire bu şekilde değişmesinden dolayı biraz telâşımız da kayboldu. O gün bize bir miktar mercimek yemeği dahi verildi ve paramızla istediğimiz eşyalar da geldi.

Urfalı Dişikırık-zâde Halil Ağa
ile Muallim Sedat Bey nasıl
geldiler?

Halil Ağa, bir gece pek dehşetli bir muamele ile yanımıza getirildi. İki elinde, içlerinde pirinç ve çay dolu birer küçük torba bulunuyordu. Süngülülerin önünden koşarak bulunduğumuz odadan içeri girdi. Gözleri yumruk gibi dışarıya fırlamış ve âdeta soluğu kesilmişti. İfâdesine göre, Anteb'e iki araba ile gelmiş, orada Ermeni hizmetkârları tarafından İngilizlere yapılan ihbar üzerine yakayı ele vererek, bir gece Anteb Kollejindeki İngiliz karargâhında yattıktan sonra ve pek çok işkenceler gördükten sonra Haleb'e sevkolunmuş ve aynı gece bizim bağlı olarak bulunduğumuz yere getirilmiş olan bu zât, ilk geldiği gece çok telâş ediyor ve korkuyordu. Korkmasındaki sebeplerden biri de elindeki beyaz torbaların içinde böyle erzâkın bulunmuş olmasıydı. Güya bu erzakları, kendisini ahrete yolculuğa hazırladıklarından dolayı son gıdası olarak eline verdiklerini ve idam etmek için götürüyorlar zannettiğini söylüyordu. Bizim yanımıza getirilmesinden dolayı biraz telâş kaybolduysa da, vicdanı devamlı bir üzüntü ve sıkıntı geçiriyor ve devamlı Anteb'de Ermeniler tarafından zaptedilen arabalarından bahisle, bunların acısı biçârenin uğramış olduğu bu beklenilmeyen felâketten dolayı kedere dönüşerek, ruhundaki garibliği gittikçe arttırıyordu.

Daha sonra yanımıza, bizden evvel Anteb'ten Haleb'e sevk edilmiş olan Muallim Sedat Bey getirildi. Se-

dat Bey'in tutuklanıp sevkediliŖi yukarıda anlatılmıŖtı. Sedat Bey'in ifâdesine göre Haleb'e getirildiği gün, Hamidiye kışlasında penceresiz ve ateŖsiz soğuk bir odaya yalnız olarak kapatılmıŖ, bir kaç gün orada mevkuf bırakıldıktan sonra kurtulduğuna dair kendisine İngilizler tarafından müjde verildiği halde tahliye edilmeyip, bir gün evine götürölmek üzere mahbushânedен çıkarılarak doğruca yanımıza getirilmıŖti.

İngiliz memurlarının her zaman ve her muamelelerinde yalan söylemek alışkanlıkları olduğunu bildiğimiz ve pek çok defalar tecrübe ettiğimizden dolayı biz, Sedat Bey'e karşı yapılan bu aŖađılık muameleyi de tabii onlar için çok görmedik. Sultani mektebinde onbeŖ gün mevkuf kaldık. Bu müddet zarfında boş oturmayıp bir taraftan da feryad ve Ŗikâyetlerde, resmen dilekçeyle müracaatta bulunuyorduk. General Mac Andrew'ya vermiŖ olduğumuz dilekçeде, Anteb'in Türkiye'nin bir parçası olup hâlâ Osmanlı hükümetinin hâkimiyet ve idaresinde bulunduğundan dolayı bizi oradan alıp getirmeye ve hapsedmeye yetkisi olmadığını ve bu hareketin anlaşma hükümlerine ve Devletler Hukuku kaidelerine tamamen aykırı bulunduğunu beyan ve iddia ile beraber, böyle sebepsiz ve tahkikatsız bizlerin ve özellikle memur olduğumuz için vazifelerimizin başından alınarak yabancı bir memlekette hapsedilmekliğimizin adâlet ve insanlığa aykırı olduğunu ve dolayısıyla tahliye ile vazifemize iademize izin verilmesini veyahut bizi muhakeme etmeye yetkili bir mahkemeye tevdi etmesini rica ettik.

Derhal yanımıza bir binbaŖı gelerek beraberinde bulunan bir Ermeni tercüman vasıtasıyla, kendisinin özel olarak General tarafından gönderildiğini söyleyerek, bu gibi Ŗikâyetlere lüzum olmadığını ve bir kaç gün sonra Mısır'a sevkolunarak orada sulhun aktine kadar kalacağımızı ve hakkımızda bir taraftan da tahkikât yapılaca-

ğını tebliğ ve ilâveten, büyüklerimizin tutuklanmalarına kadar bizim salıverilmeyeceğimizi bildirdi.

"Büyüklerinizin tutuklanmalarına kadar salıverilmeyeceksiniz" sözleri nasıl karşılandı:

Büyükleriniz sözünü sarfetmekten ve maksadının neden ibaret olduğu ve bu hale göre bizi bir kaç kimseye bedel rehine olarak tevkif etmiş oldukları anlaşıldığından, elde olmadan herifin bu sözü hepimiz tarafından tebessümle karşılandı. Çünkü, bir İngiliz binbaşısının ağzından çıkan böyle adi ve sırf aczden dolayı, zelilce bir tâbire gülmeye hakkımız da vardı.

Bunun üzerine binbaşı, çok fazla hiddetlenerek yanımızdan ayrıldıktan sonra, isim ve şöhretlerimiz ile ailelerimizin nüfusları ve eşkâllerimiz tesbit edilerek yazıldı.

Hamidiye Kışlasına nakil:

O gün yazma işleminin sona ermesiyle beraber bir yük otomobiliyle, Hamidiye Kışlasına nakledilmiştik. Kışlada, Haleb'de tutuklanarak bir müddetten beri Arab zâbitasının nezâreti altında bulduğumuzu evvelce haber almış olduğumuz Antep'li Batbatzade Nuri ve Diyarbakırlı Abdülvehhab, arkadaşı Celil ve Sabri ile Hazireli Hacı Mehmet ve Mardin polislerinden Hacı Süleyman Efendiler ile Antakya jandarma çavuşlarından Yusuf Çavuş ve Haleb şube riyâsetinden emekli Binbaşı Hüseyin Bey'i dahi aramıza kattılar. Bunlarla beraber mevcudumuz onaltı kişiye ulaşmıştı. Biçâreler hepsi ümitsiz, kederli ve her biri birer türlü iftirâlarla evlerinden zorla alınarak oraya getirilmiş zulüm görmüş

kişilerdi.

Kışlanın kapı pencereleri bulunmadığından ve mevsim dolayısıyla hava da gayet soğuk olduğundan, dört gün mevkuf kaldığımız bu yerde son derece zahmet çekilmişti.

Buradan daha beter ve fena olan
Şerbetçi Hanı'na nakil:

Evvelce belirtildiği gibi, İngilizler bize pek fazla önem vermekle beraber, binbaşının yanımıza gelişinde "Büyüklerinizin tutuklanmalarına kadar kalacaksınız" sözünü tebessümle karşılamamız onları son derece öfkelendirmiş ve hakkımızdaki muameleleri günden güne değişmiş ve şiddetlenmişti.

Ancak, her ne yaptılarsa azim ve kararlılığımız katıyen azalmayıp aksine arttı ve cesâretimiz günden güne daha fazla yükseldi. Onların bu alçaklıklarını görünce, o tehlikeli saatler bizim için pek güzel ve âdeta mühim bir imtihan, bir ders oldu. Bizi henüz Mısır'a sevketmediler: Haleb'e varışımızdan yirmibir gün sonra Hamidiye Kışlasından dahi kaldırılıp büyük bir yük otomobili-ne bindirilerek, etrafımızda süngülülerle Haleb'in çarşı ve mahalleleri arasında teşhir edilerek, Cedide mahallesinde bulunan Şerbetçi Hanı'na nakledildik. Esâsen kışlaya naklolunurken ve kışlada bulunduğumuz müddetçe hakkımızdaki muameleleri büsbütün başkalaşmıştı. Adeta cânilere mahsus muameleler görüyor ve sokaklarda teşhir olunuyorduk.

Şerbetçi Ham'nda, onaltı kişi olduğumuz halde bizi penceresiz ve dar bir ahırda hapsettiler. Gerçi kapı üzerimizden kilitli değil, açık bulunuyordu. Fakat burası esasen hayvan ahır olup, gayet rutubetli, etrafımızda hayvanlar bağlı olduğundan dolayı hayvan ve gübre kokusundan ve rutubetten son derece rahatsız idik. Bun-

dan başka, orada bize daha fena bir muamele yapılmakta idi ki, böyle bir hareketin insanlara değil canavarlara dahi yapılmasını dünyada kabul edecek bir millet ve hiç bir vicdan tasavvur edilemezdi. Dolayısıyla İngiliz milletinin de insanlara karşı bu derece rezilce muamele ve hakâretin yapılmasına razı olamayacağı zannolunurdu. Fakat o zamanın sefil ve zafer sarloşluğuyla mecnun denilecek kadar çılgın bir kaç memuru tarafından, mâtteessüf o koca Britanya hükümetinin oradaki ezici kuvveti karşısında ve bir çok generallerinin ve subaylarının gözleri önünde bile bile yaptırılırdı. Bizler tarifi mümkün olmayan tecavüz ve hakaretlere mâruz kaldık. Her gün sabahtan akşama kadar ve haftâ geceleri saat sekize kadar, erkek ve kadın binlerce Ermeni, mevkuf bulunduğumuz ahırın karşısında seyirci olarak toplanırlar, bize karşı her türlü galiz kelimeleri bağırarak söylerler, taş atarlar, saniye göz açtırmazlardı. Medeniyet ve insanlık dışı olan bu muamele, o pis ahırda tamam onsekiz gün aralıksız devam etti. Bir kaç defa, bize tercüman olarak gönderilen Ermeni Zurnacıyan vasıtasıyla, oradaki İngiliz polis müfettişliğine şikâyet ettik isek de faydası görülmedi. Nihayet şikâyetimizi resmen, bir dilekçe şeklinde vermeye karar verdik ve aşağıdaki dilekçeyi yazarak gönderdik.

İngiliz Polis Müfettişliğine

Biz, aşağıda imzası bulunan mevkular hepimiz, mâsumiyetimizden emin olduğumuz cihetle, tahkikat neticesine ve General Mac Andrew cenaplarının vermiş oldukları sözün yüceliğine güvenerek, can sıkmaktan sarf-ı nazar etmekteyiz. Ancak, buraya getirildiğimiz tarihten beri, binlerce Ermeni erkek ve kadını karşımızda toplanarak, sabahtan akşama kadar bizi tedirgin etmektedirler. Aynı zamanda bunlar tarafından aşağılayıcı

cı söğüp saymalara da mâruz kalmaktayız. Biz bugün ahır içinde mevkuf bulunduğumuzu bilmekle beraber, aynı zamanda bir İngiliz evinde, onun nüfuz ve himâyesi altında olduğumuzu dahi unutmuyoruz. İnsanlara ve insanlığa yakışmayan bu hâlin devamına, hiç bir vicdan ve özellikle adâletşinashk iddiasında bulunan İngiliz medeniyetinin râzı olmayacağı tabiidir. Dolayısıyla bu müracaatımızın yüce katınızda kabul edileceğini ümit eder, hürriyetimize karşı yapılmakta olan tecavüzlerin önlenmesini rica ederiz.

İmza
Bütün Mahkumlar

Polis müfettişi olarak, tercüman Zurnacıyan'ın bize tanıştırmak istediği bu adamı görenler zannederler ki, İngilizler tarafından özel surette Haleb için ve Haleb'in o mâlum ve meşhur olan zerâfet ve nezâketine karşı seçilerek gönderilmiş bir şahsiyettir. Müfettiş, dünyadaki insanlar arasında en çirkin manzarayı gösterecek, abus çehreli ve görünüşü iğrenç tabirine hakkıyla lâyük olacak derecede bir surata mâlik olduğundan dolayı, tabii ona göre de vicdâna sahipti.

Müracaatımız üzerine ahırın kapısına kadar gelebildi. Evvelâ hayvanları ziyaret ettikten sonra, tercüman vasıtasıyla onları menedeceğini ve bizim için şehir içinde başka uygun bir yer aramakta olduğundan bir kaç güne kadar bu ahırdan çıkarılacağımızı ve bu sebeple böyle şikâyetlerde bulunmamamızı bildirdi. Fakat müfettiş oradan ayrıldıktan sonra evvelki rezâlet yine başladı. Ermeniler, sabah, öğle ve akşam günde üç nöbet olmak üzere, bâzı günler durup dinlenmeden bize karşı olan bu vazifelerini yerine getirmekte kusur etmemekteydiler. Hattâ arasıra Antebli Belbeliyan Oseb, Arakiryan Nazar ve Halıcı Huseb adlı şahıslar ve daha başka bunun gibi tanınmış ve ileri gelenler dahi seyirci olarak o

rezil topluluk arasında bulunuyorlardı. Hal bu şekilde devam etmekte iken, bir sabah İngiliz polis çavuşlarından birisi elinde kâğıt ile tutuklu bulunduğumuz ahırdan içeri girdi. Hepimiz dikkatle gözlerimizi ona dikiyor ve ne diyeceğini sabırsızlıkla bekliyorduk. İngiliz çavuşu elindeki kâğıda bakarak "Muhasebeci Besim Bey" bizim taraftan bir ses: "Burada", "Eyüb Sabri", "Burada", "Hüseyin Cemil" ilah... Mesele anlaşıldı. İsimleri okunmakta olan ve evvelce gelmiş bulunan beş arkadaş ile Sultani mektebinde bize katılan Muallim Sedat Bey ve Urfalı Dışıkırık-zâde Halil Ağa'nın ki toplam yedi kişinin yarım saat sonra hazır olmamız tebliğ olundu.

Arkadaşlar hep bir ağızdan "Nereye, nereye?" diye bağırıldılar. Sedat Bey ileriye atılarak "Mısır'a mı gidiyoruz?" Sırçan İngiliz çavuş cevaben, "Yes, Mısır" dedi. Neticede Mısır'a gideceğimiz tamamen anlaşıldı. Tabii sevindik. Çünkü o uğursuz ahırdan kurtulmak için daha uzak yerleri ve Ermenilerin rezâletlerinden uzaklaşmak için sürgün yerlerini bile tercih etmekteydik. Artık herkesin elinde saat, devamlı saatlere bakılarak bekleniyordu. Tekrar İngiliz Çavuşu telaşla gelerek, "Come on (gel) Mösyö, haydi haydi" diye kumanda ediyor, biz de eşyalarımızı topluyoruz.

O s ı r a d a a r k a d a ş l a r a r a s ı n d a ö p ü ş m e v e a ğ l a ş m a l a r

Bu manzara cidden pek dokunaklı idi. Felâket zamanında bir yerde birlikte yatıp, yemek ve içmek suretiyle arkadaşlık kurmanın hiç bir ilişki ve yakınlıkla kıyaslanamayacağını ben o gün takdir edebilmişim. Çünkü o zamana kadar öyle bir vak'a'ya tesadüf etmemiş olduğumdan dolayı, bunu bilmemekte mâzur idim. Öyle musibetli günlerde insanlar arasında daha sağlam

bağlar ve sevgiler meydana geliyor. Bir çok yerlerde, özellikle uzun boylu vapur ve tren seyahatlerinde ve otellerde karşılaşarak samimiyet kurmuş olduğum akadaşlarım pek çoktur.

Bunlardan ayrılırken müteessir olmaz değildim. Fakat bu defaki hâl pek başka idi. Bilmem nedendir, cidden kalbimde her zamankinden çok, fevkâlâde derin ve acı tesirler hissediyordum.

Binbaşı Hüseyin Bey, seksen yaşında bulunan o mübâret ihtiyar, devamlı ağlıyor, sevdiği ak sakalının üstüne dökülen göz yaşları bizi cidden dîlhun ediyor ve sırada her şey gönüllerde birikiyordu. Bir taraftan, güle güle yanlarından ayrılarak bir saat sonra ansızın gelen bir felâket sebebiyle düşman pençesine düşmek suretiyle, bir daha yanlarına dönemediğimiz yavrulardan bütün bütün uzaklaşmakta olduğumuz çakikalar içinde bulunduğumuzu hatırlayıp, onların ve bizim âkıbetimizin ne olacağını düşünüyoruz. Diğer taraftan bizi kolları arasına almış, göz yaşlarını yüzlerimize sürmekte ve bizi bütün samimiyetleriyle ocaklarından bırakmak ve bizden ayrılmak istemeyen o felâket arkağaçlarına bakıp bir türlü kendimizi tutmaya muktedir olamıyoruz. Binbaşı Hüseyin Bey, Diyarbakırlı Abdülvehhab Efendi çocuklar gibi hiçkırta hiçkırta ağlıyorlar, Hoca Abdullah Efendi, Ezân-ı Muhammedi okuyor fakat kendini zaptedemiyerek ağlıyordu. Zavallı Hüseyin Bey, bu muhteşem ihtiyar, seksen yaşında olduğu ve hiç bir kabahati olmadığı halde, sırf Türk olarak Haleb'de yaşadığından dolayı tutuklanıp oraya getirilmiş, henüz kendisine bir sual bile sorulmamış ve devamlı işkenceler, hakâretler ve baskılar altında bulunmuş olduğundan dolayı, biçâre, elindeki beyaz mendili ile gözlerini silecek; "Evladlarım, siz gidiyorsunuz, bu uğursuz yerden kurtuluyorsunuz. İnşallah geleceğiniz de iyidir, hayırlıdır. Aceba bizim burada halimiz ne olacak ve bu alçak

kâfirler bize daha neler yapacaklar?" diyor ve ağlıyordu. Filhakika doğru söylüyordu. Çünkü biz o yerden pek usanmış ve bezmiştik. "Ya ölüm, ya Mısır" diye bağırıyorduk ve Mısır'a gitmek istiyorduk. Zira orada bir dakika yaşamak, bizim için ölümden beter güç ve en müthiş. zindanlarda yatmaktan daha işkenceli ve daha elim idi. Artık herkes birbirine sarılmış ağlaşıyor, İngiliz çavuşu da şaşkın bir vaziyette, karşımızda bizi seyrediyordu. Yârabbi o ne hazin manzara...

Sanki orası bir mâtem yerini temsil ediyordu. Tutulduğumuz gün ve ondan sonra bir çok korkunç saatler geçirdik. Katiyen metanetimizi bozmamış ve bu derece müteessir olmamıştık. Bilmem o gün ne olduk. İnsanların cidden sebatsız mahluklar oldukları ve her şeyle beraber âdet ve tabiatlarının da değiştiği, denildiği kadar doğru imiş. Bir gün görürsünüz, cihan bir virâne hâline gelse umurunda olmaz, yarın bakarsınız bir binânın iki taşı düşmüş olduğunu görür de ağlar. Dağların dayanmadığı kederlere tahammül eden insanlar, derede bir hüzünlü ses işitir de müteessir olurlar. Şu misâl, o zamanki duruma gerçekten uygundu.

Çünkü, zavallıların bazıları bir kaç gün önce sabahleyin evlerinden çıkarak bir daha geri dönmemiş, birtakımları da gecenin yarısında ansızın yatağından alınarak oraya getirilmiş, bir kere ailelerine vedâ edememiş ve her biri bir çok evlât ve maldan ayrılmış oldukları halde o dakikaya kadar metânetlerini bozmamışlar iken, o günün ayrılık vakti, bu felâket mâcerâlarının hepsini hatırlatmış, artık kimsede soğukkanlılığı muhafaza edecek kuvvet kalmamıştı.

Evet, o uğursuz yer hapishaneden, zindanlardan ve insanlar için yapılmış olan işkence yerlerinden daha fena, daha korkunç ve usandırıcı idi. Hâsılı, tam mânâsiyle iğrenç bir yer ve cidden bir kara mâtem yeri idi.

O uğursuz han, daha bir çok esrârengiz cinayetlere

ve garib hâdiselere sahne olmuştur. Orada bir çok Halebli dindaşımız hapsedilerek, onlara da geceleri sabaha kadar işkenceler ve pek fena ve zâlimce muameleler, idam cezaları tatbik ve icrâ edilmiştir. Bundan öte tarafı Haleblilerce mâlumdur. Artık vakit tamam olmuştu. Eşyalarımızı hamallara verip oradan ayrıldık. Arkadaşlarımızdan Hüseyin Cemil Bey ve Hoca Abdullah Efendiler, orada mevkuf kalan Antebli Nuri Efendi'ye vasiyetlerini verdikten ve hepimiz tembihlerimizi yaptıktan sonra otomobile binerek Haleb'in Şam istasyonuna geldik.

HALEB'DEN AYRILIŞ

2 Mart 335 (1919)

Tren hazır imiş. Akşam saat altıda yedi arkadaş, başımızda Hindli mahpuslardan beş asker muhafız olmak üzere toplam oniki kişi bir yük vagonuna bindirildik. O gece Riyak'a geldiğimizde Şam'dan henüz tren gelmemiş olduğundan dolayı bir müddet beklemek mecburiyetinde kaldık. Hava soğuk ve şiddetli bir yağmur da yağmakta idi.

Bizi istasyonda barakalara kabul etmediler. Üç saat dışarıda ve yağmur altında kaldık. Burada çektiğimiz azab ve ızdırabı tarif etmek mümkün değildir. Üzerimiz baştan aşağı sırılıklam su, hepimiz titreşiyoruz. Bu hâl ile diğer bir trene bindik ve sabaha karşı Şam'a geldik. Mecuslar bizi trenden indirdiler. Hâlâ üzerlerimiz yaş, kendimizi kurutacak ve ısıtacak yer yok. İstasyon civarındaki meydanda bir kenara oturduk. Onlar da süngüleri takıp başımıza dikildiler. Kendileri Türkçe, Fransızca ve başka hiç bir lisandan anlamıyorlar, bizim kimseyle konuşmamıza ve bir şey aldirmamıza izin vermiyorlardı. Bu lâf anlamaz heriflerin ellerinde ne olacağımızı bilmiyorduk.

Gerçi Mısır'a gidileceği tebliğ olunmuştu ve buna

dâir yanımızdaki o binbaşının elinde bir yazı bulundu-
ğu dahi görülüyordu. Bu yazının üzerinde "Kantara"
ibâresinin olmasına nazaran Mısır'a gidileceği anlaşılı-
yorsa da, orada ne olacağımız ve oraya kadar nasıl ve
ne suretle gideceğimizi bilen ve tabii söyleyen yoktu.

Meçhul bir âkıbetin peşini tâkib etmekteyiz. Güneş
doğdu. Hâlâ istasyonda açıkta bekliyoruz. Öğleye ya-
kın yanımıza genç bir tercüman gelerek bizi süngülüle-
rin arasında, oradan kaldırıp kışlaya nakletti. Daha son-
ra Türkçe bilen bir yüzbaşı yanımıza geldi ve kışlanın
avlusunda ayrıca bir çadır hazırlatarak oraya hapsetti.
Bu suretle Şam'da üç gün mevkuf kaldık.

ŞAM'DAN MISIR'ÜL-KAHİRE'YE

6 Mart 335 (1919)

Yine o beş mahbus asker muhafız ile trene bindirildik. İstasyon son derece kalabalıktı. Halk bizi seyrediyor, bâzıları konuşmak arzu ediyorsa da süngülülerden fırsat bulup kimse ile iki kelime konuşmak mümkün olamıyor ve artık tren hareket ediyor, Şam'ın güzelliğinden ve o gönül alan manzarasından biraz istifâde etmek, az buçuk olsun etrafımıza bakmak bizlere nasib oluyordu.

Bu vaziyet ve mahrumiyetle gidiyoruz. Yolda iki büyük köprünün bozuk olmasından dolayı, birbuçuk saat kadar yaya yürümek mecbûriyeti ortaya çıkmıştı. Bu esnada otuz, kırk kiloluk eşyalarımız da arkamızda olduğu halde, hepimiz son derece yorgun bulunuyor ve yolun bu dayanılmaz zahmetine eklenen, Mecusi askerlerin ürezimizdeki baskısından kalben dahi son derece üzüntü çekiyorduk.

Arkadaşlarımdan, eski ve çok vefâli dostum Hüseyin Cemil Bey, esasen yaratılıştan zayıf ve mecalsiz olmakla beraber aynı zamanda hasta idi. Ve hasta olarak felâketimize iştirâkten çekinmemişti. O haliyle arkasına otuz kilodan fazla olan eşyasını yüklenmiş ise de, yürü-

meye takâti olmadığı ve devamlı Mecusi askerlerden baskı görmekte olduğundan ben bir taraftan da ona yardım etmek mecburiyetinde kalıyor ve bu sebepten dolayı pek fazla üzgün ve yorgun bulunuyordum. O gün dahi çok zahmetler çekerek nihayet, bozuk olan köprüleri atladıktan sonra öte tarafta hazır bulunan bir trene bindik ve akşam saat yedibuçukta Hayfa'ya vardık. Hayfa'dan Mısır'a gidecek olan tren henüz gelmemiş olduğundan, o gece uzun zaman dolaştıktan sonra, kasa-ba dışında sahile yakın bir yerde bulunan esir karargâhını bulduk ve orada misafir kaldık. Karargâh yüzbaşısı İskoçyalı bir gençti. Yanımıza gelerek tercüman vasıtasıyla, bizlerin efendi takımından olduğumuzu ve bu gibi felâketlere namuslu kimselerin duçâr olabileceğini beyanla beraber daha bazı nasihat ve tesellide bulunarak, süngülüleri derhal başımızdan defetti ve o gece nöbetçisiz bıraktı.

İskoçyalı yüzbaşı hakkımızda oldukça kolaylıklar göstererek bizi oldukça memnun etti.

Ertesi gün sabahleyin hamallar vasıtasıyla eşyalarımızı istasyona naklederek bizi de Mısır postasına bindirdi.

HAYFA'DAN HAREKET

7 Mart 335 (1919)

Öğleye doğru tren hareket etti. Fakat mâteessüf Hayfa'nın dahi o mâruf ve meşhur olan tabii manzarasından faydalanamadık. Etraf gayet hoş, insan baktıkça gözünü bir türlü ayıramıyor. Lâkin bizde o göz ve onu seyredebilecek ruh kalmış mıydı?

Yanımızdaki süngülülerin istasyondaki halka verdiği dehşet ve bizim vaziyetimizdeki garâbet, etrafı seyretmek şöyle dursun, trenin penceresinden dışarıya bakmak arzusundan da insanı menediyordu. Tren yavaş yavaş yürümeye ve Hayfa arkamızda kaybolmaya, o muhteşem binaların ve o portakal bahçelerinin güzelliğini uzaklaştırmaya başladı. Gittikçe tren süratini artırıyor, Hayfa bütün bütün kayboluyor, artık görünmüyordu.

Öğle vakti geçiyor. Issız çöllerin, kum dağlarının içinde ara sıra trenin acı acı feryâdı, yalnız onun içinin sedâsı işitiliyor, ondan başka ne bir kuş sesi duyuluyor ve ne de bir ağaç görünüyordu. Uzaktan bakıldığı zaman semâ ile kum birbirinden farkedilmiyor, yalnız serap görülüyordu. İnsan arada bir ev veya bir ağaç gölgesi olduğuna hükmeder, yaklaştığı zaman, ya bir kum

yıgını yahut bir hiç olduğu anlaşılır. Bu hazin ve lâtif manzara arasında gele gele Kantara'ya ulaştık. Akşam saat altıda Kantara istasyonunda bir otomobile bindirilerek, İngiliz polislerinin refâkatinde oradaki karargâha nakledildik.

Karargâh, çölde bulunan, bütün etrafı tel örgü ile çevrilmiş ve yalnız çadırdan ibâret olup, çadırların içinde bir miktar Arab esiri mevcut idi. Bizi ayrıca yedi çadırlık bir tel örgüye kapadılar. Şam'dan hareketimizden beri yol yorgunluğundan ve uykusuzluktan son derece bitab bulunduğumuz için, o gece hemen yattık. Sabah oldu. Bize bir miktar pamuk yağı ile az miktarda kuru bakla ve soğan verdiler. Meğer bizim Muhasebeci Bey pek güzel bakla yemeği pişirmesini bilmiş. Bu zat kendi eliyle bize mükemmel bir bakla tavası yapmıştı.

Haleb'de iken, Ermenilerin tecâvüzlerinden ve oradan hareketimizden sonra da yolun zahmet ve sıkıntısından bir lokma yemek pişirip yemek nasib olmadığından, ömrümde hiç tatmamış olduğum pamuk yağıyla pişirilmiş olan bu bakla yemeği bana cidden pek lezzetli geldi ve büyük bir iştahla yedim. Hattâ, Hüseyin Cemil Bey o gün, midesinden rahatsız bulunduğu halde, onun da hoşuna gittiğinden dolayı biraz çokça kaçırmış ve daha sonra rahatsızlığı artmıştı.

Tel örgü içinde su da çok boldu. İngilizler, bütün güzergâh karargâhlarını su ile ihyâ etmişler, mübârek Nil nehrinden alarak, demir borular ile her istasyonu ve karargâhları suya boğmuşlardı. Bu sebepten dolayı çölde susuzluktan sıkıntı çekilmiyordu.

Kantara'da üç gün kaldık. Çamaşırlarımız kirli olduğundan, orada çamaşır da yıkadık ve iki aydan beri hamam görmemiş olan vücutlarımızı temizlemek için birer defa yıkanmaya muvaffak olduk. Artık Mısır'a gidileceği açıkça anlaşılakta idi. Dördüncü gün sabah-

leyin bize hazırlanmak emri tebliğ olundu. Eşlarımızı bağladık. İstasyon uzak olduğundan otomobil istedik. Mümkün olmadığı taktirde paramız ile eşyalarımızı nakletmek için hamal getirilmesini rica ettik. Bu ricamız her nedense kabul olunmadı. Oraya otomobil ile getirildiğimiz halde, giderken ne otomobil ve ne de paramızla olsun birer hamal tedârikine, karargâh kumandanı olacak hâin tarafından izin verilmiyerek, arkalarımızda eşyamızla beraber birbuçuk saat kadar uzaklık-taki istasyona yaya olarak sevkolunduk. İstasyonda, gümrükte bizi bu halde gören Mısırlı dindaşlarımız ziyâdesiyle müteessir oluyor ve âdeta ağlıyorlardı. İşte bu zâlimce ve mel'unca muamele de buraya kadar sayıp dökülen, tekrar ediyorum, sırf heyulâdan ibaret olan İngiliz medeniyetinden bir numune idi. O gün saat onbire çeyrek kalarak, beş müslüman Hindli asker muhafız ile trene bindirildik.

KANTARA'DAN HAREKET

10 Mart 335 (1919)

Bu defa muhafızlarımız çok iyi ve bize karşı pek fazla müşfikâne muamelede bulunuyorlardı. Çünkü onların beşi de müslüman idiler. Her istasyonda istediklerimizi alabiliyor ve herkesle serbestçe ve arzumuz vechile konuşabiliyorduk. Tren bütün süratiyle yürüyor, hattın iki yanında pek çok esir çadırları görünüyordu. Bunların içerisinde bizim bedbaht esirlerimizin olduğunu anlıyor ve tabii müteessir oluyorduk. Ve o gün Kahire dört saatte katedilmişti.

Muhafızlarımız Mısır'a hiç gelmedikleri ve esasen İngilizce de bilmediklerinden dolayı biçâreler bizi nereye götüreceklerini ve kime teslim edeceklerini bilmiyor, tereddüt ve hüznle yüzümüze bakıyorlardı.

Gerçi ellerindeki yazının üzerinde "Kahire" yazılı olmasına bakılırsa, oradaki İngiliz kumandanlığına müracaat lâzım geliyor ise de, Hindliler bunu bulup yapabilecek iktidarda olmadıklarından, arkadaşlarımızdan Sedat Bey yanına bir muhafız olarak beraber gidip karar-gâhı bulmayı üstüne aldı. Hepimiz buna muvafakat ederek Sedat Bey'i, muhafızların başındaki onbaşı ile gönderdik. Biz de istasyon civarındaki polis karakolunun

yanında bir yere oturduk.

Saat dokuz oldu. Hâlâ dönmediler. Sedat Bey'in dönmemesi bizi son derece meraklandırıyordu. Bulduğumuz yerde her ne kadar serbest ve hattâ vaziyetimiz her zaman kaçmaya müsit ise de, içimizde kaçmaya cesaret ve iktidarı olmayan zayıf ve yaşlı bulunan arkadaşlarımızı bırakmak vefâsızlığımı, o din kardeşlerimiz olan saf Hindli askerlere karşı ihâneti kabul etmediğimizden dolayı bunun gibi fikir ve hareketlerden vazgeçerek bir an evvel gidilecek yeri bulmak şikkini tensib ve tercih ediyorduk. Yanımızda bulunan Mısırlı polislerden sorarak, civarda, pek yakın bir yerde bir İngiliz karakolu bulunduğunu anlayarak Hindli askerlerden birini oraya göndermiştik. Hindli asker, beş dakika sonra bir İngiliz polisiyle birlikte geri dönerek bizi oradan alıp karakola götürdüler. Karakolda telefonla yapılan konuşma neticesinde niçin gönderildiğimiz anlaşıldı. Derhal diğer bir trene binerek Kahire'den yarım saat kadar uzaklıkta bulunan Zeytun istasyonuna sevk olunduk. Gece yarısı gelip çatmıştı.

İstasyonda araba, otomobil ve hamal, hâsılı eşya nakletmek için hiç bir vasıta yok, yalnız iki İngiliz askeri mevcut idi. Bunlar devamlı, eşyalarımızı alarak yürümemizi teklif ediyor ve bizi tazyik ediyorlardı. Mecburen orada eşyalarımızı sırtlandık. Cemil Bey arkamızda kalmıştı. Onun yükü benimkinden daha ağır olduğu gibi kendisi de kuvvetsiz olduğundan ben Cemil Bey'in arkasındaki eşyayı dahi almaya mecbur oldum.

Bu suretle gecenin yarısında çölde yürümeye başladık. Yarım saat kadar daha yol aldıktan sonra karargâha vardık. Karargâha geldiğimizde saat biri geçmişti. Önümüze diğer bir İngiliz askeri daha düşerek bizi epeyce daha götürdü. Nihayet bir tel örgüden içeri girdik. Burada bir çok büyük binalar olduğu görülüyorsa

da gecenin karanlığında bunların ne olduğu anlaşılmıyor, fakat ne yalan söylemeli o dakikadaki vaziyet ve bu binaların büyüklüğü hepimize dehşet veriyordu.

ESARET Mİ, HAPİSLİK Mİ?

İngiliz askeri bu binalardan birinin önünde durdu. Elindeki çeşitli anahtarlardan bir tanesini sokarak ve ağzı ile ıslık çalarak kapıyı açtı ve arkasına dayadı. Biz birbirimizin yüzüne bakıyoruz. Kimsede ses yok. Herkes nefesini tıkanmış gibi donuk ve tutuk bir vaziyette duruyor ve orasının fena bir yer olduğu artık anlaşılıyordu.

İngiliz askeri eliyle kollarımızdan iterek içeri girmemizi bildiriyor, girmek istemiyoruz lâkin ne çâre. Ki-me ve o zaman hangi kuvvete dayanarak? Tabii girdik. Binanın içi karanlık, göz gözü görmüyor. Asker kapıyı üzerimizden kapayıp gitti. O esnada içerden hafif bir inilti, derinden bir ses peydâ oldu. Bu korkunç sedânın nereden geldiğine kulak verdik ve kim olduğunu sorarak sese dikkat ettik. Bunun, bizim göndermiş olduğumuz ve yedi-sekiz saattenberi kaybettiğimiz biçâre arkadaşımız Sedat olduğu anlaşıldı. Meğer bu zavallı karargâhı bulmuş fakat kendisi gelir gelmez üzerindeki elbiseleriyle parası tamamen alınarak oraya hapsedilmiş... Cemil Bey'in yanında yarım mum kalmıştı. Derhal yaktık. Sedat Bey'in kıyâfet ve vaziyeti pek tuhaf idi. Başında fincan kadar küçük bir külâh, arkasında bir fanila gömlek ve bir don, altında, kuru çimento üze-

rinde yalnız bir battaniye bulunuyordu.

Arkadaşlar onu bu halde ve oranın tam bir hapishane olduğunu görünce, bizim de aynı hâle düşeceğimizi hatırlıyarak herkesi derin bir üzüntü kapladı. Düşünmeye başladılar. Sedat Bey başına geleni uzun uzadıya anlattı. Ona yapılan muamele cidden insanlığa aykırı ve insafsızca olup sırf vahşetten başka bir şey değildi.

O gece tabii uyumadık. Artık fecr geçmiş, güneş doğmuştu. Erkenden kapı açıldı. Bizi dışarıya çıkarttılar. Etrafımız sıra ile hapishane imiş; koğuşlardan birer ikişer Türk askerleri ile bir çok İngiliz çavuş ve askerleri çıkmaya başladı.

Türk askerleri, tel örgü içlerinde esir olarak bulduklarını ve firâra teşebbüsten dolayı oraya hapsedildiklerini beyân ettiler. İngilizlerin de ambardan battaniye ve elbise çalarak bunları satarken yakalandıkları anlaşıldı. Şu hâle nazaran, orasının tam manâsiyle bir hapishane olduğu açıklığa kavuştu. Yoklama ve tenefüs zamanı imiş, biraz gezdik, bizi yine kapadılar. İki saat sonra kapı açılıp tekrar çıkardılar ve bir İngiliz binbaşısının yanına götürdüler.

Bu herif karargâh kumandanı imiş. Tahminen altmış yaşlarında ve biraz şişman olan İngiliz binbaşısının karşısında hepimizi tepeden tırnağa kadar anadan doğma soydular. Hoca Abdullah Efendi "İslâmlar için böyle alenen çıplak bulunmak haramdır. Hiç olmazsa üzerimize bir örtü veriniz" dedi. Yani edeb yerlerine mendil sarılmasına izin istedi ve bunun için çok ısrar ettiyse de tabii kabul edilmedi. Zaten bunun gibi taleb ve ricalar İngilizlere karşı faydasız ve fazla idi. Çünkü haya, namus ve bunun gibi dinen ve ahlâken ayıp ve edebe aykırı bulunan şeylerden dolayı ayıp kelimesini onların yanında kullanmak bilâkis alay ve eğlence konusu oluyordu.

İşte bunlar da İngiliz terbiye ve medeniyetinden bi-

rer numune ve ibret idi!.. Daha sonra, bizi kireçli ve soğuk suya sokarak birer banyo yaptırdılar ve üzerlerimizdeki para ve elbiseleri tamamen aldılar ve tıpkı Sedat Bey'e yaptıkları gibi bize de birer don, gömlek, ayaklarımıza birer çift sarı yemeni ve başlarımıza birer yırtık fes ile altlarımıza ikişer adet battaniye verip yine içeriye tıktılar. Çölün ortasında taştan ve etrafı kalın duvarlar ile çevrili, kapı ve penceresi kapalı olan bu hapisanede o gün sıcaktan bunaldık, nefeslerimiz tıkanmıştı. Akşamı güç hâl ile edebildik. Ertesi günü Besim Bey'in bir çok arama baskılara rağmen yanında saklamaya muvaffak olduğu bir altın saatini fedâ ederek hapisanenin gardiyanlarından bir İngiliz çavuşuna yalnız pencereyi açtırabildik.

Tam onbeş gün orada, Hilopolis'in dayanılmaz sıcaklarında o karanlık hapisanelerinde tutuklu kaldık.

TEL ÖRGÜYE GİRİŞ VE KAYDIMIZ

23 Mart 335 (1919)

Hapishanede iken bize birer de numara vermişlerdi. Onları gelişigüzel sol tarafımıza taktık. Benim numaram 70638 idi. Tel örgüye geldiğimizde hepimiz memnun idik. Çünkü o dakikaya kadar âkıbetimizin ne olacağını bilmiyorduk. Tellere girince bir çok insan arasında bulunduğumuz için bir dereceye kadar teselli oluyor ve bu arada oldukça serbest bulunduğumuzdan dolayı kalben de biraz müsterih oluyorduk. Tel örgü içinde tahta koğuşlardan birisine bizi verdiler. O gün rahatça bir uyku uyuduk. Binlerce Arab esiri, Kürt, Arnavut ve Çerkes her cinstan ve her vilâyet ve kazadan insan mevcuttu.

Onbirinci telin ikinci koğuşunda bizden evvel gelmiş ve sivil telinden oraya nakledilmiş olan Namlus eşrâfından Fâik Bey ile Hayfa kazasına bağılı Kisâriye Nahiyesi Müdürü Bosnalı Ahmet Beyler bulunuyorlardı. Bu zatlar ile görüştük. Öyle bir yerde bunun gibi bir çok arkadaşlara kavuştuğumuzdan dolayı çok memnun olduk. Daha sonra bir çok Antebli şahısla da buluştuk. Bu zavallılar bizi görünce ne yapacaklarını şaşırtdılar. Bize altlarındaki battaniyelerini ve üzerlerindeki çama-

şır ve elbiselerinin fazlalarını verdiler. Memleketlerinden gelen bu beklenilmeyen felâket haberinden hem müteessir oldular ve hem de babaları gelmişcesine bizi ağırladılar. Esirler arasında pek çok Antebli vardı. Bunların orduda sebatkârâne hizmetlerinden ve harb meydanındaki kahramanlıklarından bahsedenler de çok bulunuyordu.

Hilopolis'de karargâhında sivillere mahsus kamplar müstesnâ olmak üzere Osmanlı esirlerine mahsus yedi fırkadan ibâret ve numara sırasıyla onbeş kamp mevcut idi. Esirler için telden yapılmış olan hapishanelere "Kamp" denilirmiş. Bu kampların araları yalnız bir yaya yolu genişliğinde olup içlerinde onaltı ve bazılarında yirmi kadar tahta koğuş mevcuttu. Kamplar gayet geniş ve etrafları ikişer üçer kat tellerle örülmüş ve onbeş adım mesafelerle yapılmış nöbetçi kulübeleriyle çevrili olup binbeşyüzden üçbine kadar esir bulunuyordu. Yalnız Hilopolis'de üzülererek, otuzbinden az olmak üzere esirlerimizin mevcut olduğunu görüyorduk.

Sivil telindeki esirlerin ekserisi muhtelif yerlerden ve siyasi suçlarla ithâm edilerek getirilmiş gariblerden ibâret ve bir miktar da Türk vardı. Haleb'de Şerbetçi Hanı'nda bırakmış olduğumuz arkadaşlardan Antebli Batbat-zâde Nuri Efendi de daha sonra oradaki sivil teline getirilmişti. Ondan başka sivil telinde Anteb tüccarlarından Mennan-zâde Mustafa Efendi ve arkadaşları dahi bulunuyorlardı. Mustafa Efendi, İngilizlerin Anteb'e gelişlerinden bir kaç gün önce ticaret için Haleb'e gitmiş ve orada arkadaşları İminzâde Mustafa Efendi, Hasan ve Emin Ağalar ile birlikte tutuklanarak Mısır'a sevkolunmuşlardı. Mustafa Mennân Efendi, Anteb'in muktedir ve münevver gençlerinden olup, esârette bulunduğu müddetçe parasız olarak oraya düşmüş bulunanlara nakden yardımda bulunduğu gibi bana da firar ettiğim gece yardım etmiştir. Arkadaşı Batbat-zâde

Nuri Efendi dahi o gece, yani firar ettiğim gece, aramızdaki içleri boş bulunan iki tel örgüden atlayarak inanılmaz bir cesaretle, bulunduğum tel örgünün arkasından bana para atmış ve bu suretle her ikisi de yine yardımına koşmuşlardır. Gerek Mustafa Efendi'nin ve gerek arkadaşı Nuri Efendi'nin, öyle bir yerde, şu anlattığım şekilde, o kadar büyük tehlikelere göğüs germek suretiyle benim için fedâkârlık göstermeleri, yalnız kendilerine karşı değil, esâsen meftunu bulunduğum sevgili memleketlerine karşı da beni ebediyen minnetdâr bırakmıştır.

Sivil Arablar arasında, Mülkiye Kaymakamlarından İstanbullu İsmail Hakkı Bey ile, Suriye'den ve Filistin'den bir çok ilim adamı ve şâirler dahi bulunuyordu. Yafa Belediye Reisi Ömer Baytar Efendi'yi orada buldum. Öteden beri çok iyi tanıdığım bu muhterem zat, meslek ve mertliğinde hâlâ sâbit, orada dahi hiç kimseden korkmuyor ve Osmanlılığa karşı muhabbet ve bağlılığını açıkça söylüyordu. Akka Mebusu ve Dördüncü Ordu Müfettişi Esat Şakir Efendi dahi sivil esirler arasında idi. Daha Kudüs-i Şerif ve Nablus'dan pek çok eșrâf getirilmişti. Esat Şakir Efendi, altmışbeş yaşlarında iptiyar bir zattır. Şeyhü'l-ulemâdan sayılan bu muhterem ihtiyar, Türk ordusuna ve bilhassa Cemâl Paşa'ya bağlılığından dolayı tutuklanarak oraya sevkedilmiş ve İngilizlerden pek çok işkence ve hakâretler görmüştür. Aylarca hapisanelerde yatırılmış, başından sarığı, üzerinden elbiseleri alınarak ve anadan doğma çırılçıplak soyularak teşhir edilmiştir. Esad Şakir Efendi bu kadar ağır hakâretlere karşı metânetini asla bozmamış ve İngilizlerin maksat ve arzularına hiçbir suretle baş eğmemiştir. Açıkça "Türkler ölmez ve öldürülmez bir unsurdur. Çünkü İslâm dıdır. İslâmiyet ölmez, yaşar ve Türkler de yaşayacaklardır" diye bağır-

maktan vazgeçmemiştir. Filistin'den getirilenler arasında, İngilizlerin oraya ilk gelişlerinde, istikbâl için, yarım saat ve bir saat mesâfelere kadar gitmek zahmetini ihtiyâr eden birtakım zavallılar da mevcut bulunmakta ve üzülererek söylemek gerekirken herkesten fazla böyle ahmaklar hakâret ve işkence görmekteydiler.

Nablus İdâre Meclisi azâlarından ve eşrâftan Seyfeddin Efendi dahi orada mevkuf olarak bulunmakta idi. Seyfeddin Efendi kötümser ve daima İngilizlerin aleyhinde ve onlar hakkında ağız dolusu küfürler yağırdıyordu. İngilizler, Mısır'a gelen sivilleri ayrıca bir tel örgü içine koyarlar veya İskenderiye'ye sevkederlerdi. Bizler bir kaç kişi istisnâ olarak asker arasında bırakılmıştık. Bunun sırf eziyet için ve bizlere mahsus, bir nevi cezadan ibaret olarak yapıldığı anlaşılıyordu. Askerlerle beraber gerçi angaryaya gönderilmiyorduk fakat, bütün kısıtlama ve muâmelelere tâbi ve her şeyden mahrum bulunmaktaydık. Bize iâşe hususunda dahi son derece sıkıntı çektiriyorlardı. Hattâ, kendileri bir şey vermedikleri gibi üzerimizdeki paraları da alarak ondan da bir tek akçe vermediklerinden dolayı, son derece perişan ve acı bir sefalet içinde yaşamakta idik.

Askerlere vermekte oldukları pek az ve elverişsiz yemekten tabii istifade etmek mümkün olamıyordu. İngilizler esirlerimize günde ikiyüzelli gram miktarında ekme verirler, bununla askerlerimizi akşamlara kadar sıcak kumun üzerinde angaryada çalıştırırlardı. Bazen, ekmele beraber yedişer adet de kuru ve küflü hurma ve iki kişişe bir baş soğan ve şâyet bu da bulunmazsa asker başına yarım şalgam verirdiler. Akşam yemeği için, pamuk yağıyla pişmiş pırasa veriliyor, bundan, biçâre askerlerimize birer küçük tabak düşüyordu. İngilizler pırasa ile kuru bakladan pek çok istifâde ettiler ve Ağustos sonuna kadar pırasa yemeğini devam ettirtiler. Mübârek Nil nehrinden sulandığından dolayı pı-

rasalar birbuçuk metre kadar yükselmiş ve âdeta odun gibi kalın ve sert olmuştur.

Bunlarla kuru baklayı, kabuklarını soymaksızın bir kazanda pirişirler ve esirlere o şekilde dağıtırlardı. Kuru bakla ile pırasanın, "iki zıt bir araya gelmez" kabinden olduğu herkesce bilinir. Dolayısıyla pırasa çabuk pişer, kuru bakla ise tabii pırasa ile beraber pişmez ve çiğ olarak kalır, öylece askerlerimize verilir, biçâreler angaryadan yorgun olarak gelir ve açlıktan gözleri kararmış olduğu için mecburen gerektiği kadar pişmemiş olan baklayı yerlerdi. Gece yarısı dehşetli bir sancı ve sürgüne tutularak hemen hastahaneye giderler ve çoğu bu suretle hastahane hayattarını kaybederlerdi.

1 Ağustos 335 (1919) tarihinden itibaren İngilizler, bütün Osmanlı esirlerine beygir ve katır eti de vermeye başlamışlardı. Askerler bunu bir kaç defa iade etti ve yememek istedilerse de daha sonra yemek mecburiyetinde kaldılar. Çünkü kendilerine verilen bir avuç bakla ile açlığı gidermek mümkün değildi.

İşte, Ağustos'un o müthiş sıcaklarında Mısır gibi son derece sıcak bir muhitte kokmuş beygir ve katır etlerini yemek mecburiyetinde kalmış olan zavallı askerlerimizin bir çokları bu yüzden dizanteriye ve birtakımları da bir çeşit uyuza benzeyen ve İngiliz doktorları tarafından Palağra diye adlandırılmış olan müthiş bir illete yakalanarak telef olup gitmişlerdir. İşte Mısır gibi geniş servet ve haşmetine mağrur bir hükümetin elinde esirlerimizin aç kalması ve kokmuş beygir ve merkep etlerini yemek mecburiyetinde kalarak bu yüzden telef olmaları bizce en mühim ve dikkat çekici meseleden olmakla beraber, bunları arayıp sormak ve takib etmek bütün milletimiz için borç addedilmesi lâzımdır zannederim.

Burada, biraz da Mısır'da gördüğümüz Ermeni tabiblerinden bahsedeceğim. Ve onlara şu tabiri kullanmaktan kendimi men edemeyeceğim: GÖZ OYUCULARI.

Evet, bu alçaklar insanlardan her halde başka bir tıynetle yaratılmış ve başka bir yürek taşıyan mahluklardır. Çünkü onların işlemiş oldukları bu kadar feci ve ağır cinâyetleri insan olan, insan yüreği taşıyan bir mahluk katiyen yapamaz. Ancak, onlar yapmışlardır Mısır'ın Abbasiye hastahanesinde ve teller içindeki feci manzarayı tarif ve tasavvur edebilmek benim iktidârım dışındadır.

Yalnız bu konuda şahit olduğum hakikatleri kaydetmekle yetiniyorum. Şu medeniyet asrına nisbetle geçmiş yüzyılların vahşeti ve orta çağların Engizisyon fâciaları dahi, bu defaki Abbasiye hastahanesinde Mısır'da Türk esirlerine yapılan cinâyet ve hıyânetlere misal olunamaz. Zannedirim bu alçakça işleri yapanlar gerçi sırf Ermeni doktorları olmuştur. Lâkin bunlara son derece yüz ve yetki verilmiş olduğundan dolayı mel'unlar hareketlerinde serbest kalmışlar ve arzuları vehile, biçâre ve mâsum evlâdlarımızın, yani esâret altında bulunan bu günahsız askerlerimizin bağırta bağırta gözlerini oymuşlardır. Bu cinayetlerin sorumluluğu kime ait olacaktır? Fâillerine olmakla beraber, sebebiyet vereni olmak itibariyle, tabiatıyla bütün İngiliz hükümetine ait olacağını vicdan sahipleri takdir edecektir.

Abbasiye hastahanesinde Ermeni doktorlarının ellerinde miller ve kolları dirseklerine kadar sıvalı olduğu halde sabahtan akşama kadar işleri güçleri Türk askerlerine ameliyat yapmak ve onların gözlerini oyup çıkarmak olmuştur. Bir çok Mısırlı dindaşlarımızın ve bütün esirlerin ifâdelerine nazaran bu göz ameliyatı evvelce de vukubulur ise de, mütârekeden biraz evvel ve bilhassa sonra, yani İngilizlere galibiyet gururu geldikten sonra, pek ziyâde ilerlemiş olduğu anlaşıldığı gibi, bizim oraya gittiğimiz zamanlarda şiddetle devam etmekte olduğu bizzat müşâhade edilmiştir. Bu alçakça fâcia, Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerinin Anadolu'daki

faaliyetlerinin Mısır gazeteleri vasıtasıyla oralarda duyulmaya başladığı ve Mısırlıların tam o zamanda asil başkaldırmalarının şiddetle ilerlediği zamana kadar devam etmiş, ondan sonra biraz hafiflemiş ve bir gün birden bire Abbasiye hastahanesinde göz ameliyatının icrası hastanın arzusuna terkedilmiş ve artık hiç bir askerin gözü çıkarılmamıştır. Ancak, o zamana kadar, tahminen ikibinden az olmamak üzere askerlerimizden bir kısmının iki ve bir kısmının da bir gözü oyulmuş ve bir çoklarının da ayakları ve kolları kesilmiştir.

Ermenilerin bu hususlardaki faaliyetlerini kolaylaştıran yegâne âmil, tellerde bütün nöbetçi doktorların o mel'unlardan olması idi. Esirlerimiz sıcakta sabahtan akşama kadar güneş altında angaryada çalıştıklarından dolayı kızgın kumun tesirinden göz ağrısına tutulurlar ve mecburen nöbetçi doktoruna müracaat ederlerdi.

Doktor, bunların gözlerine ilâç koymaksızın, ele bir av geçmiş gibi sevinerek, hemen hastahaneye kaydeder, gözü ağrımakta olan asker hastahaneye gitmek istemez ve gönderilmemesi için yalvarır, rica ederse de cebir ve tazyikle gönderilir, on gün sonra gözsüz olarak dönerlerdi. Gerek tellerde ve gerek Abbasiye hastahanesinde olsun, bu gözsüz askerlerimizin halleri cidden pek elim ve acıklı idi. Bunları gören kalblerin sızlamaması kâbil değildi. Hastahane avlularında otuz, kırk asker birbirinin ceketlerinden tutarak dizi ile abdesthanelere giderler, o suretle def-i hâcet edebilirler ve kendilerine mutfaktan yemek almak için dahi zavallılar, birbirlerini yederek aynı şekilde dizi ile gider gelirler ve sabahtan akşama kadar kumların üzerinde sürünürler, yarı aç yarı tok olarak hayatlarını sürdürürlerdi.

Medeniyetin hizmetçisi olduklarını daima iddiâ eden İngilizler bunları görürler, tabii acımazlar, fakat hallerini bir kerecik olsun sormaya da tenezzül etmezlerdi.

"Yâ Rabb bu ne şuriş-i kıyâmet?
Hengâme-i haşre mi alâmet?
Ol nefs-i haris pür leâmet
Etmez mi bu fi'line nedâmet?
Bir nâm alacak o şâh-ı zâlim
Dünyâları kaplıyor mezâlim
Almaz bunu havsalam hayâlim
İnsanda nedir bu cehl-i müzlim?"

Edib ve büyük dâhi Abdülhak Hâmid Beyefendi'nin bu mühim yâdigârını, bu vahşi cinâyetler ve bilhassa son derece mal, mülk ve şöhret düşkünü İngilizler hakkında burada tekrar etmekten kendimi menedemedim. Lâkin ne çâre! Kahrolsun esâret! Ölüm, öyle rezilce yaşamaktan hem iyi ve hem şerefli. Ve her halde bir Türk için esir olmayıp, ölmek şanlıdır. Ey Türk, sana bu şekilde yaşamak, senin için esâret hayatı zillettir. Öl de esir olma!..

ÖDEMİŞLİ ALİ DAYI

Bu zavallı ihtiyarın âh ve inlemelerine dayanamayıp çok ağladım. Bir gün Ali Dayı onbirinci telde bana te-sâdüf ederek koğuşuna gidemediğinden dolayı yardım istemişti.

Ali Dayı'nın elinden tutarak koğuşa götürürken derdini açmaya başladı. Biçâre elli yaşında olduğu halde seferberlikte silah altına çağırılmış. Ödemiş kasabasının Belediyesi karşısında kendisinin ufacık bir attar dükkânı varmış. Dükkânın eşyasını tamamen satarak bedelini kimsesiz kalan ailesinin geçimi için bırakıp derhal davete uyarak muharebeye katılmış. Bir kaç cephede düşmanla döğüştüktan sonra bedbahtlığından dolayı esir düşmüş. Mısır'a geldiğinde gözünün birisi birazcık ağrımış, bilmiyerek doktora müracaatla ilaç koydurmak istemiş. Ermeni doktoru Ali Dayı'yı derhal hastahaneye yazmış. Biçâre her ne kadar gözünde bir şey olmadığını söyleyerek hastahaneye gitmemek istemiş ve bu konuda pek çok rica ve niyazda bulunmuş ise de katiyen kabul edilmeyerek hastahaneye yatırılmış. Ertesi gün ameliyat değil kasaphâne tâbirine hakkıyla lâyık olan Abbasiye hastahanesindeki bu cinâyet odasına götürülerek sağ gözü çıkarılmış. Bu talih-siz ihtiyar, gözünün birini kaybettiğinden, bu suretle

uğramış olduğu bu elim felâketin acısından müteessir olarak ağlamaktan diğer gözünü de kaybetmiş. Nihâyet Ali Dayı iki gözünden mahrum bir biçâre olarak sürünmeye başlamış. Bundan başka, yine o bizim onbirinci telde beş, altı genç askerimizin aynı şekilde başlarına gelen olayı dinledim.

Anteb'in Urul köyünden Şaban oğlu Mehmet ve Maraş'm Küçük Nacar köyünden Mehmet ve Aydınlı Ali oğlu Mehmet ve Konya'nın Beyşehir kasabasına tâbi korucu üyesinden Hüseyin Onbaşı ve Karahisar sancağına tâbi bulunan Bolvadin kasabasından Çay nahiyesinin Cedid mahallesinden Hacı oğlu Hasan ve Manastırlı Rıza, Erzurumlu Süleyman oğlu Ali, bu biçâreler bana cidden mühimce esef verici maceralar anlattılar. Urullu Mehmet ve Hüseyin Onbaşı ve diğerleri diyorlardı ki; "Koğuşlara, esirlerin muayenesine geldikleri zaman bizi gözümüzden dolayı ayırıp Abbasiye hastahanesine gönderdiler. Gözlerimizde hiç bir şey ve hattâ ağrı dahi yoktu. Yalnız birazcık kan mevcut olup bu kadarcık bir arızadan dolayı hastahaneye düştük. Orada bir ilaç koydular, bütün gözlerimizi kan istilâ etti. Hemen ameliyathâneye soktular, gözlerimizi çıkardılar. Çok yalvardık ise de fayda etmedi. Ameliyat esnasında Ermeni doktorları "Siz memleketinizde ne kadar Ermeni öldürdünüz? Bu görmekte olduğunuz muamele onun karşılığında sizin için bir cezadır" diyerek, bunun gibi zehirli sözler ve tahriklerle hem gözlerimizi çıkarıyorlar ve hem de kalblerimizi eziyor ve yaralıyorlardı" dediler. Düşündüm, bu muameleyi yapabilecek Ermenilerden başka bir canavar mahluk ve o sefillerdeki gibi âdi bir vicdan tabii olamazdı. Buna karşı diyecek bir şey bulamadım. Lâkin onların bu derece cür'etlerine göz yumup ve daima adâlet ve medeniyet kelimelerini ağızlarından düşürmeyen İngilizlerin bu hallerine ve onların müslümanlara karşı kin ve garazlarının bu derece fazla

olduğuna evvelden tam olarak vukufum olmadığından dolayı hayret ettim. İŖte bizim için bundan daha mühim ve daha açık bir ibret olamaz ve artık bunların sırf bir intikm maksadiyle yapılmıŖ olduğuna hiç Ŗphe kalmaz zannederim. unk yukarıdaki ifadeler, bu hakikâtlere karŖı yeterli birer delil olduğu gibi, Mustafa Kemâl PaŖa Hazretleri'nin Anadolu'daki teŖkilti baŖladđı zamandan itibaren bunun gibi muamelelerden birden bire ve derhal vazgeçilmesi ve ondan sonra da hastahaneye gidenlerin hiç birisine ameliyat yapılmayıp, gözleri ayna gibi iyi olarak dönmesi, bunun sırf bir  alma emeliyle yapılan, ameliyat nmı altında adeta bir iŖkence olduğuna Ŗphe etmek ve zerre kadar tereddüt ciz değildir.

Mustafa Kemâl PaŖa'nın, Sivas havlisinde baŖladđı teŖkiltin günden güne büyümekte ve Anadolu'nun her tarafına yayılmakta olduğunu ve bunların bu harekti, İslâm lemini ayaklandırmaya teŖvik demek olup, zaten henüz tatbik ve icrâ edilememiŖ ve neticelendirilmesi de imkânsız bulunmuŖ, İzmir ve diğer mahallerde meydana gelen tecâvüz hareketlerinin bütün İslâmlar nazarında Ŗpheyle karŖılanmakla beraber bunun gibi hareketlerin Hilâfet-i İslâmiye için bir darbe baŖlangı olarak telâkki edildiği ve bu sebepten dolayı Mustafa Kemâl PaŖa da Hukuk-ı Hilfetin ve Türk topraklarının muhafazası için teŖkile mecbur olduğu Kuvâ-yı Milliye'nin pek fazla geniŖlediđi ve hattâ koskoca Anadolu'yu bu teŖkiltin baŖtanbaŖa sardđı, gerek Küçük Asya'da ve gerekse Anadolu'nun baŖka yerlerinde bulunan İngiliz kuvvetlerinin ilerdeki vaziyetlerinin öldürücü olacağı hakkında Mısır'da çıkan El-Mukattam, Vel-Ahbr gazeteleri açık bir dille makaleler yayınlamaya baŖlamıŖlar ve hattâ El-Mukattam gazetesi Mısır'da benim resmimi yayınlamıŖ bulunması itibariyle, bu makalelerini Tan Gazetesinde iktisas ederek yazdı-

ğini ilâveten yazmakta ve ilân etmekteydi.

Daha sonra El-Efkâr gazetesini de getirmeye muvafak olduk. Bu gazete gayet serbest makâleler yazıyordu. Bu cümnden olarak Kuvâ-yi Milliye'nin ve Mustafa Kemâl Hazretleri'nin milli teşkilâtına dair pek övücü ve parlak yazılar yazmaktan hiç çekinmiyordu. Her gün çıkan sayılarında mutlaka bir kaç satır bizim Anadolu teşkilâtından ve Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'nin ve Rauf Bey ve diğerleri gibi bizce bilinen ve tanınmış olan simâların Anadolu'da yaptıkları ve göstermekte oldukları fedâkârlıklardan takdirle bahs ile beraber, Erzurum taraflarında İngilizler tarafından nakline teşebbüs edilmiş olan bir kaç vagon dolusu mühimmat ve silahların yerli halkın teşebbüs ve gayretleriyle tamamen tevkif ve tekrar yerlerine iade edildiğini ve burada İngilizlerin şaşkınlığını kaydederek Mısırlılara karşı İslâm âlemi için Türklerin bu mertçe ve cesurca hareketlerinin cidden büyük bir şeref ve iftihar uyandırmaya değer olduğunu dahi söylemekten asla korkmuyor ve çekinmiyordu. Tabii korkmıyacaktı! Çünkü, Mısırlılar bu hususta bizim gibi ilgisiz kalmamışlar, senelerden beri içlerinde bulunmak suretiyle temas ederek bütün emirlerine ve muamelelerinin bütün safahatına ve en ince noktasına kadar vâkıf oldukları İngiliz hükümetinin ne kadar korkak ve sırf gösterişçi bir hükümet olduğunu pek iyi anlamışlardı.

Mısırlılar bunları adeta oynatıyor ve yoruyorlardı. Bu kadar top ve uçaklar ve bütün Kahire'nin etrafı makineli tüfeklerle, şehir içi ve dışı ordularla sarılmışken, Arab mücâhitleri bütün bu ağırlıkları küçük görerek devamlı çalışıyorlar, azim ve teşebbüslerinden bir an geri düşmüyorlardı.

Her gün mitingler yapılır, sokaklarda çeşitli yerlerde toplantılar ve göstericiler olur, bütün binalar ve müesseseler Osmanlı bayraklarıyla donatılırdı. İngilizler bunlara

karşı kükreler, çıldıracak hâle gelirler, evleri basarlar ve bayrak asanları hapis ve cezalandırırlardı. Hâsılı onların her türlü baskı ve şiddetlerine rağmen, Mısırlılar katiiyen durmazlar ve bilakis daha fazla cür'et göstererek feryad ve milli gösterilerine devam ederlerdi. Mısır'da bulunan İngiliz askerleri Arablardan pek fena korkarlardı. O sıralarda bunlar da bir kaç defa isyân ederek, artık harb etmiyeceklerini beyan ve her halde terhislerini ısrarla istiyorlardı. İngiliz generalleri, bir taraftan bunları teşci ve teskine, diğer taraftan Arabların genişlemekte ve artmakta olan hareketlerini men etmeye ve durdurmaya çalışıyor, bu suretle her iki öldürücü vaziyet arasında şaşırıp kalıyorlardı. Hattâ bütün esirlerin kumandanı olan General Simson'un, bir kaç defa bizzat karargâhları dolaşıp İngiliz askerlerine nasihatla bulunduğu ve onları yakında vatanlarına göndereceğini tebliğ ve bazılarına mükâfat dahi vaad ile teselli ettiği görülüyordu.

İşte bütün bunları yaptıran, İngilizleri bu derece telâş ve endişeye düşüren önemli Mısır umumi harekâtı ile beraber aynı zamanda milletimizin Anadolu teşkilâtında gösterdiği faaliyet ve diğer taraftan kahraman Afgan ordusunun Hindistan'a doğru sarmak üzere yerinden hareket etmesi ve Bulicistan'a kadar ilerlemesi ve Hindistan Müslümanlarının da Hilâfet-i İslâmiye ve bütün Türkiye hakkındaki savunma ve isteklerinin, Mısır gazeteleri tarafından ittifakla neşr ve ilân edilmesi idi. El-Efkâr gazetesi daha sonra sansürü de tanımamaya başlamıştı. Nihayet Mısırlılar gösteriler sırasında sansürün de kaldırılmasına muvaffak olmuşlardı. Son zamanlarda, yani oradan hareketim sırasında İngilizler Arablara karşı artık mezellet göstermeye ve adeta yalvarmaya başlamışlardı. Onlara bir çok müsâdeler bağışlayarak istikballeri için de bir çok vaadlerde bulunuyorlardı. Fakat İngilizlerin öteden beri yalancılıklarından do-

layı hiç bir tekliflerine itimad edip boyun eğmiyor ve esasen maksatları istiklâl ve bu uğurda ya ölmek veya hut hür yaşamak olduğu için "Ya istiklâl veyâhut Osmanlılık. Yaşasın Mısır, Yaşasın Osmanlılık, Kahrolsun mahkumiyet, Kahrolsun İngiliz" diye bağırıyorlardı. Bunların bu şekilde feryâd, şikâyet ve yardım istemeleri Mısır ufuklarını sarstığı zamanlar İngilizler ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Yüzbinlerce müslümanın mektep çocuklarına varıncaya kadar tek kalb ve tek lisan olarak bütün mevcudiyetlerinden kopan ve orada tekbirlerle beraber "Mısır Mısırlıdır. İngilizlerin olamaz" diyerek yükselen bu haklı şikâyetlerinden ortaya çıkan alevler onların başları ucunda uçuşan uçakların kanatlarını kavuruyordu. Uçaklar, topsuz ve tüfeksiz, kendiliklerinden düşüp parçalanıyordu. Mısırlılar, bütün bu hareketlerini silahsız olarak yapıyorlardı. Fakat onların daima Allah'a dayanarak ittifaklarına olan inançları sayesinde tabiatıyla hiç bir şeyden korkmuyorlardı. İngilizler şaşırıyorlar ve bu ateşin daha çok yayılmaması ve başka taraflara da bulaşmaması için bir an evvel söndürülmesine var kuvvetleriyle gayret ediyorlarsa da, bir türlü muvaffak olamıyorlardı. Arablar her gün muntazaman hareketlerine devam ile bu konudaki teşebbüs ve hareketleri hakkındaki programlarının münderecâtını ve kesin neticeye ait beyan-nameler yayarak, geceleri sokaklara atıyorlar ve onları bütün müesseselere ve İngilizlerin evlerine varıncaya kadar asıyor ve yapıştırıyorlardı. İngilizler tarafından tevkif olunan şahısların çoğu mücâhidlerin yardımıyla kaçmaya da muvaffak olmuşlardı. Bu da tabii Mısırlılar için övünülecek muvaffakiyet ve cidden büyük bir şereftir. Hattâ Bedevilerden bir çokları sivil telinde mevkuf iken, tellerin örgülerini sökmek suretiyle kaçmaya muvaffak oldukları gibi, bunlardan yirmibeş kişi bir gece kaçarken tel örgünün dışında on metre yük-

sekliteki kulübede bulunan nöbetçi askeri aşığıya atarak elindeki tüfeği alıp götürmüşlerdir.

Arabların bu gibi mahâret ve başarıları, son derece cesurca hareketleri ve ittifaklarındaki sebatları İngilizleri hayrette bırakmış ve âdeta ürkütmüştü. Biz orada iken Mısırlılar Malta'ya sevkolunan mümessillerinin dahi iâdesine muvaffak olmuşlardır. Hülâsa bu aziz arkadaşlarımız, iftiharla anılmaya lâyık her türlü fedâkârlığı yapmışlardır.

Bu hâdiseler sebebiyle bizi orada aydınlatan ve âdeta sevindiren Mısır gazeteleri özellikle El-Efkâr'ı oldukça mühimce bir fedâkârlık karşılığında her zaman getirtip, arkadaşlarımız arasında Arabca bilenler ve bazı Arablar vasıtasıyla tercüme ettirerek bütün kampların içindeki esirlerimize dağıtıyor ve fırsat buldukça dini tedrisât vesilesiyle bu konulara dair koğuşlarda gizli gizli konferanslar vererek, herkesin zihinlerine yerleşecek şekilde telkinlerde bulunuyorduk.

Bu konuda Hicaz polis müdüriyetinden emekli olup Şam'da tutuklanarak oraya getirilmiş olan arkadaşlarımızdan Hacı Refik Bey ile Hicaz hattında görevli iken tutuklanarak İngilizler tarafından Mısır'a sevkolunmuş ve daha sonra kurtularak halen Ankara'da dekovil hattında depo şefi olan Bursalı Ali Arslan Bey'in dahi büyük himmet ve gayretleri geçmiştir.

V a z i y e t t e b i r d e n d e ğ i ŷ i k l i k
v e f e r a h l ı g ü n l e r :

Bu sıralarda kampların nöbetçi subaylarıyla başcânilerinin, yani tellerde esirlere nezâret ve kumanda eden İngiliz subay ve çavuşlarının davranışları da değişmişti. Bizim telin subayı, altmış yaşlarında kranta bir yahudi olup, güzel Türkçe bilirdi. Her zaman Türkiye'den, İzmir ve İstanbul'da çok bulunduğundan bahseder ve bi-

zimle konuşmayı severdi.

İhtiyar subay evvelce, "Türklerin hâli çok fenadır, İstanbul'unuz sizde kalmıyacak, Yunanlılar İzmir'i aldılar, sizin için gelecek çok fena görünüyor" diye hezeyanlar ederken, daha sonra dilini değiştirerek "Mustafa Kemâl Paşa Anadolu'da çalışıyor. Türkler umumiyetle silaha sarılmışlar ve Kemâl Paşa'nın emir ve kumandasına tâbi olmuşlar, aynı zamanda çok fedâkârlık ediyorlar ve önemli başarılar sağlamaktadırlar. İzmir'den Yunan'ı çıkaracaklardır. Aşkolsun Türklere" diye bize ögünülecek haberler veriyordu. İngiliz çavuşları dahi sabahları, güler yüzle yanımıza gelerek bu konuda müjdeler veriyorlar ve bizden çay ve sigara alıyorlardı. Evvelce yüzümüze bakmak istemiyen ve daima soğuk ve ekşi bir suratla muamele eden bu İngiliz çavuşlarının o sıralarda vaziyetleri birden bire değişmişti.

Mustafa Kemâl Paşa için "Sizin bir büyük kumandanınız vardır. Anadolu'da milli teşkilât kuruyor. Çok büyük faydalar sağlamaya muvaffak olmaktadır. Artık Türkler milli varlıklarını göstermekte, medeniyet âlemine kendilerini tanıttırmaktadırlar. Sizin sulhunüzün diğerlerinden daha iyi ve şerefli olması ihtimali vardır" diyorlar ve bunları büyüklerinden bu şekilde işittiklerini ve bazı İngiliz gazetelerinde okuduklarını ilâveten söylüyorlardı.

Bu duruma göre, İngilizlerin bizim Kuvâ-yı Milliye teşkilâtına daha o zamandan itibaren önem verdikleri anlaşılıyordu. Halbuki, daha önce tellerdeki subayları şöyle dursun, İngiliz gardiyanları bile Türk esirleriyle bir tek kelime bile konuşmaya tenezzül etmezler ve esirlerimize daima kin ve hakâretle bakarlar, yanlarına asla sokulmak istemezlerdi. İngilizlerde bazen pek garib haller meydana çıkardı. Meselâ, Ermenilerden esârette bulunanlara hiç yüz vermezlerdi. Bir de, bizim taraftan harb esnasında kaçıp onlara iltihâk edenlere ve

bununla beraber Suriye ve Filistin taraflarında, onlara yaranmak için casusluk yaparak, daha sonra her nasılsa tekrar itimatlarını kaybederek oraya düşmüş olanlara, hülâsa bunlar gibi müfsid ve münâfıklara daha çok hakâret ederlerdi. Gurur ve onur sahibi olanlara ve böyle, vatanları için çalışan ve fedâkârlık eden milletlerin mensuplarına ciddi muamele yapmak ister, onlarla konuşur ve görüşürlerdi.

Meselâ, Almanlara o kadar şiddetli düşman iken, orada bulunan Alman esirlerine davranışları pek başka ve gayet ciddi idi.

İşte bu sebepler dolayısıyla askerlerimizin gerek bizden ve gerek İngiliz subay ve çavuşlarından işittikleri sevinçli ve şanlı haberlerden, göğüsleri iftiharla kabarmaya, tel örgü içinde cesaretleri yeniden uyanmaya ve yükselmeye başlamıştı. Evvelce bir İngiliz askerine ve bir Ermeni veyahut Rum tercümanına karşı söz söylemekten çekinen askerlerimiz, Anadolu milli teşkilâtı hakkında gazeteler vasıtasıyla oralara haber geldiği zamanlar, artık herhangi bir düşmana karşı şeref ve hukukunu müdâfaadan çekinmezlerdi. İngiliz kumandanları, tellerde vaziyeti böyle sevinçli gördükçe, kuşkulananarak hemen gazetelerin tellere girmesini engellemek için birtakım teşebbüslere, hissi sınırlamalarda bulunmaya başladıysa da, muvaffak olamadıklarından dolayı subayları marifetiyle "Bildiklerim" hezeyannâmesini esirlere dağıtarak, bu kitabın koğuşlarda askerlere okunmasını tavsiye ve âdeta tel çavuşlarına paralar vâdederek, ricâlarda bulunmuşlardır. İngilizlerin bu şekilde orada bulunan askerlerimizin fikirlerini zehirlemek için çalışmalarına ve bu konuda ciddi ümit ve itinâ ile sarfetmiş oldukları gayretlere rağmen, hassas askerlerimiz bu kitabın baştan başa kin ve ihtiras kalemiyle yazılmış olduğunu bir kere göz gezdirmekle anlamış ve beyannâmenin, amansız düşmanımız olan İn-

gilizler vasıtasıyla teşhir edilmesi, onlar için teessür ve teessüfe sebep olmakla beraber, yazar ve sebep olanları hakkında küfürler savurmuşlar ve nihayet İngiliz kumandanları bu zelilâne teşebbüslerinden dahi bir netice sağlamaya muvaffak olamamışlardır.

Bununla beraber, oradaki askerlerimizin mâneviyatları önceleri çok fazla bozulmuştu. Özellikle hastahanelerde gördükleri zulüm ve işkenceler, bunları fenâ halde ümitsizliğe düşürmüş ve artık sağ salim vatanlarına dönmek ümitleri tamamen kırılmıştı.

Çünkü, her gün binlerce ölüm meydana geliyor, binlerce arkadaşlarının gözleri çıkarılıyor, ayakları ve kolları kesiliyordu. Bunun gibi feci manzaralar onları tabii ürkütüyor, kötümser ediyordu. Hastahanelerde vefât edenler, birbiri üzerinde ve eşek arabaları ile mezarlığa naklediliyor, bir defin merasimi bile yapılmaksızın, arabaya konulduğu gibi, yine birbiri üzerine hendeklere bırakılıyordu. Bu surette müslümanların dirilerinden başka ölüleri de İngilizlerden hakaret görürler ve biçâre, gözleri oyulan âmâların çoğu ve belki de yüzde doksanı, sefâletten sürüne sürüne hayatlarını kaybederlerdi. İşte daima böyle korkunç manzaralar karşısında bulunan askerlerimizin korkmaya hakları vardı. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, daha sonra Anadolu'da, Kuvâ-yı Milliye teşkilâtı ve bu hususlarda mücâhidlerimizin muvaffakiyetleri hakkında birbiri ardınca gelen müjdeli ve sevindirici haberleri tellerdeki bütün askerlere tamim ve tebliğ edişimiz ve bunu takiben muhterem Mısır halkının mitinglerinde meydana çıkan istekler arasında bu meselelerin söz konusu edilmesi, yani İslâm esirlerine yapılmakta olan zulüm ve işkencelere son verilmesi hakkındaki şikâyet ve iddiâları sebebiyle, buna benzer feci muâmelelerin günden güne azalması ve hastahanelerde vefât edenlerin gelişi güzel kefene sarılarak, her ne kadar evvelce olduğu gibi araba ile nak-

lediliyorsa da, mevtâların birer birer, ayrı olarak defnedilmeleri ve göz ameliyatlarına da o tarihten itibaren birdenbire son verilmesi gibi bir çok değişiklik yapılması, askere fevkâlâde cesaret ve emniyet bağışlamış ve yeniden mânevi kuvvetlerinin canlanmasına yardımcı olmuştur.

Artık, o zamanın serbestliğinden ve fırsattan istifâde ederek, biz de feryâda başlamıştık. Karargâh kumandanına söz ve yazı ile müracaatlarda bulunarak, üzerimizden alınan para ve elbiselerimizin geri verilmesini ve esirlerle birlikte vatanımıza sevk ve iâdemizi talep ve iddia ediyorduk.

Mâmafih, İngilizlerin bizi kolayca tahliye edemiyebileceklerine kâni idik. Çünkü, neden dolayı getirdiklerini, bize ne derece önem verdiklerini biliyorduk. Hattâ bâzılarımızın evraklarındaki düşünceler hanesinde "Komite âzasından" ibâresinin bulunduğu anlaşılmıştı. İngilizler için de bu kadarcık bir işâret kâfi idi. Böyle olduğu halde garibdir ki İngilizler bizi asker içinde bırakmışlardı. Onların anlayışına göre, güya bu bir cezâ imiş. Halbuki bizce azab ve sefâlete sebep olmakla beraber, memnuniyet sebebi oluyordu. Zira, her ne suretle olursa olsun, bu vesile ile asker arasına girdiğimiz için ben kendi hesabıma cidden seviniyordum. Çünkü, İngilizleri yakından tanımak ve onların seciyesini anlamak hususunda merakım pek çok idi. Hamdolsun ona da muvaffak oldum ve bu sayede bütün hakikâtlere ve esirlerimizin durumlarına tamamen vâkıf oldum. Mâlumdur ki umumi harbde, harb sebebiyle bazı yerlerde, esâretimiz altında bulunan siviller arasında bir çok ruhânî memurlar da vardı. Bunların hiç birisi zerre kadar rencide edilmediği halde, İngilizler bizim sivillerimize ve ellerine geçirdikleri ulemâmıza en şeni muameleleri yaptılar ve yaptırıldılar. Hâsılı kim ne derse desin, insanlığın şerefiyle nisbetsiz, ahlâk ve terbiye kelimele-

riyle taban tabana zıt olan bütün çirkin muameleler İngiliz memurlarında mevcut olup, İslâm esirlerine, özellikle Türklere karşı, dünyada hiç bir milletin yapamıyacağı kötülüğü, zilleti onlar yapmışlar ve yapılmasına müsaade etmişlerdir. Çünkü, Türk askerlerinin gözlerin millerle oydurmuşlar, kollarını ve ayaklarını hastahane de onlar kestirmişlerdi.

KAÇMAYA TEŞEBBÜS, KURTULUŞ GÜNLERİ

25 Ağustos 335 (1919)

Bu tarihte, bütün Türk esirlerinin memleketlerine iâdesi hakkında emir geldiği yolundaki müjdeli haber karargâhı baştan başa yerinden oynattı. Bütün asker ayakta. Geceleri, sabahlara kadar eğlence ve cümbüşler yapılıyor, artık sevkiyata kavuşulmuş bulunuyordu.

Birinci kâfilede binbeşyüz kadar İstanbullu asker ile küçük rütbeli subay beraber sevk edilmişti. Biz de arkadaşlarla birlikte bir yolunu bulup ikinci postaya katılarak sevkiyat teline kadar kendimizi atabilmişken, uğursuz talih bizi orada da buldu. Şimendifere binileceği sırada, evvelce şahıslarımızı tanımış olan Kıbrıslı hain bir tercümanın ihbarı üzerine tekrar İngilizlerin eline yakayı verdik. Bundan sonra birbuçuk ay kadar daha gayet sıkı bir kontrol altında ayrı bir yerde mevkuf kaldık. Nihayet, her birimizin tek tek kaçmasından başka çâre olmadığı anlaşıldığından bu konuda arkadaşlar arasında görüşme yaparak, birbirimizden ayrılmaya karar verdik. Ben, ikinci fırkanın nöbetçi doktoru Mazlum Bey'in yardım ve aracılığı ile göz hastahanesine naklettim. Daha sonra hastahanenin nöbetçi doktorlarından Mısırlı bir Katoliğin yardımlarını sağlayarak kendimi

üçüncü fırkanın hastahanesine attım.

Hastahane çavuşu Arnavut Bahtiyar Ağa'nın vasıtasıyla taburcu olarak tekrar sevkiyat teline geldim.

28 Teşrin-i evvel (Ekim) de memleketine iade edilen ikibin kişilik diğer bir esir kâfilesi arasına karışarak, şekil ve kıyafetimi değiştirerek Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla o zalim düşmanın elinden kurtulmaya ve aziz vatanıma kavuşmaya muvaffak oldum.

Sevkiyatta entrikalar ve rüşvet yağması:

Sevkiyâta tam olarak Ağustos 335 (1919) tarihinde başlanmıştı. Bundan bir kaç gün evvel İngilizler Rum ve Ermeni esirlerini ayrıca bir tele kapattılar. Daha sonra Arab, Arnavut, Boşnak ve Kürtleri dahi Türkler arasından ayırarak Hıristiyanlara mahsus olan kamplara koydular.

Bundaki maksatları Arab, Arnavut ve Kürtleri Türklerden ayrı bulundurmak ve bu suretle daima ve her yerde İslâmlar arasına sokmak istedikleri nifâk ve fesat plânını orada da tatbik etmekte. Fakat mümkün mü? Bunların hepsi bir dinin mensubu ve bir peygamberin ümmeti olmak ve yalnız Kur'an-ı Kerim'e tâbi bulunmak itibariyle, yalnız bu mefkure ile din ve vatan aşkıyla harbettiklerini ahmak İngilizler düşünmüyorlardı. Onların bu konudaki telkin, teşvik ve devamlı gayretlerine rağmen hiç birisi, Müslümanlık noktasına dayanan itikât ve sadâkâtlarından hiçbir suretle dönmeyerek, bilâkis böyle muamelelerden müteessir ve din kardeşlerinin arasından ayrılarak Müslüman olmayanlarla beraber ayrı bir yerde hapsedildiklerinden dolayı son derece üzüyorlar ve her biri türlü vesileler bularak tekrar dönmeye muvaffak oluyorlardı. Geldikleri zaman Türk askerleriyle el sıkışarak, öpüşüyorlardı. İngilizler başka

yerlerde olduğu gibi burada da, bu kötü arzularına kavuşamadıklarından dolayı hiddetlerinden âdeta kuduruyorlardı.

Sevkiyata evvelâ Türklerden ve İstanbullular ile Bursa, Konya ve İzmit gibi Başkente yakın olan yerlerden başlamışlardı. O esnada bilmem ne hikmetse İzmirilerin, sonra da Trabzon ve Erzurumluların sevkleri geriye bırakılmıştı. Gerek sevkîyâtın vilâyet itibâriyle ve sıra ile başlaması ve gerek İzmir ile bu bir kaç vilâyetten olanların geriye bırakılması meselesi, İngilizler için bulunmaz bir fırsat olmuştu. Ben, İngiliz memurlarının rüşvet almak hususunda son derece haris ve becerikli olduklarını o zaman anladım. Sevk esnasında sağlam bir askeri, hastahaneye yatırarak bir gün sonra sevkiyat teline geçirmek ve bir İzmirli veya Trabzonlu askerin kartını silip İstanbullu yahut Bursalı yapmak, keza Arnavut ve Kürtlerin kartlarını silerek Anadolu'nun bir kazasından ve Türk olarak yazmak ve daha akla gelmiyecek sahtekârlıkları yapmakta fevkâlâde cür'et göstermişlerdir.

Bunlar, evvelâ ikişer ve üçer Osmanlı altınından başlamıştı. Daha sonra birer ve yarımşar liraya, nihayet ikişer ve birer Mecidiyeye tenezzül etmiş ve artık askerlerimizden on kuruş ve iki paket sigara almaya bile razı olmuşlardı. Bu işte İzmirli pek dehşetli sürat ve mahâret göstermişlerdir.

Birbirlerine yardım etmek suretiyle ve az para ile çok muvaffakiyetler temin etmişlerdir. Bu şekilde sevklerinin tehirine dair emir bulunduğu halde zeki İzmirli, beyinsiz İngilizleri aldatarak, hemen hemen tamamına yakını kendilerini kurtarmayı başarmışlardır.

Bu rüşvet yağmasına tel zabıtalарının çoğunluğu iştirâk ederek, menfaat sağlamışlardır. Hattâ karargâhın kumandanı olacak herif dahi bu yüzden menfaat te-

min etmiştir. Beşinci telde mevkuf bulunan bir tabur hocasından iki halı seccade alarak onu tahliye etmiş olduğuna, hoca efendinin mensub olduğu alay ve tabur numarasıyla hüviyetine beşinci telin çavuşu Konyalı Emin Efendi ile halen Anadolu'da hastahane baştabibliğinde görevli bulunan Doktor Malum Bey vâkıftır.

Hülâsa, benim Hilopolis'den ayrılışıma kadar olaylar bu şekilde cereyan etmiş, terhisin süratle başlamasıyla yolsuzluklar da beraber başlamıştı. Parası olmayan biçâre askerlerimizin çoğu gelemiyerek orada kalmış ve hattâ numara itibariyle sevke tâbi olanlardan bir kısmı da, bu yolsuzluklar sebebiyle vatan ve yutlarına kavuşmaktan mahrum kalmışlardır.

RICA VE ÖZÜR

Zengin ifâdeden mahrum, basit bir üslubla yazılmış olan bu esâret hâtıraları, aslında bir edebi eser değildir. Yazılmasındaki maksat da bu olmayıp, yalnız Haleb ve Mısır'da dokuz ay altı gün süren mezâlim ve esâret hayatımda çektiğim ezâ ve gördüğüm hâdiseleri sigara paketleri üzerine kaydetmiş, bir çok arama ve baskılara rağmen muhafaza eylemiş olduğumdan, bunları olduğu gibi dindaşlarımın gözlerinin önüne sermek iyilikseverliğindedir. Bu itibarla içinde görülecek, istenmeden yapılmış kelime ve diğer hataların bağışlama eteği ile örtülmesini okuyucunun cömertliğinden rica ederim.

Gâzianteb'in Sâbık Defter-i
Hakâni Memuru Eyüb Sabri

YUNAN İLLERİNDE...
ZAVALLI ESİRLERİMİZ

**Sivil esirlerimizin Yunanistan'da
gördükleri zulümler**

YUNANLILAR ALTIN DIŞLERİ KASATURA İLE ÇIKARMIŞLAR

Bir sivil Türk esirinin
mühim açıklamaları:

Günahsız olarak Yunanlılar tarafından Karahisar'dan Yunanistan'a sürülen ve geri dönen, Karahisar'ın Zaviye Sultan mahallesinde oturan Mollazâde Hacı Ali Paşa'nın oğlu Mümtaz Efendi'nin aşağıda olduğu gibi kaydedilen ifadesidir:

–Yunanistan'da esârette bulunduğunuz sırada ne gibi mezâlim ve işkenceye mâruz kaldınız? Sürülmenize sebep ne idi, Yunanistan'da nerelerde bulundunuz, sizden başka diğer esirlere ne gibi muamele yapıldı ve ne gibi fenalıklara şahit oldunuz? Bu konuda gördüklerinizi ve bildiklerinizi açıklayınız.

–Üzerimde mevcut bulunan ikiyüzyetmişikibuçuk Osmanlı lirasını Atina Lutiye karargâhında, başta büyük rütbeli subayları olduğu halde, zorla, döverek ve işkence ile alıp, gasbettiler. Altın yüzük, kordonuyla beraber saat, kehribar sigara takımı vesâireyi aldılar. Müracaat etsem bile, âmirleri başında duruyorlar ve müracaat

caat ettiğim halde müracaatım dinlenmedi. Yanımda bulunan dindaş ve esir arkadaşlarımdan bazılarının ağızlarından altın dişlerini kasaturayla sökerek aldılar. Elli lira kıymetindeki halı seccademi aldılar; bayağı hizmetlerde aç olarak kullandılar. Yirmidört saatte bir sekiz dirhem miktarında bir balıkla iâşe ettiler. İş görmüyorsunuz diye ayaklarımızdan bağlamak suretiyle meyva ağaçlarına asarak hırsırları teskin oluncaya kadar döğdüler. Mensup olduğumuz din ve imanımıza sövüp sayarak, Peygamber Efendimize kaba küfürler ederek hakarete bulundular. Hizmetlerimize karşılık alınacak parayı kendileri aldılar ve aile fertlerimize gönderdiğimiz mektupları gözümüzün önünde yaktılar. Yanımızda bulunan hoca ve âlimleri "Siz hocasınız" diye aşağılayıp dövdüler. Katiyen ibadet ettirmediler. Açlıktan, dayak ve işkenceden ölen arkadaşlarımızı defnetmek için izin vermezlerdi ve cenaze günlerce meydanda kalarak sıcaktan koktuktan sonra yıkanmadan, kefensiz olarak bize defnettirirlerdi. Hastahanede yatan dindaşlarımızı zehirlemek suretiyle öldürürlerdi. Su vermiyerek susuzluktan bitab duruma getirirler ve bulduğumuz yerden onbeş dakika uzakta bir yere abdest bozmak üzere hendek açtırlardı. Geceleyin yakına abdest bozduğumuzda, pislik yapıyorsunuz diye döge döge öldürürlerdi. Kazdığımız yere gidenleri soyup öldürerek pisliğin içine atarlardı. Gündüz defî hâcet için gittiğimizde cenâzeleri görürdük. Artık insana yapılmayacak muamelede bulunurlardı. Birtakımlarını evlerine hizmetçi olarak götürürlerdi. Daha sonra kaldıkları evlerdeki bâkire kızlara tecâvüz etmişsiniz diye zorla dinlerine girmelerini, döverek ve işkence ile teklif ve baskı neticesinde kızları bunlara vererek Hıristiyan ederlerdi. Yani dinlerine girmesini kabul ettirirlerdi ve halen oradadırlar. Memleketlerine gelmek için hâlâ tahliye etmediler. Çadırlara hücumla "halâ bunlar gebermediler mi?" diye

içerde bulunanlara silah atarak öldürürlerdi. Yaralılarından birisi de Kütahya'nın Tavşanlı nahiyesinden Emin Ağa idi.

—İfadenize devam ediniz.

—Karahisar'a geldi ve halâ kurşunu çıkarttıramadı. Buna benzer daha bir çok fenalıklar yaparlardı. "Siz Türk zamanında Hıristiyanları sürdürerek, halen çasuluk yapıyorsunuz" diye beni evimden alarak, kimse ile temas ettirmeden tevkif ederek para istediler. İstenilen para servetim derecesinde olduğundan veremedim. Bir ay sonra İzmir yoluyla Atina'ya götürdüler. Atina'da Lutiye karargâhında bulundum. Çalıştırmak üzere ismini bilmediğim bir çok köye gönderdiler, sonra Girit'e sevkettiler ve Kandiye'den buraya geldim. Daha sonra Heyet-i temsiliye'nin gelmesi üzerine bizi tahliye ettiler. Benden başka bütün esir arkadaşlarıma, insanın harici olan hayvanlara bile yapılmayacak muamelelerde bulundular, bir çok fenalıklara şahit oldum. Eğer tamamiyle izah etsem gazete sütünü değil, ancak bir kaç cilt doldurur. Bu kadarla iktifa ediyorum.

—İfademi okuyorum dinle, söylediğiniz gibi yazılmışsa imza ediniz.

—İfademi dinledim, anlattığım gibi yazıldığından tas-tiken imza ederim.

Polis memuru
M.Rifat

İfade sahibi
Mümtaz

ESİRLERİMİZ KARAVANA BAŞINDA

Bir dava vekilinin açıklamaları:

Günahsız olarak Yunanlılar tarafından Karahisar'dan Yunanistan'a sürülen, Karahisar'ın Hacı Eyüb Mahallesinde oturan Hasan Efendi'nin oğlu Davavekili Ahmet Efendi'nin aşağıda olduğu gibi kaydedilen ifadesidir:

—Yunanistan'da esârette bulunduğunuz sırada ne gibi mezâlim ve işkenceye mâruz kaldınız? Sebep ne idi ve Yunanistan'ın nerelerinde bulundunuz? Sizden başka diğer esirlere ne gibi muamele yaptılar ve ne gibi fenalıklara şahit oldunuz? Bu konudaki gördüklerinizi ve bildiklerinizi sözle ifade ediniz.

—Yunanlılar tarafından Karahisar'dan hiç bir sual sorulmaksızın evden alınarak İzmir'e sevkoldum ve orada hakkımda düzenlenen evrakı okuduklarımda; Kemâl hükümetine casusluk etmek maksadıyla Karahisar'da kalmış olduğumdan ve ilk işgalden sonra dahi gelmiş olan Türk hükümetine ihbarlarda bulunarak, Mutasarrıf Sabit ve Davavekili Hulusi'nin idamlarına hüküm verdiğimden bahsedildiğini anladım. Meselenin, hakikatlere aykırı olup, sırf Mutasarrıf ve Belediye

Reisi Sabit'in aldatmaları olduğunu, bu konuda ifadele-ri yazılmış olanların kendi adamlarından ibaret bulunduğunu söylemiş isem de hiç dinlemiyerek ve ehemmiyet vermiyerek Maltız çarşısında bulunan bir karakola gönderdiler. Orada tek başıma bir odaya hapsederek bir hafta ekmek, su vermedikleri gibi yatacak yatak da olmadığından, bir iskemle üzerinde vakit geçirdim. Bir hafta sonra bir vapurla Pire'ye ve oradan da Atina'da Lutiye esir karargâhına naklettiler. Diğer esir kardeşlerimiz buldukları çadırlardan birine biz de yerleştik. Orada dahi örtü ve yatak vermedikleri gibi bir yıl ikâmetim esnasında elbise ve çamaşır, velhasıl hiç bir şey vermemişlerdir. Ancak günde yarım ekmek ve sade fasulye verilmekte ise de bunu alabilmek için, karavana başına bırakmış oldukları bir Yunan neferi tarafından yüz defa sövülmek ve bazı kere de tokat yemek mecburiyetinde idik. Verilen şey gıda olmadığından günden güne kuvvetten düşmekte idik. Hattâ yemek verirken o neferin döğdüğü esir arkadaşlarımızın dayak yüzünden ölmeleri sebebiyle Türk işleri nezaretinde verilmiş olan Hollanda sefirine şikâyette bulunduk. Üstünkörü tahkikât ile iş geçiştirildi. Bütün gün yağmurda çadırlarımız akar, su içinde yatardık. Daha sonra memleketten paramız gelmeye başladığından kendi paramızla yiyecek, giyecek alıp idare oluyorduk. Ama bir taraftan da Yunan askerleri ve subayları türlü bahanelerle bizleri soyup paralarımızı alıyorlardı. Bir defa Atina'ya gitmek için izin istediğimiz de yirmibeş Drahmi çavuşa veriliyor ve yanımıza katacakları askere beş Frank yani Drahmi, bir paket sigara ve lokantada karnını doyurmak mecburiyeti olduğundan, esirlerin fakir kısmı izin hususunda mahrum idi. Esirlerin asker kısmını türlü işkence ve angaryalarla üzüp bir taraftan yok etmekte olduklarını gözlerimizle görüp, bu gibi mezalime nihayet verilmesi hakkında lâzım gelenlere şikâyette

kusur etmediğimiz halde, bir netice alamadık. Sonunda bizi Girit'te Kandiye'ye gönderdiler. Orada İslâmlara yapmış oldukları mezâlim ve yolsuzlukların birer birer sayılması mümkün değildir. Gerek Yunanlıların ve gerek Rum muhacirlerinin yaptıkları zulüm ve katliâm-da Kandiye köylerinde bir tek İslâm kalmadığı gibi, bu bâdirenden tesadüfen kurtulmuş olanlar dahi Kandiye'ye nakledilerek, İslâm ahâlisinin evlerine çarnâçar sıkışmışlardır. Nihayet Kandiye'de bile bize verdikleri ekmeklerin içine bütün göktaş kattıklarından, bir türlü yemek mümkün olmuyordu. Hattâ bunlardan bir kısmını İzmir'e çıktığımızda Hilâl-i ahmer (Kızılay) heyetiyle diğer zevâta gösterip teslim ettik. Velhasıl Yunan hükümetinin İslâm esirlere reva gördükleri mezâlimin tek tek sayılması kâbil olmadığından, bu kadarla yetiniyorum. 10 Haziran 39 (1923)

Dava vekili Ahıskalızâde
Ahmet

BİR TESTİ SU BİR FRANK'A

Dört Türk esiri neier söylüyor:

Karahisar'ın Gökçe Mahallesinden Nalıncı Zeybekoğullarından Ahmet oğlu otuzbeş yaşında Kadir Çavuş'un kaydedilen ifadesidir:

1 Haziran 339 (1923)

—Yunanlılar tarafından nerede, ne zaman ve kimlerle esir edildiniz ve nereye sevkolundunuz? Esaretinizin sebebi nedir, izah ediniz?

—Üçyüzotuzyedi (1921) senesinde Karahisar'dan Ermenilerin katli bahanesiyle, arkadaşım olan Kara Kâtip Mahallesinden Hasan oğlu Osman, Câmii Kebir Mahallesinden Bekir oğlu Mehmet, Hacı Nasuh Mahallesinden Osman oğlu Süleyman ile beraber Yunanlılar tarafından esir edilerek Pilo kalesine sevkolunduk.

—Mahkumiyetinizin müddeti ne kadardır? Bu esaret ve mahkumiyet müddetinde hakkınızda ne gibi muâmele takip edildi, ne gibi muameleye maruz kaldınız ve ne zaman tahliye olundunuz? Tahliyenizin sebebi nedir, elbise, yiyecek ve içecek verildi mi?

—Yüzbir seneye mahkum edilerek Yunanistan'a sevk ve Pire iskelesinde iki gün aç olarak güneş altında bekledikten sonra, yine aç olarak üçüncü gün vapura bindirilerek Kibarisyâ iskelesine çıkarıldık. Vapurda iki gün kaldıktan sonra vapur ücreti bahanesiyle, üzerimizde bulunan mevcut paramızla beraber eşyalarımız satılarak elimizden alındı. Açlığımızdan bitab düştük. Balıkesir Beylerinden Hâfız Ahmet Bey'in vasıta ve yardımlarıyla, bedeli Beylerden verilmek üzere yüzer dirhem ekmek dağıtıldı. Vapur ücreti alındıktan sonra yine vapura bindirmeyip karadan sevk ve iki gün sonra Pilo'ya vâsıl olduk. Sekiz gün aç-bi-ilâç olarak yolda gittikten sonra dokuzuncu gün Pilo kalesinde Yunan hükümeti tarafından yüzer dirhem ekmek dağıtıldı. Esaret yolculuğumuz sırasında bir dirhem su verilmedi. Kibarisyâ iskelesinde bir ufak testi su bir Frank olmak üzere, ücreti karşılığında su alınabildi. Seyahat ve mahkumiyet yolumuzda din, kitap ve namusumuza küfür ve tüfek dipçığı ile vurmak gibi bin türlü işkencelere maruz kaldık. Günde yüzer dirhem ekmekten başka hiç bir suretle yiyecek, içecek ve elbise verilmedi. Hattâ üzerimizde bulunan yeni elbiselerimiz bile alındı. Tevkifhanede bulunduğumuz müddette hasta olduğumuz zaman katiyen tedavimiz yoluna gidilmedi. Fazla ücret karşılığında hariçten doktor getirtirebildik ise tedavi olunduk. Tedavi olunamıyan arkadaşlarımız vefat etti. Daha sonra Balıkesir Beyleri tarafından masraf ve bedeli kendilerinden verilmek üzere kale içerisine bir hastahane açtırdı. Bu suretle Beylerimiz tarafından tedavi olunduk. Genel aflu 1 Nisan 39 (1923) tarihinde tahliye olunarak Atina'ya iki saat mesafede Kodi kışlasına getirildik. Orada misilleme olmak üzere, "Sizin hükümetiniz bizim esirlere angarya işletiyorlar" diyerek bir ay kadar orman diplerini kazdırdılar ise de, bu müddet zarfında bir miktar mümkün mertebe yiyecek içe-

cek verildi. 24 Mayıs 39 (1923) tarihinde memleketimiz olan Karahisar'a döndük.

–Arkadaşlarımızdan kimler vefat etti ve vefat sebepleri nedir? Üç arkadaşın seninle beraber geldiler mi?

–Benim bildiğim Karahisarlı arkadaşlarımızdan vefat eden olmadı fakat diğer memleket ve vilâyetlerden isimlerini bilmediğim pek çok kimse açlık ve hastalıktan vefat ettiler. Üç arkadaşım benimle beraber geldiler.

–İfadeniz doğru mudur? Doğru ise imza ediniz.

–Evet. Hiç hilâfım yoktur ve doğrudur, imza ederim.

İfade sahibi esaretten dönen
Zeybek

Abdülkadir

Komiser Muavini
Ali Rıza

–İfademiz, zaman ve esaret yolu, sebep ve mahkumiyet müddetimiz, tarih ve dönüşümüz, beraber olan arkadaşlarımız Gökçe Mahallesinden Kadir Çavuş'un ifadesinin aynıdır. İfademizi tastik ederiz.

11 Haziran 339 (1923)

Esâretten dönen Kara Kâtip Camii Kebir Mahallesinden
Mahallesinden
Hasan oğlu Osman

Bekir oğlu Ahmet

Hacı Nasuh Mahallesinden
Osman oğlu Süleyman

Arkadaşları bulunan Kadir Çavuş'un ifadesi okunmuş, adı geçenler dahi aynı ifadede bulunmuş ve ifadelerini tastik etmişlerdir.

Muavin
Ali Rıza

MOTORLA CEPHANE KAÇIRIRKEN

Bir Türk gencinin başına gelenler:

Vaniköyü'nde ve caddesinde sekiz numaralı sahil evinde oturan, otuzbir yaşında Dersaadet'te (İstanbul'da) doğup ölen Serkâtibi Mustafa Nuri Paşa torunu merhum Şehabeddin Bey oğlu Ali Sami Bey'in ifadesinin zaptıdır.

—Yunanlılar tarafından nerede ve ne suretle esir edildiniz, yanınızda sizinle beraber esir edilen başka kimse var mı idi, nereye sevkoldunuz ve bulunduğunuz (kamp)ların ismi ile kaç kişi olduğunuzu lütfen söyler misiniz?

—Darıca açıklarında motorla İzmit'e harp malzemesi naklederken Yunan torpidoları tarafından esir edilerek evvelâ Dafni namındaki askeri bir vapurda beş gün dövülüp hakaret edilerek Averof zırhlısına teslim edildim. Onüç gün en ağır işkencelerle uğraştıktan sonra Mudanya kumandanlığına sevk ve teslim edildim. Motorla yakalandığımızda beş arkadaş birlikte idik. Mudanya mahbushânesine atıldık. Burası gayet pis ve küçük

olduğu gibi alabileceğinin on, belki yirmi misli esir burada aç ve susuz, perişan bir halde idik. Her gün hakaret ve döğülerek ordularına ait bir mekkâre hayvanına lâıyk olan angarya, vahşî Yunanlıların kırbaçları altında zavallı Türklere yaptırılmakta idi. Türk teb'asından olan rezil Rumların, gerek kamplarda ve gerekse cadde-lerde Türklere olan devamlı tecavüzleri hakkında ne kadar fazla yazılsa, Engizisyon romanlarına rahmet okuturur.

—Halen iade edilmemiş olan esirlerimizden Yunanistan'da kalmış kimse biliyor musunuz?

—Kamplar dahilinde bir çok vatandaş kardeşlerimin açlık ve hastalık neticesinde öldüklerini gözlerimle gördüm. Maalesef adreslerini öğrenmek değil, birbirimizle selâmlaşmak dahi kâbil olmadığından, bu cihetten istifade edemedim. Her halde yapılan istatistikler neticesinde anlaşılıp haklarında muamele yapılacağını temenni ederim.

—Esirlerimizden orada vefat edenleri hiç biliyor musunuz? Bildiğiniz varsa bunların açık künyeleri ve vefat sebepleri nedir? Hastalıktan ise hangi hastalıktan veya hut sefalet içinde yaşamaktan mı vefat etmiştir? Bu konuda ne gibi bilgileriniz vardır?

—Esirlerimizden bir çoklarının vefatları mâlumum ise de künyelerinden bilgi sahibi değilim. Kesin olarak bunların açıklıkla pislik ve dayak neticelerinde öldüklerini değil âdeta öldürüldüklerini iddia ve kabul ediyorum. Her mahbus aç ve bu yüzden de daima ölüme namzettir. Doktor kelimesini ağzına alan bir Türk esiri hatırlamak âdeta cinnettir.

–Esirlerimizin ne gibi sebep ve şartlar altında mahkum edildiklerinden ve kimlerin mahkum bulunduğundan, bunlardan kaç kişinin vefat eylediği ve nerelerde mevkuf olduğundan ve hüviyetlerinden bilgi sahibi değil misiniz?~

–Sivil esirlerin çoğunluğu Yunanlıların rezillikleriyle vahşetlerinden dolayı esir edildikleri muhakkak olmakla, bunların yanında yedi-sekiz yaşlarında çocuklara tarlasından öküzü, evinden kızı, namussuz Yunan haydutları tarafından zorla alınan, hakkını müdafaa için bütün insanlıkca cidden alçak ve lânetlenmiş olan Mudanya işgâl kumandanlığına müracaat eden zavallı ihtiyar kadınlarla emsali şeylerin de bu meyanda oldukları tabiatıyla mâlumdur. Şahsım itibariyle yalnız Mudanya mahbushânesinde ikibuçuk ay mahkeme edilmeden yatırıldıktan sonra Bursa Divân-ı Harb tevkifhânesine sevk ve gönderildiğimden diğer kardeşlerimin de mahkeme edilip edilmediklerini bilmiyorum. Bütün esirlerin hayvan sürüleri gibi, ne bir tahkikâta ve ne de mahkemeye tabi tutulduğumuzdan daima şikâyetimizden, vefat meselesi hakkında kesin bir lisanla söyleyebilirim ki, Mudanya hapishanesi dahilinde bulunduğum müddetçe onbeş-yirmi kardeşimin öldürüldüğünü ve doktor, hastane gibi şeylere katiyen lüzum göstermediklerini, cenazelerinin ise yine bizlere, sokaktaki pis bir arabaya kadar taşıttırıldığından fazla bilgim olmadığını ve bu zavallıların adresleriyle aileleri hakkında bilgim bulunmadığını arz eylerim.

–Esâretiniz müddetince size veya arkadaşlarınıza tatbik edilen muameleler, yiyecek içecek ile elbise ve çamaşır nasıldı? Milletlerarası kaidelerin aksine ne gibi bir muameleye maruz bulunuyordunuz, belli başlı mahrumiyet ve şikâyetleriniz nedir?

—Beş aylık esâretim esnasında şahsım ve kardeşlerim namına yapılan mezâlimi saymak kâbil olmayacaktır. Yerli Rumlarla Ermenilerin Yunan ordusuna gönüllü olarak girmelerinden sonra bu fenalıklar daha çoğalmış ve adet haline gelmiştir. Yiyecek ve içeceği gelince; sabahları Mudanya hapisanesi penceresinden verilen bir kaç kırık ve kuru peksimet, ancak beş altı kişiye yetecek bu gıda, yetmiş-seksen mahbusun başlıca gıdasıdır. Haftada iki veya dört defa su dahi verilmediğini yazmağım büyük bir hakikat olmakla, bunu inkâra cüret gösteren varsa ilân etsin. Milletlerarası hukuk ve milletlerarası kaideler kelimeleri ancak Türk ordusunun şânına lâıyk olduğundan ve hattâ Yunan sularlarında bunları görmek, bulmak kabil olmayacağı esasen aşikâr olduğundan, bahse lüzum görmüyorum.

—Sizin veya diğer arkadaşlarınızın esâret hikâyeleri ve buna dair bilgilerinizi belgelendirmek mümkün müdür?

—Esaret hikâyemiz cidden vahimdir. Bunlar hakkında kitaplar neşredilse az gelir. Yalnız Cenâb-ı Hakk'dan temenni ettiğim adaletperver büyük hükümetimizin, biz zavallıların her ne suretle lazımsa o suretle hak ve intikâmımızı almasını niyaz eyleyerek, memleketimiz uğruna şehit düşen kardeşlerimizin kalplerimizden çıkarılmamasını temenni eylerim efendim.

—İfadenizi imza ediniz.

—Evet imza ederim.

2702 numaralı polis memuru

Safvet

Vaniköyü'nden merhum

Mustafa Paşa torunu

Ali Sami

HER TARAFTA ÖLÜM TEHLİKESİ

Sapançalı bir esirin meraklı
mâcerâsı:

Duacımız, iki sene esarete çektiğimiz Yunan mezâlim ve fecâati hakkında gördüklerimi ve bildiklerimi etraflıca arz ve izah etmeye cüret ediyorum. Yüce aracılığımız sayesinde, zât-ı âlilerince uygun görüldüğü takdirde yayınlanmasını rica ediyorum. (*)

28 Mart 37 (1921) tarihinde Yunanlılar tarafından esir edildim. Yunanlılara esir düşüp, hesapsız dayak ve işkence görmedim diyene tesadüf etmedim. Bizim bölgelerimiz harp cephesi olduğundan dolayı memleketimiz işgal edilmişti. Bizim kabile hesapsız dayak, zulüm ve işkenceler görmekte, hattâ 35 arkadaşı gece iple her iki kollarımızı gayet sıkı bağlayıp hepimizi birbirimize raptederek, çavuş ve neferler sırasıyla yoruluncaya kadar döğmekte idiler. İzmit'e sevk sırasında yerli Rum çetelerinden yediğimiz dayak, diğçik ve İzmit'teki yerli Rumlardan gördüğümüz hakareti tarif etmek imkânsızdır. Çeteler tarafından yolda elbiselerimiz, potin ve paralarımız gasbedilerek yalınayak İzmit tevkifhanesine

(*) Adapazarı Kaymakamlığına hitâben yazılmıştır.

sevkolunduk. Dört gün sonra İzmir'li onbir mahkum ile kafilâ İzmir'e, oradan Atina'ya muhtelif bölgelerde teşhir edilerek Luti'ye esir karargâhına sevkolunduk. Yalnız bu karargâhta Küçük Asya'dan (Anadolu'dan) gelmiş dörtyüz sivil esir arkadaş mevcut olup, Atina'nın yakınında bulunan bu karargâhta birbuçuk ay içinde ahali ve asker tarafından iki defa hücumla uğradık. Karargâh Kumandanlığına ve Esirler Müfettişliğine müracaat ve şikâyette bulunduğumuz gibi Selânik, Doğulu ve Batılı müslüman mebuslarına da hayatlarımızın tehlikede olduğunu arzettiğimizden, müslüman mebusların sayesinde ve arkadan bir çok sivil esir gelmekte olduğundan karargâhta yer olmadığı için, müslüman mebusların güya taleplerini uygun görüp kabul ederek, esirler kanununa ve sürgün kanununa tâbidirler diye Girit Adası'na sevk edilerek Harbiye Nezareti emrinde ve sivil esir karargâhlarında esaretimiz iki sene devam eyledi. Girit'in Hanya şehrinde birbuçuk ay ikâmet ettikten sonra Suda Limanı kışlasına sevkolunduk ki, Suda Limanı Cennetmekân Sultan Abdülaziz tarafından inşa edilmiş büyük bir bahriye kışlası olup, tersaneye ait binaları hâvi bir duvar ve bir minaresi mevcut, diğer kısımları tamamen yıkılmış bir cami, yüz dönüm miktarında geniş arazi, Sultan Aziz tarafından dağdan getirilen hafif ve leziz su etrafı yüksek bir duvar ile çevrilmiş bir yerdedir. Yunanlılar Sakarya muharebesinde mağlup düşüp mecburen geri çekildikleri zaman Girit'li Rumların çoğunluğu Venizeloscu olmaları sebebiyle, Venizelos'un Paris'ten Gunalis'e yazdığı mektubu yayınlamak, "taarruz etmezseniz faydalı bir netice alınmayacağı gibi mağlubiyet muhakkaktır tavsiyesi niçin kabul edilmedi ve niçin ellibini aşkın askerimiz zayi oldu" diye feryada başlayıp Girit isyanı meydana geldiğine kendi gözlerimle şahit oldum. İsyân harekâtı gazetelerin yazdığından daha fevkinde olduğu,

hattâ Girit Adası kâmilten Venizeloscuların ellerine düştüğü, denizden torpido ateşinin iştirâkiyle dört gün devamlı yapılan harp neticesinde yalnız Hanya şehri, hükümeti muhafaza edemeyeceğini idrak ederek, görünüşte Venizeloscular tarafından öne sürülen teklifler kabul edilerek, geçici olarak anlaşma yapıldı. Muharebeleri esnasında dört gün Venizeloscuların ışgalleri altında tamamen aç kaldığımız gibi, esirlerin her saat için hayati tehlike karşısında, katliâma maruz kalacağı tahakkuk etmekte idi. Hattâ bizleri imha için bir kıta çete ayırdığı halde, Suda'daki Rum kadınların müfreze kumandanlarına ihtarları ve "evlâtlarımız Ankara'da esirdir, aynı akıbete biz de maruz kalırız" ricalarıyla imhamız tehir edildi. Keza 26 Ağustos 38 (1922) tarihinde muzaffer ordumuz tarafından taarruz vukuunda Hanya'da yayımlanan Patris gazetesi, İngiliz Erkân-ı Harbiyesinin: "Türkler beş ay Afyonkarahisar müstahkem mevkillerini devamlı surette bombardıman etse düşmesi söz konusu olabilir" diye yazdığı raporu neşreder. Ağustosta başlayan bu taarruz üzerine başarısızlıkla neticelenir diye ümitlerini açığa vururlarken, hamdolsun öndört gün içinde yurdumuz harikulâde büyük başarıya ulaşıp Yunan ordusunun tamamen mahvolduğunu resmi makamlar da; Rum muhacirlerinin memleketlerine girişleri sebebiyle itirafa mecbur oldular. İşte bu taarruz üzerine mahv u perişan oldukları tahakkuk eylediği zaman Yunanistan ve Girit'te tekrar isyan çıktı. Bizleri Suda'dan Hanya'ya gece saat üçte getirip Mevlevi tekkesi dergâhında yerleştirdilerse de, hükümet bu defaki isyanın önüne geçemeyeceğini anlayarak, vali ve Yunan bahriye askeri adadan firar etti. Venizeloscu ihtilâlciler şehre girer girmez silah ateşiyle yerli müslümanlardan oniki kişiyi şehit edip mallarını, eşya ve paralarını gasb ettiler. Şehirdeki asayişsizlik çok ileri gittiği için Fransız ve İtalyan konsolosla-

rı bağı oldukları hükümetlerine bildirirler. Dersaadet (İstanbul) ve Ankara hükümetimize mesele akseder. Hükümetimizin protestosu Düvel-i Mu'telife'nin (*) müdahaleleri sayesinde biraz sükunet bulur. 25 bin Girit müslüman esiri katliâmdan bu suretle kurtulurlar ki, bu defaki katliâm tasavvurlarını açıktan açığa yapılan mitingde söz konusu etmişlerdi. Venizelos'un yeğeni miting sırasında: Bilmukabele Ankara'da esirlerimizin katledileceği protestolarında yer almıştır.

Bu suretle, bir hafta başımızda muhafız olmasına rağmen, gece gündüz kendimizden ve sopalara, demirlerle techiz edilmiş devriyelerle mümkün olduğu kadar müdafaa tertibatları yapmış idik. Adı geçen tekkede beş ay kaldıktan sonra Lozan'da esir mübadelesine milletlerarası Salib-i Ahmer (Kızılhaç) vasıtasıyla başlanacağını Selânik "Yeni Asır" da okuduğumuz gibi, fedâkar ve gayretli Hıyâz müslümanlarının gayretleriyle Dersaadet (İstanbul) gazetelerini dahi arasına gizlice okumakta idik. Halbuki bir Türk gazetesi Yunan tebasından herhangi bir müslümanın elinde yakalanırsa beş sene malûkumiyet ile yasaklanmış iken, yine Girit ileri gelenleri ve konsoloshaneleri vasıtasıyla gizlice okurlar, o arada bizler dahi havadislerden bilgi sahibi olurduk. Şurasını dahi arz ve izah etmeden geçemeyeceğim: Girit müslümanları çok acınacak bir haldedirler. Bir çok cami kiliseye çevrilmiş, evkaflarına taarruz, iffet ve namuslarına tasallut edilmekte ve peyderpey müslümanlar imha edilmektedir. Rum muhacir çoğalmış, bütün karada emlak ve akarlarına el konularak zavallı müslümanlar mesken ve yurtlarından koğulmakta, vilâyete sığınarak hayatlarını korumakta teselli bulmaktadırlar. Nüfus mübadelesini şiddetle beklemekte olup, din gayretlerine ve müslümanlara karşı sevgiye sahip muhterem

(*) Anlaşmış devletler. 1. Dünya Harbinde İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya idi.

insanlardır. Yukarıda bahsedilen Lozan esir mübadele anlaşması mucibince Girid'den Paşa Limanına ve oradan Atina civarında askeri sevkiyat getirildiği esnada Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) Esirler Komisyonu Reisi Ali Mustafa Bey Atina'ya gelmişti. Onbeş gün karargâhta serbest olup her gün Atina'da çeşitli bölgelerde istediğimiz gibi dolaşmakta, süvari kışlasına, Paşa Limanına, Pire'ye Lutiye esir karargâhlarında esirlerimizle görüşmekte idik. Atina'da Umumliya meydanında gezerken, sivil esirlerden olduğumu anlayan oniki yaşlarında Aradolu'lu bir müslüman çocuğu ve çarşaf giymekten mahrum edilmiş iki müslüman kadınına rastladım. Çocuk "Dârülacezede altı arkadaşım ile hizmetçilik ediyorum. Bizi esirler arasında bulundurmuyorlar. Bizim için vatanımıza gitmek yoktur" diye ağlıyor, keza kadınlar "İştittiğimize nazaran sizin karargâhta otuziki kadın, yedi çocuk mevcut imiş ve sizin bu hafta gideceğiniz duyulmuştur. Dört kadın varız; bizi esirler arasında bulundurmuyorlar, çok acınacak bir haldeyiz" diye bize karşı sızlanmaları üzerine Ali Mustafa Bey'e gitmelerini tavsiye ettim. "Gittik yerinde bulamadık" diye cevapları üzerine çocuk dahi "Hizmetçi olduğum için serbestim. Siz tekrar tekrar müracaat ediniz" dedi. Ben de "Pazartesi günü bizim gitmemiz kararlaştırılmıştır. Firar ederek Pire'ye geliniz" diye tembihim üzerine çocuk hakikaten tembihime uyarak o gün Pire nhtımına geldi ve Ali Mustafa Bey bizzat kendi eliyle çocuğu vapura koydu. Çocuk kendilerini Hıristiyan yapmak için papaz tarafından bazı telkinlerde bulduklarını söyledi. İlk defa geleceğimiz vakit Pontus hadisesini ileri sürerek bizi tekrar yolumuzdan bıraktılar ve çocuğu dahi yakalayıp geriye götürdüler. Bir hafta sonra yine sevkiyatımız tekrar edildi. İlk katile ile 397 kişi anavatanımıza kavuştuğumuzda, Secde-i Sübhâna kapatarak toprağımızı öpüp, Ce-

nâb-ı Hakka şükreyledik. Aslında esaretimiz sırasında İstanbul, Bursa, İzmit ulemâsiyle her hafta ordumuzun muvaffakiyet ve düşmanın mahv ve perişan olması için Hatim-i şerif, Salât-ı münciye ve Salât-ı nâriyeleri okumak ile meşgul idik. Yunanistan'daki müslüman dindaşlar ile Yunanistan'da kalmış, yüz sene idam cezalarıyla mahkum edilmiş, kalelerde ve zindanlarda binlerce müslüman henüz gelmedikleri için üzgünüm. Yunanistan'ı aç ve yaşanmıyacak bir millet gördüm. İzzeddin kalesinde dört yüz müslüman olduğunu bizzat gördüm ve müşahade ettim. Kurtuluşunu hükümetimizden istirham eylerim.

2 Temmuz 339 (1923)
Sapanca'nın Camii Cedid Mahallesinden
Hâfız Ahmed Hamdi

BİR VAPUR ANBARINDA KERBELA MANZARASI

Salihli ahalisinden bir zatın
başından geçen felâketler:

1— 1 Ağustos sene 38 (1922) tarihinde muhtariyeti kabul ve imza etmediğimden dolayı sürülmek üzere celbedilip, yirmisekiz saat tevkiften sonra sürülmemden vazgeçilerek tahliye edildim.

2— 30 Ağustos 38 (1922) tarihinde, hezimetleri esnasında mağazamdan alınıp hemen trene bindirilerek, İzmir'de Basmahane'de bir çok hakaretlere maruz kalarak, başımızdaki muhafızların baskısıyla, bir kaç misli ücretle ve kendi paramızla arabaya bindirilip bir hayli mahalleleri dolaştıktan sonra, en nihayet Maltızlar içindeki karakola getirilip, hayvanlara bile lââyık olmayan kademhaneye bitişik bir bodrumda, kapı kilitli, her şeyden mahrum, burunlarımızı tıkamak suretiyle sabahladık. Öğleden evvel oradan Tepecik esir karargâhına getirildik.

3— Beş gün sonra, muzaffer ordumuzun yaklaşması üzerine oradan Midilli'ye sevkedildik. Aya Marina çiftliği denilen yerde sekiz kişiye bir kıyye (okka) ekmek vermek suretiyle, bir kaç gün de açıkta kalarak ikamet

etmekte iken, içimizden Uşak'ta yakalanıp getirilen İstanbullu Kemâl Bey'in firarı bahane edilerek arkadaşlarımızdan otuzsekiz kişiyi ölüme mahkum bir halde Midilli hapishanelerinden birisine götürdüler. Üzerlerindeki paraları aldıkları gibi, "firardan sizin haberiniz vardır" diyerek Uşak'ta eczacılık yapan İstanbullu Salim Bey'e altmış adet sopa vurdular. Yiyecek, içecek her şeyden mahrum, hattâ bir teneke suyu bir liraya bile zorca temin ettik. Oniki gün kaldıktan sonra Atina'ya sevkedilmek üzere esir karargâhına getirdiler. Bir kaç defa da ikibuçuk saatlik mesafede bulunan Aya Marina çiftliğinden, içimizde yürümeye ve harekete dayanıksız doksanbeş yaşlarında bir ihtiyar olduğu halde Midilli'ye getirilip, tekrar yerlerimize götürüldük.

4— Midilli'de yirmiiki gün kaldıktan sonra vapura bindirilerek, bilmem hain kaptanın gaddarlığı, bilmem başımızdaki bulunanların zâlimliği, vapurda su olduğunu kesin olarak bildiğimiz halde, vapurda su yoktur dedikleri gibi, mel'un kaptanın hilesi olarak, güya bizler kendisini bağlayıp vapuru İzmir'e çevir demişiz gibi, başımızdaki zalimler ile görüşerek alt kattaki anbara indirip merdivenleri de kaldırdılar. Pire iskelesine çıkıncaya değin yetmişiki saat kadar Kerbelâ vak'asını ünettürürcasına, dünyada en vahşi kan içicilerin bile reva görmedikleri zulümlerini icra etmek için bir katre su vermedikleri gibi, su diyen olursa fena halde döğerek tabanca çekmek suretiyle tehdit ve her türlü mezalimi yapmaktan çekinmediler. Arkadaşlarımızdan elli, altmış kadarı öldü diyerek bağırmanımızla sedyeler ile geldiler. Hararet ve havasızlıktan bayılmış olduklarından, Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti ile güvertede iki saat sonra can ve ruh gelmiş, yine dirildiler.

5— Pire'de ahali tarafından az ve çok hakarete maruz kalarak Kodi karargâhına götürüldük. Bir hafta kadar açıkta kaldığımız gibi, ekmek ve her şeyden mah-

rum, bunlar yetmemiş gibi arkadaşlarımızdan bazıları-
nı da seccade ve kilim gibi üzerlerinin örtülerini, esirler-
de böyle şeyler bulunmaz diye aldılar. Sefarethane
vasıtasıyla Hollanda sefarethanesine ve başka yerlere
vukubulan şikâyetlerimiz üzerine, altı taş, önü açık,
yalnız üzeri kapalı süvari hayvan gölgeliklerine yerleş-
tirdiler. Orada paramız ile de istediğimizi bulamıyarak
bir ay kadar kaldıktan sonra Lutiye sivil esir karargâhı-
na getirildik.

6— Delik deşik, paralanmış eski çadırlar içinde kışın
en şiddetli zamanlarında Lutiye mevkiinde kaldık. Ek-
mek ve yemekleri yenilmez bir halde olduğundan, ken-
di paramız ile istediğimizi bulup iaşemizi temin edebil-
diğimizden, başka yerlere nisbetle kendimizi bahtiyar
addederdik. Bu tabii parası olanlara göredir. Lutiye'-
nin suları kireçlidir. Kumpanya suyu olduğu için para-
sını da biz verelim dediğimiz halde getirtmediler. Çay
ile susuzluğumuzu defedebilirdik. Bu yüzden fakir esir-
lerimizden bir çoğu dizanteri hastalığından vefat et-
miştir. İsmi ni hatırlamıyorum bir mel'un Yunan ne-
feri, yemek alırken sıraya girmediğimiz bahanesiyle, bir
zavallı ihtiyarı kalın odun ile fena halde döğmüş, yara
ve berelerin tesiriyle bir kaç gün sonra zavallı ihtiyar
vefat etmiştir.

7— Orada beş-altı ay kadar kaldıktan sonra mübâde-
le edilmek üzere Pire'ye getirildik. Bizim Murahhas Mu-
zaffer Bey ve Sâlib-i Ahmer (Kızılhaç) heyeti teslim et-
mekte iken, güya Pontus muhacirlerinin sürülmesini ba-
hane ederek Gunatas'ın emri ile geriye kaldık; kısmen
teslim edilip vapura bindirilmeyenlerimiz de daha sonra
bindirilerek, bir torpido maiyetinde Girit'in Kandiye
şehrine götürüldük. Orada İslâm kardeşlerimizin bize
yapmış oldukları yardımları da çekemiyerek, gazetele-
ri ile ve su vesaireyle onları da tehdit ettiler. Girit'te
mektepe ve camiler kapalı, kısmen muhacirleşmişler ve

Ezan-ı Muhammedi'yi katiyen okutturmadıkları gibi, serbestçe ibadet bile yaptırmıyorlardı. Hattâ bir Cuma günü İslâm cemaatı reisi Nuri Bey, Mutasarrıf ve mevki kumandanlarından izin alarak bir Cuma namazı kılınabilmiştir. Buna benzer daha bir çok vahşetler var ise de hatırlayabildiklerimi yazabildim. Orada onyedî gün kaldıktan, Mübadele Heyeti gelip bizleri teslim etti ve 29 Mart 339 (1923) tarihinde Hakk'ın yardımıyla, muazzez topraklarımıza ayaklarımı basabildim.

17 Haziran 339 (1923)

Salihli'de Aksekili Hacı Hüseyinzâde
Mehmet Nuri

ESARET HAYATINDA YAPILAN BAZI TETKİKLER

Edremit'te tevkifler—işkenceler, tehditler—Yunan Harbiye Nezareti esirlerimizin elinde—Yunanistan'da vaziyet—Çete teşkilâtı ve hainler, casuslar.

Bir dava vekilinin dikkate değer açıklaması;

1—Yunanistan'da 8 Eylül 338 (1922) tarihinden 29 Şubat tarihine kadar Atina'da Lutiye esir karargâhında bulundum. Esarete maruz kaldığım mezalimden evvel, vatanın temiz toprağının pis Yunan çizmeriyle kirletildiği zamanlarda, Edremit'te üçüncü defa olarak 13 Nisan 338 (1922) tarihinde âcizlerinin tevkifiyle başlayan Edremit aydınlarının tevkifi esnasında, muayyen bir program dahilinde tatbik edilen kanlı ve parçalayıcı işkenceler şeklinde bir mezalim devresi vardır ki müsaadenizle bu hususta bazı izahat vermek lüzumunu hissediyorum.

Tam bugün ikinci senesine ayak bastığımız 13 Nisan 38 (1922) perşembe saat onbuçukta, bendeniz yazıhanemde iken bir jandarma subayı tarafından tevkif edilerek evime getirildim. Orada bir subayın kumandası al-

tında tam onaltı jandarma neferi tarafından evim sıkı bir aramaya tabi tutuldu. Sonra jandarma dairesinde saatlerce tevkif ve beklemeyen sonra cephanelik olarak kullanılan yukarı çarşıdaki mektep binasının kapısı bir çavuş kumandasındaki bir manga tarafından açılarak ilk mevkuf olarak bendeniz içeri alındım ve hemen odanın birisine tek başıma hapsedildim. Ondan sonra Reji Müdürü Fehmi Bey'de getirilmiş, o da aynı şekilde diğer odaya konularak tek başıma hapsedilmiştir. O gece tüccardan Karagöz-zâde Ali Bey de getirilmiş ve bu suretle mektebin üç tane olan dersaneleri işgal edilmiştir. Ertesi günü halen Küçükkapı Müdürü olan kardeşim Abidin Bey de getirilmiş ve bu suretle peyderpey getirilen ve birinci haftada onbire ulaşan mevkufular, özellikle Karagöz-zâde Ali Bey'in mevkuf bulunduğu odaya konularak, bendenizle Reji Müdürü Fehmi Bey'e tatbik edilen görüşme yasağı ve tek başıma hapis ve takibâtı bütün şiddetiyle devam etmiştir. Mezalim, bendenize isnad olunan para toplama ve o zaman reisi bulunduğum İdman Yurdu gençlerini ihtilâle teşvik ve yaklaşan paskalyada Hıristiyanlar hakkında katliâm tertibi gibi uydurma suçları söyletmek için, bu komitenin fedâisi olarak tasavvur ettikleri eczacı Muzaffer Süreyya Bey'i işkenceye tabi tutmaktan başlamıştır. Tam otuzsekiz gün süren bu işkence devresiyle Muzaffer Bey, Cevdet Bey, Midillili Hasan Efendi, Balıkesirli Necati Efendi insanlıktan çıkacak derecede işkenceye tâbi tutulmuşlardır. Bu müddet içinde âcizlerinin tek başıma hapsi ve sair takibatı bütün şiddetiyle devam etmiş ve bu tahkikat devresinde bu uydurma suçların Edremit münevverlerini mahv ve yok etmek için kendileri tarafından tertip edildiği tarafımızdan yazıyla ve sözle ve ısrarla söylenmiş olması, damadım İsmail Bey tarafından zulüm olaylarının Çanakkale ve İstanbul'a gönderilen gizli adamlarla ulaştırılarak resmi teşebbüslere

girişilmesi, Muzaffer Bey'in sorgu sırasında tatbik edilen bunca şiddetli işkencelere rağmen bir Türk azmiyle gerçeklerden sapmıyarak, gizli gerçeklerin bizce gizli olmadığını ihsas edilmesi, diğer mevkûfların sorgu sırasında aynı işkencelerin tatbikine imkân bırakmamış ve mamafih hiç bir delil ve emare elde etmemiş olmalarına ve tahkikâtın daha üçüncü ayda tamamen ve açıkça son bulmuş olmasına rağmen, idareten tevkifimize devam edilmiş, mevkufiyetimizin sonuna kadar görüşmekten mahrumiyet pek utanılacak bir tarzda devam etmiştir. Edremit'in milli ruhunu yaralıyan bu mezalim, ibtidai Rum kuva-yı milliyesinin ve İslâmlardan halen Atina'da bulunan Saraç Mehmet Bey isminde bir kötü yaratılışının ve ihtimal ki halen gözümüzün önünde serbestçe gezen diğer bazı kimselerin, Türk aydınlarının yok edilmesini hedef alan muayyen bir programı şeklinde yapılmışsa da evvelce idari mevkufiyetimizin uzamasında ve Atina'ya gönderilmemizde Burhaniye kazası kaymakamlığının katkısıyla Yunan idaresince Edremit kaymakamlığına tayin edilen Çerkes Vehbi Bey ve çerkeslik programı etrafında olarak Kaymakam Çerkes Vehbi ile perişan bir kaç şahsın büyük tesiri olduğunu teessürle ve kederle haber alıyorduk. Ordumuzun kahramanca saldırısıyla anavatana hediye edilen kurtuluş bayramının arifesinde, güya mahkeme için İzmir Divan-ı Harbine götürülmek üzere sevk edilmişsek de, İzmir'de geçirdiğimiz ve 4,5,6 Eylül 338 (1922) tarihine rastlayan üç gün içinde canlarımızı kurtarmak derdine düşen İzmir'deki Yunan idarecisi ile sokakta ahali tarafından maruz kaldığımız hakaret ve ölüm tehditleri her tasavvurun fevkinde ve ellerimizde kelepçelerle teşhir için gezdirildiğimiz İzmir sokaklarında defalarca ölümle karşı karşıya geldik. Nihayet Eylül'ün altıncı günü bindirildiğimiz Japon vapuruyla Pire'ye sevk edildik. Sekizinci Cuma günü çıktığımız Pire'den Atina'ya ve

Atina'dan akşam üstü sevk edildiğimiz Lutiye esir karargâhına gidinceye kadar, Manastraki hapishanesinde geçirdiğimiz bir kaç saat içinde gördüğümüz baskı ve resmi ölüm tehditleriyle karışık soygunculuk, Orta Çağdaki yağmacılarda bile tesadüf edilmez fiili gasb ve yağmaya ilâveten, hapishane idaresi elli Frank'a kiraladığı bir otomobil ücreti olarak bizden tam bin Frank almış ve dokuzyüzelli Frank'ı gözlerimizin önünde zimmetine geçirmiştir. Yedi ay devam eden esaret devremizde her gün, her saat gördüğümüz devamlı hakaretler, gözümüzün önünde dayaktan ölen arkadaşlarımızın felâketli hallerine şahit olmak ve karargâh olarak seçilen yerden geçen şoseden Atina'ya giden bir jandarma süvarisinin bizzat bana çevirdiği revolverler ile Emin isminde diğer bir Tekfur Dağlı arkadaşımızın yaralandığını görmek, bundan bir hafta sonra karargâh önünden geçen bir asker tarafından yine bana atılan silahla ölüm tehlikesi geçirmek gibi her an maruz kaldığımız muameleler, esaret hayatımızı devamlı bir işkence haline koymuştur. Yiyecek içecek konusunda biz ancak ailelerimizden gelen paranın sayesinde hayatımızı koruyabildik ve bütün esaret müddetimce bir tek Yunan lokması boğazımdan geçmemiştir.

2—Yunan siyasi vaziyeti ve idaresine gelince:

Yunanistan'da memnuyetle ve gözlerimizle gördüğümüz siyasi kargaşalık ve idare tarzındaki ahlâk sükûtunun şümül ve genişliği bize öyle bir kanaat verdi ki, Yunanistan siyasi bir topluluk ve idare-vücuda getirmekten çok uzaktır. Yunan, birbirinin cebindeki parayı karşılıklı çalmak isteyen ve her fazla çalana fazla hayat hakkı bahşeden bir ahlâk topluluğundan ibarettir. Harbiye Nezaretinin çok kesin bir askeri emrinin icra şekli, genellikle bir çavuşun lütfen kabul etmesine bağlıdır. Sıra ile kabul edilerek, yerine getirmek için sıradan bir yazıcı neferinin uygulamasına terk edilen bir

Bakanlar Kurulu kararnamesini iptal ederek saklamak ve gizlemek her zaman bir neferin büyük bir cesaretle tatbik ve yapabileceği bir iştir. Eğer İngiltere ve Fransa gibi, siyaset sebebiyle nöbetleşerek, Yunanistan'ın siyasi hayatında fırtınalar yaratan siyasi cereyanlar, evvelce Kralist fırkası mebuslarından olan bir Dârülfünûn (üniversite) mualliminin ağzından bizzat işittiğim gibi Yunanistan'a son nefesini yaşatacak ve kuvvetli bir Türkiye, Bulgaristan darbesi altında, siyasi mücâdelelerin kurbanı olarak tarihe karışacaktır.

Halen Yunanistan'da hükümrân olan İhtilâl Fırkası, Venizelos fırkasını temsil eylediği ve Venizelos'un siyasi inançlarına dayanılarak teşkil edildiği halde, daha sonra fırka erkânı Venizelos'un siyasi ictihatlarını da kıskançlık hissiyle ihmal ederek ihtilâl kuvvetlerini Venizelist ve Kralist fırkaları üstünde bir üçüncü siyasi kuvvet olarak yaşatmaya başlamıştır. Halen Yunanistan'da, ölmüş Kral Konstantin ve Gunaris taraftarlarından meydana gelen bir ekseriyet, Venizelistlerden ibaret bir azınlık ve korkutma siyaseti, yağmacı icraatiyle hepsini dehşete düşürmüş bir İhtilâl fırkası hükümrandır ki, sulhtan sonra ortaya koyacağı kanlı olaylar ve tepkileriyle Yunanistan için müthiş âkibetler doğmasına müsaittir.

Bu ayrılık ve bilhassa Venizelistlerle ihtilâlciler arasındaki bu anlaşmazlık, özellikle ve öncelikle Venizelos'a giydirilmek istenilen Cumhuriyet hil'atını, Gunaris'in kendisine daha fazla yakıştırmasından dolayı, bir post kavgası neticesidir.

3—Umumi harpdeki birbirine ters düşen siyasi cereyanlarla, birbirine muhalif menfaatlerle ayrılan ordunun bütün muhalif siyasi fırkalarla fiilen, tamamiyle birlik olmuş ve anlaşmış bir nokta vardır ki o da; artık ordunun, ceplerini doldurmak isteyen fırka reisleriyle büyük kumandanların hatırı için akıttığı kan yeter de-

mekten ibaretir. Yunan ordusu tamamen çürümüştür. Kumandan, neferlerin istihkakiyle giyeceklerini ve hattâ subayların cebindeki parasını çalmakla iftihar eder. Ordunun en belirgin özelliği birbirine karşı soygunculuktur. Son bozgunları Yunanistan'ı bir müddet ordusuz bırakmıştı. İhtilâl komitesi kağıt üstünde, muhtemeldir ki yetmiş-seksenbin kişilik bir ordu vücuda getirmiştir. Fakat en ateşli ihtilâlcı neferi en samimi konuşmasında "Ordunun düşmana değil, yalnız harp etmek isteyenlere hücum etmek için ilk atılacak topun tarakası kâfidir" ve "Artık harp yeter" diyor. "Hem de niçin harp ediyoruz? Anadolu'yu muhafaza edemediğimiz gibi Makedonya'yı da muhafaza edemeyiz. Zira karşımızda bizden daha kuvvetli bir Sırp hükümeti vardır ki Makedonya'ya gözünü dikmiştir. Biz Elenizmin tabii hudutlarına çekilemeyiz" diyor. Bu bir çok Yunan askerinin ve bütün Yunan düşünürlerinin, şimdilik gizli tuttıkları kanaatlarıdır ki, ihtilâl idaresi mensuplarından başkasına açmakta sakınca görmüyorlar. Bir milletin tarihinde muhteşem, parlak levhalar olduğu gibi feci ve elim sahneler de vardır. Bu konuda arzedeceğim şu levha kadar gülünç ve zelil bir sahne hiç bir milletin tarihinde görülmemiştir. Kral Kostantin'i ve Meclis-i mebusanını iskat eden ihtilâl kuvvetlerinin gönderdiği o meşhur uçağın Atina'ya dehşet saçtığı günün ertesi günü, güya ihtilâl askerlerinin Pire'ye çıkarak Manastraki tepelerinden Atina'ya gelmekte olduğu hakkında yayılan bir şâyia üzerine, dünyaya meydan okuyan o Atina palikaryaları girecek delik ararken, Harbiye Nezareti memurları, hattâ kapısı önünde duran süngülü asker de kurtuluşu firarda aramış ve koskoca Harbiye Nezareti bir kaç saat için, özellikle nezaretin defter ve dosya sandıklarını taşınak için angarya getirilen Türk neferlerinin elinde kalmış, ortada Yunanlı namına kimseyi görmeyen kahraman Türk nefer-

leri, küçümseyen ve alaycı bir eda ile bütün daire kapılarını kilitledikten sonra Harbiye Nezareti anahtarlarını ceplerine koyarak esir karargâhına dönmüşler, Harbiye Nezareti bir müddet için Türk neferlerinin haşmetli ellerinde maddeten himâyeye saatini, mânen ihtihar zamanını yaşamıştır.

4—Çete teşkilâtı, işittiklerimize nazaran Ziver isimindeki Bursa valisinin idaresi altındaki Çerkes ve milliyetçiler umumi teşkilâtının askeri kısmıdır ki bu Çerkes Ethem kardeşleriyle Eşref, Çerkes İbrahim, Balıkesir Jandarma Bölük Kumandanı Sami, Çerkes Şevket gibi alçakların idaresi altında bulunuyor. Hattâ işittiklerimize göre Çerkes Şevket ilk defa olarak Anadolu'ya geçmiş ve dahilde gizlenebilmişti. Bilhassa Çerkes Şevket'in kazamız dahilinde akrabası bulunduğunu da işittim. Bunların faaliyet merkezi Midilli'dir. Sakız, Sisam, vesair adalar bu merkezin şubeleridir. Bu çete hareketinin en cesur müteşebbisleri Şevket, İbrahim ve Eşref Edremit'ten firar eden ve hattâ İhtilâl Komitesinin Midilli'de ilk kuruluşu sırasında beyni mahiyetinde olan Edremit'li Doktor Kalpolip gibi kimselerle Midilli'de temas halindedir.

5—Bunlar hep Yunanlıların bazen zafer furuşanı, bazen bu İhtilâl Komitesine karşı şahsi düşmanlıklarıyla meşhur ve neticede son zamanlarda ihtilâl hükümetince hapse atılan Havran'lı İpokrat isimindeki bir Rum'un gerçek ifşaatı neticesinde bize kadar ulaşmıştır.

6—Milliyetçilerin hepsi iyi muameleye mazhar olmakta ve kabiliyetlerine göre Ziver Bey tarafından Türklük zararına olarak görevlendirilmektedirler. Esirlerden Yunanlılarla irtibatı olanların, halen İzmir'de polis olan Bandırma Ziya isminde bir şahsın, sivil esirler bölümü başçavuşu sıfatıyla yapmadığı alçaklık kalmadığı gibi, dördüncü askeri bölümü başçavuşu Boya-

bat'lı Mehmet Hulusi Çavuş da, esirler arasında hafiyeliği ve askere kötü muameleleriyle meşhurdur. Karamürsel'de Kuvâ-yı Milliye subaylığı yapmış Gürcü Mehmet Bey isminde bir alçak, Mehmet Ali isminde Gürcü bir kötü yaratışlı Karahisar'da Mutasarrıfın Rumca tercümanlığını yapmış, yüzbaşı üniforması ile bu pis teşkilâta katılmıştır. Bursa Polis Müdürü Kâzım Bey de kaymakam rütbesiyle bu teşkilâtın Atina'daki hafiyе şubesine başkanlık ediyor.

7—Çerkes Ethem'in Avrupa'ya, diğer arkadaşlarının Makedonya ve adalara gittiği ve oradan Makedonya'ya ve Trakya İslâmları aleyhindeki imhâ siyâsetini idare için hafiyе teşkilâtını ve adalardaki çete tertibatını idare ettiklerini haber aldık. Batı Trakya, Girit, adalar, Yanya ve Makedonya müslümanlarının, bilhassa son zamanlarda, imhâsını hedef alan mezâlime giriştiklerini, rehine namıyla Milos adasına nakledilen ikibin Trakyalıdan 675 bedbahtın vapurdan denize atıldığını üzüntüyle haber aldık. Bu çete teşkilâtının askeri mahiyeti hakkında mâateessüf bulgu sahibi değilim. Silahları hakkında kesin bilgi alamadım. Mamafih bu çetelerin faal kumandanları yukarıda isimlerini arzettiğim Çerkes reisleridir. Bu çetelerin gayeleri: Küçük Asya'da (Anadolu'da) orduyu tedirgin etmek, kötü düşüncelerine göre dahili bir isyan çıkarmak, hedefleri de Eşref gibi İzmir'le ilgilenen ayak takımı, Sakız ve Sisam yoluyla İzmir havalisi; Şevket, İbrahim, Sami gibi alçaklar da irtibat halinde oldukları Edremit, Manyas, Gönen havalisi ve civarlarıdır.

8—Esirler ile casus gelmesi mümkündür. Hatta bizim kâfileye dahil olan bir Ermeniye Kılazomun'da polise teslim ettik. Esirler müfettişliğiyle samimi münâsebeti olan iki kişi vardır ki, bunların böyle casusluğa cesaret edip edemeyecekleri hakkında mütereddidim. Yalnız ihtiyatla arzediyorum. Bu maruzâtımın noksan ol-

duğundan eminim. Hata bulaşmış .olması muhtemel-
dir. Fakat üzücü şartlar altındaki istihbarâtımız daha
geniş ve katı olamazdı. Dolayısıyla mâzur ve bağışlan-
mış görülmekliğim ricâsiyle takdim eylerim efendim.

Edremit'te Kozan Sancağı Ceza
Riyâsetinden müstafi Dava vekili
Fâik Kemâl

LUTİYE KARARGAHI BİR İSLAM MEZARLIĞIDIR

Eskişehir'in Akçalan Mahallesinde oturan Medrese Müdürü Ali Osman Efendi'nin raporudur:

Yunan süngülerinin Eskişehir'i istilâsından iki ay sonra, yani 19 Eylül 337 (1921) tarihinde Eskişehir'deki evimden alınarak esir edildim. Esaret sebeplerime gelince: Vatan can çekişirken, İslâmın hayatı sönmek üzere iken, hâlâ şahsi menfaatini kıymetsiz ve hiç bir insanın kabul edemeyeceği vasıtalarla temine çalışan bazı alçakların dedikodusuna düşâr oldum ve 5 Nisan 339 (1923) tarihinde öz vatanıma döndüm. Giderken: Karaköy, Bursa, Mudanya, İzmir yoluyla Atina'ya, bir müddet de Girit, Kandiye şehrine trenle, vapurla sevkedildim. Dönüşte. Kandiye'den denizden, vapurla Kılazomun ve İzmir'e ve oradan da trenle Eskişehir'e geldim.

Esaretim sırasında şu zevat da bizimle beraber idi: Kadı Naim Efendi, Meclis-i İdare Kâtibi Tahsin Efendi, Ticaret Matbaası sahibi Mustafa Remzi Efendi. Bunlar tabii hep memurlar veya eski meşguliyetleridir. Sâbık Belediye Reisi Kenanzâde Süleyman Efendi, Eytam Müdürü Hacı Nuri Efendi, sâbık Belediye Müftisi Süleyman Nihat Efendi, Ceza Başkâtibi Ahmet Efendi, Tapu

Dairesinde Refik Ahmet Efendi, Mamure Mahallesi-nde Muallim Ali Nazmi Efendi, İhsaniye Mahallesi İmamı Hâfız İlyas Efendi, Hacı Hâfızzâde İbrahim Hakkı Efendi, ticaret sahiplerinden tuhafiyeci Kürt İsmail Ağa, Hacı Adil Ağa, Karapazarlı İsmail Hakkı Efendi, Cunudiye Mahallesi Veli Ağa oğlu İbrahim Efendi, Dede Mahallesi sâbık muhtarı Ahmet Efendi, Davavekillerinden Cudi Efendi, Hâfız Osman Efendi, kardeşi Şaban Efendi, fabrika müdürü Uşaklı Necib Bey. Bu suretle yirmiiki kişi olarak istasyona getirildik. Orada otuzbir kişiden meydana gelen bir esir grubu daha gördük ki bunlar hep Türk subayı idi. Yirmiiki kişiyiz, otuzbir kişi de onlar toplam elliüç kişi, yukarıda belirtilen yollardan İzmir, Punta'da, Tepecik karargâhında onbeş gün kadar kaldıktan sonra yine birlikte Atina'ya sevk edildik. Esir müfettişliğinde ayıredilerek onlar subaylar karargâhına, biz de Lutiye karargâhına götürüldük. Dolayısıyla onlardan kimin kaldığını bilmiyorum. Yalnız bizden Veli Ağa vefat etti.

—Esaret günlerinden kurtulana kadar görüp tanıdığımız esirlerimizden kimler, nerelerde ve ne sebeple vefat ettiklerini, yani hastalıktan mı, sefaletten mi, işkenceden mi izahı.

—Açlık, sefâlet, işkence ve hastalıktan dolayı vefat edenlerin miktarının tesbiti mümkün değildir. Bunlardan yalnız Lutiye karargâhında vefat edenlerin künyelerini yazmıştım. Mâateessüf bu liste Kılazomun'da zayı oldu. Adapazarlı Hoca Hacı Hasan, Hâfızülkırâe Abdullah Efendi'ler ve arkadaşları da vefat edenlerin isim ve künyelerini almışlardı. İhtimal bu künyeler onların elinde mevcuttur. Dayak ve zehiriye neticesi vefat edenler olacaktır. İla beraber, en çok dizanteri hastalığı birtirmiştir. Bunun sebebi Lutiye karargâhına su şirketi tarafından su akıtılıyordu. Bunun kararlaştırılmış takisitleri verilmediği için su kesildi. Esirler kuyu suyu iç-

meye mecbur oldu. Bu su ise esasen bulanık ve kullanmaya uygun olmadığı gibi iki metreden fazla çapı olmadığı için her nevi pislik içinde bulunuyordu. Ondan sonra müthiş bir dizanteri başladı. Hastalığa tutulanlar çamur üstünde yatırılır, hastahaneye kabul edilmezdi. —Zaten hastahaneye gidip de çıkan yoktu. Yani bunların cenazesi çıkıyordu.— Günde iki, üç bazen ona kadar ölüm meydana geliyordu. Bu suretle karargâh civarında büyük bir İslâm kabristanı meydana geldi. Bu münasebetle ilgili makamdan şunu istirham ederim ki: Bu kabristanın etrafına bir duvar çektirmek, bu suretle bir intikam hatırası vücuda getirmek.

—Nerelerde, ne kadar müddet esir bulunduğu ve bu esaret müddetinde ne gibi muamelelere maruz kaldığı, yiyecek, içecek, elbise ve sair insana lüzumlu şeylerin ne derecelerde temin edildiği. Gerek esir arkadaşlarımız ve gerek İslâm ahalisine esir bulunduğu yerlerde ne gibi muameleler yapıldığını, gördüğü ve işittiği tafsilatlı olarak yazılacaktır.

—Esaret müddetim onsekiz ay ondokuz gündür. Bu müddetin hemen hepsi Atina civarında Lutiye karargahında geçmiştir. Ben ve diğer esirler, esaret süresince maruz kaldığımız muameleler şu kelimelerle toparlanabilir: Sövüp sayma, döğme hakaret, hayvan gibi çalışmak. Senelerce bir fırının alevleri karşısında, bir külhanın sınırlı ve iğrenç çevresinde çalışıp da, bir gün olsun temiz hava almak üzere dışarıya çıkarılmayan arkadaşlarımız var ki bizden daha bedbahttırlar. Taş ocaklarında, susuz adalarda çalıştırılanlar bir dereceye kadar —hiç olmazsa temiz hava almaları ve tütün paralarını çıkarmaları itibariyle— daha talihli olanlardır. Esirlerin yiyecek ihtiyacı günde bazen yüz dirhem, bazen biraz daha fazla —o da yemmesi mümkün olmayan— ekmek ile iki öğün katıktır. Bu katıkların mahiyeti uzun uzun anlatılmaya muhtaçtır. Gün aşırı veya iki günde bir de-

ğışmek üzere bir kazan suya iki okka fasülye veya mercimek, pirinç, nohut ile bir miktar kokmuş zeytinyağı. Bu, öğünlerin birini teşkil eder. Diğer öğün, bazı gün on taneden fazla olmamak üzere zeytin, bazı gün birer lokma helvadan ibarettir. İnsanın hayatının devamına hizmet etmekten pek uzak olan bu ekmek veya katıkları almak için saatlerce yağmur altında ıslanmak ve uzun mesafelerden sırtla odun, su vesair taşımak, türlü sövüp saymaya maruz kalmak ve bazen de dayak yemek mecburiyetleri vardır. Esirlere elbise, çamaşır, ayakkabı verildiğini ne gördüm ne işittim. Ancak son zamanlarda mübadele meselesi çanlanınca bazı asker ve sivil esirlere pabuç, eski çamaşır, biraz dış elbisesi verildi ki, memleketlerine bunlarla döndüler. Bununla beraber bunlar o kadar azdı ki ancak yüzde beş nisbetinde olabilir. Lutiye'deki esirler genellikle çadırlarda yatırılırdı. Örtü namiyle yarımşar battaniye verildi. Lutiye karâgâhı civarında ise İslâm ahali bulunmadığından tabiatıyla Yunanistan'daki müslümanların vaziyetlerini yakından göremiyordum. Sonradan Kandiye'ye sevkedilerek yirmibeş gün kadar orada kaldık. Çarşıya kahveye çıkacak kadar serbest de bırakıldık. Bu münasebetle orada bulunan İslâm kardeşlerimizin durumlarına dair bâzı bilgiler edinebildim. Bu bilgiler genel olarak şöyledir: Girit İslâmlarının, üzerinde doğup büyüdüğü öz vatanında hayatını çekilmez bir belâ yükü hâline koyan âmilleri tetkik için Girit'te hayat emniyetinden, geçimden, askerlik mükellefiyetinden, vergilerin ağırlığından, talim ve terbiye vasıtalarından bahsetmek gerekir.

Girit'te hayat emniyeti: Bir kere müslümanlar hayatlarından emin değildir. Çünkü Yunanlılar adada mevcut bulunan müslümanların düşmanı olduklarından bunu siyasi düsturlar arasına dahil etmiş; emellerine ulaşmak için en küçük fırsattan, en ehem-

miyetsiz olaydan hemen istifadeye alışmışlardır. Girit müslümanları, milliyetleriyle ilgili olan meselelerde gizlice çalışıyorlar. Milli gururdan —araştırılmaktan korktuğu için— önüne, ardına dikkat etmeden bahsedemez. Yunanlılığın sevinciyle neşeli, felâketiyle mahzun görünmemek Girit müslümanları için bir çeşit cinayettir. Geçen sene Ağustosta Küçük Asya (Anadolu) olaylarını basından takip ettikleri için zavallı İslâmlar en büyük küfrü işlemiş oldular. Bizim Girit'e varışımızdan evvel Küçük Asya (Anadolu) Rum muhacirlerinin Girit'e gelmesiyle başlayan yırtıcılık, vahşet köylere kadar ulaştırılarak yüzlerce telefât ile hatır ve hayale gelmeyen, ilk çağ vahşilerini bile titreten mezâlim ve yol-suzluklardan sonra zavallı köylüler, sırtlarındaki gömlekleriyle İslâmların kalabalık buldukları merkez kasabalara sığınmak zorunda bırakılmışlardı. Bu suretle para ve malları, hayvanları ve davarları yağma ve evleri barkları tahrib edilerek zorla merkez kasabalarına göç ettirilen köylü İslâmlar onbinden fazladır. Bu zavallılara doğup büyüdüğü köyüne, toprağına bir hasret nazarı bile attırılmamıştır.

Hattâ barışta bile ıssız, harab yurtlarına gitmek cesaretinde bulunacakların katlolunacağı peşin olarak bildiriliyordu. Kandiye, en kalabalık İslâm nüfusuna sahiptir. Bununla beraber şehir dışından vazgeçtik, içinde bile İslâmlar emniyet ve serbesti ile hareket edemiyorlardı. Hasılı adada hayat emniyeti yoktur.

G e ç i m: Girit İslâmları için en müşkil bir mesele varsa o da doğrusu geçim meselesidir. Bunlar için faaliyet sahası daralmış, o derece ki, bir demir çemberin boğucu tazyiki altında deprenmeye mecalleri kalmamıştır. Maliye kuruluşlarının tahsilat kolaylıklarından mahrum kalan İslâm tüccarları, kârlı ve büyük işler göremedikten başka, vaktiyle kendi sermayesi ile ticari muamelelerin tamamını idare eden bu sınıf —Drahmi-

nin dehşetli değer kaybetmesi sebebiyle— sermayesini yiyerek geçiniyorlardı. Genellikle ithalat ve ihracat, ötedenberi resmi daireler ve maliye kuruluşlarının bütün kolaylıklarına mazhar olan Hıristiyan tüccarlarının tekelinde kalmıştır. Vaktiyle ticaret âleminde ilerliyerek Hıristiyanları dehşete düşüren büyük İslâm tüccarları, bugün ticaret sahnesinde seyirci durumundadırlar. Ticaretle uğraşanlara ait olan bu levha düşünülünce, sanatkârlar ve sanatın hâli ve vaziyetleri de açıklığa kavuşur. Sonra, alınlarının teriyle hayatlarını kazanmaya mahkum olan işçi sınıfı ile evinden uzak, çiftinden çubuğundan mahrum, mecburen şehre sığınan sermayesiz, evsiz barksız, her şeyden mahrum ziraat erbabı mahve ve yok olmaya mahkumdur.

A s k e r l i k m ü k e l l e f i y e t i : Yukarıda anlatılan şartlar altında hayatlarını kazanmaya mahkum bu güçsüz kitle için askerlik mükellefiyetinin ne dayanılmaz bir yük olacağı kolayca anlaşılır. Hükümet ise, İslâmların her fedâkârlığı göze alarak, asker olmamak mecburiyetinde bulduklarını takdir ettiğinden, gerçekte para koparmak ve biçareleri bu suretle baskı altına almış olmak için, vaktiyle terhis edilmiş redif sınıfını ve hattâ I. Dünya Savaşı seferberliği dışında kalan 1879, 80 doğumlu olanları —ki toplam onsekiz yaş demektir — davet etmişler ve bunları, askerlik görevi ile ileride beşbine çıkarılmak üzere şimdilik bin Drahmi bedel-i nakdi arasında seçim yapma zorunda bırakmışlardır. Çeşitli engeller yüzünden bedellerini veremedikleri için iki misline ve ayrıca da üçyüz Drahmi para cezasına mahkum olan İslâmların; sefâlet ve perişanlıkların en dehşetlisiyle kasabalara sığınmak mecburiyetinde kalanların hali düşünölsün. Askerlik bedelini ödemek üzere işinden menedilip, göç sırasında karısının saçları arasında gizliyebildiği altın ziynetlerine müracaata mecbur kalan aile sahibi bedbahtlara, ödeme vasıtalarından

mahrum mazlumlara acımamak, yalnız Yunan ruh ve vicdanına ait bir özelliktir. İslâmları askerlik için bu derece tazyik eden Yunan hükümeti, Rumların istisnasıyla, anayasalarının eşitliğe ait hükümlerine uymadığı da hatırlamaya değer.

Vergilerin ağırlığı: Beyinsiz Yunan ricâlinin yaptıkları hatalardan dolayı, uğursuz mali buhran yükü altında İslâmlar da bunalmışlardır. Megola-İdea nanına harcanan milyonların ödenmesine, teb'adan oldukları için, İslâmlar da katılıyorlar. İslâmların çiftlik, fabrika gibi gelir kaynakları, mazeretlerinden dolayı kapalı kaldığı ve İslâm taşınmaz mallarının satış ve ferağ muameleleri kanunen yasak altına alındığından, ihtiyacı karşılamak için, bir kısmı ihtiyat parasına müracaat etmek ve bundan mahrum olan büyük bir kısmı da evinin kap kacağını ve sairesini satmak acıklı çaresizliğinde buldukları o zamanda, vergi namına zulüm, zulmü takip ediyordu. Vergi bahsinde acz ve mazeret göstermek bir İslâm için kusur ve suçtu.

Talim ve terbiye vasıtaları: Girit İslâmlarını gücendiren sebeplerden biri de çocuklarının talim ve terbiye vasıtalarından tamamen mahrumiyetleridir. Bütün İslâm öğrenim müesseseleri, geçen sene Eylül'den itibaren, Küçük Asya (Anadolu) Rum muhacirlerinin iskânı için hükümetçe müsadere edilmiştir. Tedrisatta Yunan programı tatbik edilmiş, İslâm öğretmenleri azledilmiş, Türk dili yabancı dil halinde bırakılmıştır. Bu şartlar altında mektepler boşaltılsa bile, İslâm çocuklarının istifadesi şöyle dursun, zarara uğramak tehlikesine maruzdurlar.

İslâm mâbetleri: 1916 seferberliği günlerinde, Yunan medeniyetinin eseri olmak üzere, adanın merkez kasabalarına gelen Rum redif kıtaları, eski bir tertip neticesi ve güya eskiden Rum kiliseleri iken fetih sırasında camiye çevrilmiş olmasıyla, İslâmın mukad-

des makamları yağma ve tahrib edilmiş, İslâmlardan ileri gelen zevâtın büyük müşkilât ve din düşmanlariyle savaşmaları neticesinde ellerinde beş-altı cami ile beş-on tekke kalmış ise de, Ağustos hezimetini müteakip adaya gelen Anadolu Rum muhacirlerinin iskânı için —bir kısım İslâmiyetin özel mevkiiler gibi— tekkeler ve camiler dahi hükümetçe müsadere edilmiş, cemaati olan iki cami-i şerif kalmış ki, onlar da şehre iltica eden İslâm aileleriyle, kiracı olarak bizim yerleşmemize yaramıştır. Biz esirler, Köprülüler ahfadından bir zatın inşa ettirdiği ve halen Vezir Camii namıyla anılan camiye yerleştik. İslâmlara beş vakit namazlarının edası için bir toplanma mahalli kalmamış demektir. Bizden biri minareden ezan okumak istedi fakat menedildi. Caminin içinde gizlice ezan okur ve cemaatle namaz kılardık. Bugün Kandiye şehrinde minarelerden Ezan-ı Muhammedi'nin ilânı artık imkânsız hale gelmiştir.

H u l â s a : Girit müslümanları hayatlarından emin değildir. Geçim sıkıntısı bu zavallı cemaata cehennemi bir hayat geçiriyor; malını satamıyor, arazisinin ürününden istifade edemiyor, yeni yeni vergiler, kanunsuz askerlik hizmetleri ve bedeller, Kuva-yı milliyesi tamamen mahv ve harab olmuş mazlum İslâmlar bellerini bir türlü doğrultamıyor. Dini müesseseleri kalpleri kadar harap, mektepsizlik yüzünden aralarında terbiyesizlik, serserilik, milliyetinden uzaklaşma gibi ictimai musibetlerin çoğalmasından cidden korkulur. Diğer İslâmların da aynı halde oldukları anlaşılıyor. Trakya'dan bir çok İslâm Lutiye'ye getirilmişti. Hattâ Makedonya İslâmlarından sırf para koparmak ümidiyle, bir çok eşraf göç ettirilmiştir. Bunlardan sekiz, on kadarı Lutiye'de idiler. Yunanlıların gerek esirlere, gerek teb'ası olan İslâmlara revâ gördükleri mezâlimin hiç bir şekilde tasviri ve anlatılması mümkün değildir. Şu anlatılanlar,

bunun yüzde birini olsun ifâde edemez, eksiktir. Cenâb-ı Hak bizi ve bütün mazlumları kurtaran ordumuzu daima muzaffer ve daima sözünü üstün etsin. Amin bi hürmeti seyyid ül-mürselin.

S o n' u ç v e r i c a : Hamdolsun biz esirler kurtulduk. Şimdi oradaki İslâmlar kalmışlardır ki o biçârelerin ümitleri Allah'ın yardım ve korumasına, nazarları da milletimizin kurtarıcı devlet adamlarının icraat ve teşebbüslerine çevrilmiştir. Bu işaretlerin de basına aksetmesini, isteklerimin cümlesine ilâve eylerim.

12 Haziran 1339 (1923) Çarşamba
Eskişehir Dârü'l-Hilâfetü'l-aliyye
Medresesi Müdürü
Ali Osman

KEYF İÇİN ADAM ÖLDÜRÜLÜR MÜ?

Milos adasında esirlerimiz:

Eskişehirli müderrislerden Gazi-zâde Hacı Mehmed Sâdık Efendi'nin raporudur:

1—Bozöyük nahiyesinin Dudurga köyünde â'şar memuru iken taarruz haberini alınca â'şar anbarını mühürleyerek Eskişehir'de ailemin başına gelmek üzere Bozöyük'e kadar gelebilmişim. Muharrem'in onyedinci Cumartesi günü idi. Son tren hareket etmiş olduğundan Eskişehir'e gelmek imkânı kalmamıştı. Yollarda yerli Rum ve Ermeniler İslâm ahaliye türlü işkence yapmakta olduğundan, Dodurga'ya dönüş imkânı da yoktu. Bozöyük'te ikâmetim tehlikeli olduğundan Bursa yönüne gitmeyi düşündüm. Aksu'ya vardığım zaman Yunanlılar tarafından casus addedilerek, esir edildim.

2—Mudanya, Selânik yoluyla Milos adasına sevko-lundum. Milos adasında öncelikle Trakyalılar ayrı bir vapurla iade edildikleri gibi, biz Anadolu-lular dahi ayrı bir vapurla İzmir'e iade edildik. Tahminen seksen kadar sivil esir Milos adasında kalmış ve bir çadıra yerleştirilmişlerdi. Daha sonra Yunanlıların bu hastaları çadır ile beraber yaktıklarını bizden sonra gelenlerden işittim.

3—Milos adasında Anadolu ve Rumeli müslüman aha-

lisinden kadın erkek beşbin kadar sivil esir mevcut idi. Biz Selânik'ten ikinci vapur ile Milos adasına sevk olunmuştuk. Esirler vapurun anbarına konularak iki gün su verilmemiş ve altıyüzyetmişiki sivil esir susuzluktan telef olmuştur. Geriye kalan esirler de Milos adasında gıdasızlıktan günde sekiz-on kişi kaybetmiştir. Mevcut beşbin esirden üçbini geri dönmemiş, ikibini telef olmuştur.

4—Milos adasına sevk olunmazdan önce sekizyüz sivil esir üç ay Selânik'te, Beyaz Kale'de mahpus kaldık. İki ay gayet az miktarda ekmekten başka bir şey verilmemiştir. Bir ay kadar yemeye imkân olmayan karavana verildi. Daha sonra Milos adasına sevk olunduk. Milos adasında ise altı kişiye günde yalnız bir ekmek verilip, başka gıda verilmemiş, bu suretle esirlerin büyük bir kısmı açlıktan telef olmuştur.

5—Memleketimizden gönderilen para ve mektuplarımız elimize verilmezdi. Giyecek namına ancak Türkiye'ye iade edileceğimizden bir kaç gün evvel, Yunan askerinin üzerinden çıkan eski elbiselerden bir miktarı, avret yerleri dahi açık kalmış olan bazı esirlere verilmiştir. Esirler adına gelen mektup ve paralardan bir miktarı memleketimize iademize yakın bir zamanda verilmiş ve iademizden üç gün önceye kadar Yunan parası Drahmi verilmiş ise de, bu para verildikten sonra yola çıktığımızdan bir fayda temin edilememiştir. Yunan jandarmalarının keyfi olarak esirleri öldürdükleri zaman Yunan hükümeti tarafından mesul tutulmadığına şahit oldum.

Eskişehirli Müderrislerden Elhâc
Mehmed Sâdık

İZMİR SOKAKLARINDA TÜRK ESİRLERİ

Bir muhtarın ifadeleri:

Eskişehir'de Dede Mahallesi muhtarı Hâfız Ahmed Efendi'nin raporudur:

1— 19 Aralık 338 (1922) tarihinde Yunanlılar tarafından sebepsiz yere esir edilerek, şimendiferle Karaköy'e ve oradan da kara yoluyla, her türlü hakaret, dayak ve işkenceye maruz kalmak suretiyle, Bursa yoluyla Mudanya'ya sevk olundum. Yirmidört saat Mudanya'da yağmur altında açık bırakıldıktan sonra, kırk İslâm esir ile beraber bir vapurun anbarında gayet pis bir yere konulduk. İki gün iki gece aç ve susuz bırakıldıktan sonra İzmir'e çıkarılıp, Rum ve Yunanlılara teşhir edildikten sonra, çarşı ve pazar yerlerinde dolaştırılıp yüzümüze tükürtülerek, üzerimize patlıcan, domates ve çürük yumurta atırılıp elbiselerimiz kirletildikten sonra, bin türlü hakaretle Tepecik esir karargâhına götürüldük. Oniki gün o karargâhta kaldıktan sonra tekrar eskisi gibi hakaret, dayak ve işkenceye maruz bırakıldık. Yunan iskelesine getirildik ve kırkdört kişi olduğumuz halde vapura bindirilerek aç ve susuz iki günde Pire'ye çıkarıldık. Oradan da Atina'ya yaya olarak götürüldük. Amutya meydanında Yunanlılara teşhir ve hakaretle-

re hedef yapıldıktan sonra Lutiye esir karargâhuna konulduk.

2—Ondokuzbuçuk ay esarete kaldıktan sonra iade edildim. Arkadaşlarımdan Eskişehirli Kenanzâde Süleyman, Eskişehir Hâkimi, matbaacı Mustafa Hoca-zâde Ali Osman, Hacı Adil, Hocaoğlu Nazmi, Tahrirat Kâtibi Hasan, Karapazarlı İsmail Hakkı, Hacı Hâfizzâde Hakkı, Dava vekili Osman Cudi, kardeşi Süfyan ve Eytam Müdürü Hacı Nuri, Veli Ağa mahdumu İbrahim Efendiler dahi dönmüşlerdir. Bulduğumuz esir karargâhında yirmiiki Türk subayı dahi mevcut ise de, bunların dönüp dönmediklerini bilmiyorum.

3—Atina ve Lutiye esir karargâhlarında İzmit ve Adapazarı İslâm ahalisinden dörtüzü aşkın sivil esir vardı. Bunlar bizden daha evvel esir edilmiş olduklarından, aç ve susuz olarak yüz kadar sivil Türk esirini Yunanlıların öldürdüğünü ve yüz kadar Türk esirini de ayrıca denize attıklarını işittim. Lutiye karargâhında bulunan esirlerden bir kısmı iki sene zarfında, dayak ve işkence neticesi hastalanarak hastahaneye götürülmüş ise de, tedavi edilmediklerinden vefat eylemişlerdir.

4—Esaret tarihimizden beş ay sonra arkadaşlarımdan Veli Ağa İzmir'e getirilirken yolda vefat etmiş ve Punta istasyonunda bırakılmıştır. Atina'nın Lutiye karargâhında bir çok esir, hasta olmadan hastahaneye sevk edilerek zehirlendiklerini ve ertesi günü vefat eden bu biçârelerin defnedilmesi için esir karargâhından Hoca Efendileri götürdüklerini biliyorum. Yunanlılar çok zamanlar bizi böyle zehirliyeceklerini söyleyerek tehdit etmişlerdir.

5—Yiyeceğimiz; sekiz kişiye günde bir ekmek, az miktarda kurtlu bakla çorbası, acı ve çürük zeytinden ibaretti. Verilen ekmeğin de içinde yabancı maddeler ve zararlı şeyler karıştırılmış siyah kepekli buğday unundan imal edildiğini arz ederim. İçtiğimiz su terkos

suyu olup, çok zamanlar kumpanyaya su bedeli verilmiyerek, susuz bırakıldığımız olmuştur. Böyle zamanlarda müsaade edildiği taktirde, birbuçuk saat mesafede bulunan kuyulardan su alabiliyorduk. Çoğunlukla izin vermediklerinden, günlerce susuz kaldık. Susuzluktan ölen esirlerimiz çoktur. Sebepsiz yere dayak, işkençe ve her türlü hakaret, insanlık ve medeniyetle uyuşmayacak davranışlar her zaman esirlere revâ görülmekteydi.

Eskişehir Dede Mahallesi Muhtarı
Hâfız Ahmed

YIRMİNCİ YÜZYILDA YUNANLILARIN İŞKENCE USULLERİ ÇOK ACIKLI BİR ESARET HAYATI

Edremitli bir icrâcının esâret hatıraları:

Yunanlıların, Anadolu'yu işgal ettikleri müddetçe istisnasız kadın, çocuk ve erkeklere yaptıkları zulüm ve işkenceleri toplayıp tesbit etmek lazımgelse, buna ne insan takatı tahammül eder ve ne de lâyıkiyle tarif ve tasvir mümkündür. Yunanlılığın, kendi kavmine has olan ahlâklarının bayağılığını yazacak tarih sayfaları da kararaçaktır.

Yunanlılar işkenceyi nasıl yaparlardı:

Ateşte insan yakmak, kazığa çocuk geçirmek, dişbudak dikenleri serpilmiş harman meydanlarında bir sürü çoluk çocuğu kanlar içinde koşturmak ve özellikle bir subayın veya çavuşun ve hattâ neferinin hayvânca zevklerini tatmin için, zincirleme dizilmiş biçâre köylüleri sopa, dipçik, çizme ve mahmuz darbeleriyle öldürmek, özellikle Yunanlılığın, insanlık duyguların-

dan uzak vahşi bir usûlde revâ gördükleri icraattandır. Bir meselenin —ne kadar uzak olursa olsun— güya zahire ihracı kaygısıyla, eline geçen herkesi çeşitli şekillerde ayaklarından asarak, kan kusturuncaya kadar döğmek, karnına kızgın zeytinyağı dökmek, et ile tırnakları arasına toplu iğneler çakmak, tırnak sökmek, vücudun çeşitli noktalarına nar gibi kızartılmış harbi veya buna benzer demir parçaları yapıştırmak, koltuk altlarına kaynamış sıcak yumurta koymak, askeri işgal daireleriyle jandarma nezarethânelerinin başlıca meşgul oldukları önemli görevlerdendir (!) Anadolu'da tatbik etmek istedikleri imha politikasının en açık ve belirgin olaylarına şâhit olmayan en hücre bir köylü bile kalmamıştır.

Yunanlılar tarafından işlenmiş herhangi bir cinayetin iddiacısı sıfatiyle mülkiye dairelerine, mümessilliklerine müracaatla şikâyet edilse; "Asker yapmışsa biz karışmayız. Bizim onlara sözümüz geçmez. Onların nizamı başkadır" derler. Askeri dairelerine müracaat edilse; "Bu iftirayı sana kim öğretti ve seni kim teşvik etti?" mukaddimesiyle biçâre adamcağızı yukarıda saydığım işkence koleksiyonundan birine ait numaralardan —bu cihet artık o subayın ve çavuşun lütfuna kalmıştır— ağır veya hafifini tatbik ederler. Memlekette göze çarpacek her genç, her gün bir felâketle karşılaşır. Korkularından gürbüz ve serbest gördükleri herkesi kendi uğursuz idarelerinin mel'un teşebbüsleriyle imha ederler. Veyahut artık o gençten maddi bir zarar gelmiyeceğine kanaat getirinceye kadar ezerler, bitirirler. Şahsen tehditleri netice vermezse ailenin en ufak fertlerine kadar teşmil ederler. Günlerce işgal dairelerinde, jandarma idarelerinde süründürürler. Cebir ve taziyik ederler. Irzının parçalanmasına kadar cesaret ederler. Sürerler. Ocaklarını söndürürler. Hülâsa her şeyi yaparlar.

Yunanlıların en büyük
düşmanları gençlerdi:

Yeni doğan çocukların isimlerini Türk mücahitlerinin hiç birisine izafeten koyamazsınız. Mustafa Kemâl adında kaç çocuk görürlerse ailesini birer bahane ile tevkif ederler. Tevkif sebeplerini uydurma yalanlarla açıklıyacıkları sırada, çocuğun Mustafa Kemâl olmasındaki hoşnutsuzluklarını ve bunun değiştirilmesi lâzım geldiğini utanmadan, kızarmadan teklif ederler.

Paralı olmak, zengin bulunmak kabahatlerin oldukça mühimini teşkil eder. Ticarethâneler, fabrikalar, dükânlar herhangi bir ticari müessese her gün Yunan jandarma ve askerine birer ekmek kapısı teşkil eder. Kendi kendini davet ettirir. Elbisesizlikten bahseder. Çizmesizlikten bahseder, birer futa —önlük— ile garsonluk etmeye, ökçesi basık adı terlikle gazinolarda dolaşmağa alışmış bu köpeklere, İngiliz kumaşından kilot pantolonlu en zarif bir elbise ile rugandan ısmarlanmış baldır çizmesini güçlükle kabul ettirebilirsiniz.

Diğer noksanları da tamamlamak üzere ertesi günü başka bir paralıya başvurulur. Halk, ne parasını belli edebilir, ne şık ve temiz gezebilir ve ne de güzel ve kıymetli bir hayvana binebilir. Hattâ güzel bir tesbih, güzel bir ağızlık taşmaktan da mahrum kalır. Aksi taktirde doymak bilmeyen o haris, alçak gözlerine ilişti mi, o şeyi elinden alırlar. Söz söyletmezler. Örfi idareyi bahane ederek saat ondan sonra sokakta dolaşmayı yasaklarlar. Henüz saat sekiz iken, yatsı namazı camiden çıkanları çevirirler, döverler. Bir kaç gün bodrumlarda süründürürler. Memleket öyle bir hale gelmiş idi ki geceleri komşuya gitmek bile büyük bir cesarete ve âdeta hayatı hiçe saymaya bağlı idi.

Evlere girebilmek, ırza tecavüz edebilmek için ellerinde en büyük sebep ve bahane silah aranması idi.

Hülâsa, özellikle soymak, çarpmak, çırpmak, öldür-

mek, kol bacak kırmak azmiyle insanlığın kaydedemediği kan dökücü, en vahşi ve en alçakcasına hareketlerin büyütülebileceğini tesbitteki alçaklık "Yunan" uğursuz kelimesinde mevcuttur.

Bizzat şahidi bulunduğum olayların, bölgemize ait olanlarından bir kaçını misal olarak yazmayı milli bir vazife bilirim:

B o d r u m d a k a n l ı d i r e k l e r :

Memleket gençlerinden bir arkadaş, bir gece saat sekizbuçukta evine dönerken Yunan devriyesi tarafından çevrilir.

"Sen Yunan hükümetinin kanunlarını tanıyor musun? Bu vakitte sokakta ne işin var?" derler. Zavallı genç vaktin henüz pek erken olduğunu anlatmak isterse de, gece feryâd ü figan içerisinde, dipçiklerle sürükliye sürükliye karakola getirirler. Çırılçıplak soyarlar. Tabiatıyla parasını, saatini, yüzüğünü vesair kıymetli eşyasını alırlar. Bodruma atarlar ve dehşetli döverler. Biçâre, belki subaylar bu durumdan haberdar olursa tahliye ederler ve bu vaziyete muvafakat etmezler ümidiyle, orada bulunan askerlerden birini, tahliye edildiği takdirde ertesi günü on lira vereceği vaadiyle ikna ederek subaya gönderir, hadiseyi ihbar ettirirler. Subay iki saat sonra gelir ve büyük bir öfke ile "Şimdiye kadar niye bana haber vermiyorsunuz? Bu köpek Türkler hâlâ uslanmıyacaklar mı?" tehdidi ile kapıyı açar, fakat asker ve jandarmalara rahmet okutacak derecede kırbaç ve çizme darbeleriyle o genci dövmeye başlar. Genç bayılır. Terkederler. Ertesi günü aynı hal tekrar devam eder. Üç gün devam eden bu hal, çocuğun kolunun kırılmasıyla ve tahliyesinden sonra üç ay devamlı tedavi ile telâfi edilir.

Memurlardan Nâzım Bey adında bir zat, doğan çocuğun ismini Mustafa Kemâl koyduğu için akşam yatsıdan evvel kahveden kaldırılarak karakola götürülür.

"Yalnız Anadolu'ya değil bütün dünyaya Yunan hâkim olduğunu bilmiyor musun? Mustafa Kemâl ismini ne vakit unutacaksınız?" sözleriyle melânetlerini tatbik girişirler. Bodrumda bulunan direklerden birine bağlarlar. Döverler. Zavallı memur evladından vazgeçecek duruma gelir. Fakat onlar bırakmazlar. Her tarafı şişer. Tanınmaz bir hale gelir. Bir iki gün tevkif ederler. Sonra gece vakti götürür, evine bırakırlar. Bir ay sonra çarşıya çıktığı vakit yüzünde hâlâ başkalık vardı ve başı, gözü her tarafı sargılı, bastonuna dayanarak gezerdi.

Ç a r ş ı d a h a y v a n o y n a t ı l ı r m ı ?

Yine gençlerden birisi kıymetlice bir hayvana binip çarşıdan geçerken, arabaların gürültüsünden ürken hayvan sıçramaya başlar. Bunu gören bir Yunan subayı efendiyi posta ettirir. Karakola götürür. "Yunan'ın olduğu yerde Türk çalımlı olmayacağını bilmiyor musun? Çarşıda hayvanı niçin oynatıyordun?" diye söze başlar. Zavallı genç hayvan oynatmak değil bilâkis düşüp de bir kazaya maruz kalmasın diye bütün kuvvetiyle hayvanı durdurmaya çalıştığını söylerse de dinletmez. Bodruma indirirler. Sabaha kadar bir kaç sefer dayaktan bayılır. Koltukları şişer. Sinirler veya atardamarlar zedelenmiş olmalı ki hâlâ kolları işe yaramıyacak derecede hareketsizdir. Mel'un silah araması maksadıyla evlere girerek yaptıkları mezalim cümlesinden olarak şehirde, köylerde bütün halkı kiliseye doldurarak, bir müfreze asker tarafından saatlerce döverler. Bir kaç kişi ölür, bir kaç kişi de sakat kalır. Sayfalar doldurmaya kâfi gelecek derecede çok olan mezalimi ayrı ayrı kaydetmeye imkân olmadığından ve özellikle günlerce, haftalarca ve hattâ aylarca bir kaç kişiden mürekkep bir heyeti işgal edecek kadar çok olan Yunan vahşiyâne vak'alarına birer misal olmak üzere bir kaçının ismini yazmakla yetiniyorum.

Bu bahane ile Türkmenoğlu Ahmet Ağa öldürülmüş-

tür. Hamdi Bey nahiyesinde isimlerini bilemediğim dört kişi, Küçük Agunya'da dokuz kişi, İnönü'nde beş kişi öldürülmüştür. Cebeci Ahmet Bey'in bir kolu, bir bacağı Yunan subayının kirli çizmesiyle kırılmıştır. Göreli Ali Bey altı saat çarşı içerisindeki çınarda, ayaklarından asılı kalmış ve bu müddet sopalarla döğölmek suretiyle geçiştirilmiştir. Hıristiyan ahali de bütün meydana gelen olaylarda askeré ve jandarmaya rehber olmuş, zulmün yapılmasına katılarak mel'unluk yarışma girişmişlerdir.

Gelinlerin başına kızgın saç
geçiriyorlardı:

Hemen her gün kızlığı bozulan ufak kızlar, ailesinin gözü önünde namusuna saldırılan kaçınlar, parasına temaen kafasına kızgın saçayakları geçirilen gelinler, herhangi bir sebep ve bahane ile kasaba civarında, köy kenarlarında öldürölen erkeklerin hesabını tutmak, bütün köyleri teker teker dolaşarak bizzat ailelerinden tetkik ve tahkik ile bir kaç ay zarfında ancak toplanabilecek olaylardandır.

Güya ahaliyi ve halkı kendilerine itaat ettirerek Anadolu'da hükümet kurmak, Yunanlılığı tesis ettirebilmek üzere yukarıdan beri saydığım bu facia levhalarını her gün bir suretle boyamaktan bir fayda sağlanamadığını göz önünde bulundurarak, artık memlekette imha politikasının açıkça ve şumüllü olarak tatbikine koyularak, bir çok sanatkârane bahaneler tedârikine ve önlerine gelen gençleri, memleket aydınlarını, nüfuzlu kimseleri tevkif etmeğe başlamışlar, işe girişmeden üç gün evvel güya asker konulacağı bahanesiyle erkek mektebini boşalttıarak hapishane yaptılar. 12 Nisan 38 (1922) Çarşamba günü tevkiflere başlanarak, sekiz gün içinde kırk kişi Edremit'ten ve üçyüz kişi kadar da köylerden toplayıp doldurdular ki, ben de bu kırk kişi arasında idim. Bu tevkifler esnasında zaten dehşete

düşmüş olan halk, acaba netice ne olacaktır kaygisiyle bir köşeye çekilmiş, işine gücüne gidenler azalmış, herkes evinden çıkmamağa, dükkânını açmamağa başlamış, çarşı ve sokaklar artık tamamen şapkalı, kasketli ve onlarla hemayar bazı feslilerden ibaret kalmış idi. Memleketteki bu sükuneti ve bu tenhaliği bir başarı sayarak, programlarının diğer kısımlarını bir müddet için ihmal ile, bu ellerindeki şahısların tevkiflerini haklı göstermek emeliyle gelişigüzel tayin ettikleri bir subay tarafından sorguya çekmeye başladılar. İlk tahkikâta çağırılan, kötülük ve lânet ocağının doğurduğu o uğursuz, alçak subayın huzuruna çıkan ben idim.

E d r e m i t ' t e t e v k i f l e r :

Eğremit'te ötedenberi gizli siyasi ve silahlanmış bir teşkilât bulunduğundan ve bu cemiyetin de faal üyesi ve fedaisi olduğundan, Paskalyaya tesadüf ederecek günde, bütün Hıristiyanları ve askeri katletmek için ayaklanacağımızdan ve bu cemiyetin toplantı yeri ezanem bulunduğundan, bilmem Anadolu'nun hangi tarafına akıncılık eden bir çete ile irtibatımızdan ve Çanakkale ile devamlı haberleştiğimizden ve aynı teşkilâtın köylerde de bulunduğundan, buna delil olmak üzere ellerine geçirdikleri bir iki mektuptan ve daha hatır ve hayale gelmeyen, tarafımdan şaşkınlık ve hayretle karşılanan bir sürü sorular sordular. Bunlara sırasıyla cevap verdim. Memlekette herkesin gölgesinden korktuğu, askerın zapt ve raptı altında hiç bir tarafta temas mümkün olmayıp, bunun gibi hareketlere cesaret etmenin pek büyük bir cinnet olacağından ve bizim gibi tahsil görmüş, iyi ve kötüyü ayırmaktan âciz olmayan gençler için böyle tehlikeli işlerle meşgul olmak şöyle dursun, hatırlamak, tasarlamak bile felâket olduğunu, delilleriyle ve ikna edici ifadelerle anlattım. Lâkin ötedenberi düşündükleri ve tasavvur ettikleri gayeye ulaşma isteği, her ne suretle olursa olsun yapılacak müda-

faaları kabul etmeye engel olduğu için, benim öne sürdüğüm bu itirazları şiddet ve öfkıyla reddederek, işgal dairesi olarak kullandıkları binanın bodrum katına indirdiler.

F a l a k a i l e s o r g u y a ç e k m e :

Topraklar üzerinde, bacaklarıma geçirdikleri mavzerin kayışını da boynuma takarak, yatırdılar. Tercüman vazifesini gören bir çavuşla bir jandarma neferi konuşturma vazifesini ve güya gizli teşkilâtı meydana çıkarmasını taahhüt eden subayın nezaret ve emri altında, ellerine geçirdikleri onbeş-yirmi katlı ince tellerden örülmüş bir arşın uzunluğunda, burma bir kırbaç ile döğmeğe başladılar. Ben yine eski itirazlarımı yüksek sesle açıklıyor, masumiyetinden, günahsız olduğumdan, bu meselelerin tamamıyla uydurma olduğundan bahsettikçe kırbaç darbeleri şiddetini artırıyor, fakat bende de takat kalmıyarak kısılıyor, bağırıyordum. Artık etrafımı göremiyor, acı ve sızı, hiç bir şey duymuyordum. Bir müddet sonra ortalıkta sükunet gördüm. Karşımda, gözlerini yırtıcı bir sırtlan gibi açmış üç kan içen zalim duruyor, beni seyrediyorlar. Ben, her tarafım, başım vücudum, ayaklarım ıslak topraklar üzerinde duvarın dibinde bulunuyordum. Anladım ki dayağın şiddetinden bayılmışım, ayıltmak için su dökmüşler, ıslatmışlar. Sükut dakikaları pek kısa sürdü. Aynı zamanda aynı sualler tekrar etmeğe başladı. Anadolu'ya hak ve adalet dağıtmaya geldiğini iddia eden bir hükümetin, böyle mezalim yapmaya teşebbüs etmesinin doğru olmayacağından, memlekette açılan bu çığırın pek büyük tehlikeler doğuracağından, hülâsa tutukları yolun doğru olmadığından ve bana sorulan suallerin hiç birisi hakkında en ufak bir bilgim bulunmadığından bahsettim. Subay kızdı. O pis ağzından çirkefler savuruyor, bu sefer ölünceye kadar dövülmem için emir veriyordu. Yine başladılar. Birinciden daha

kederli ve acıklı bir sahne açıldı. Gözlerimi açtığım zaman bodrumun zifir gibi karanlık havası içinde, pis rutubet kokusuyla küf ve pis kokularından, kirli partal postallarıyla dolaşan uğursuz Yunanistan'ın, o kahpe ve alçak düşmanın, namussuz süngülü bir neferinden başka bir şey görünmüyordu. Dayağın şiddetinden ayaklarım çoraplarımı yırtacak ve patlatacak derecede şişmiş, bitab, kuvvetsiz, her tarafım sızlıyor. Hiç bir taraftan imdat yok. Her taraf bir vahşet, her tarafta bir musibet. Gecenin korkunç karanlıkları içi- de kabullenmiş, büzülmüş, derin bir uykuya dalmıştım. Ertesi günü aynı sualler ve aynı işkence devam etti. Bu suretle, bu durumda geçirdiğim kırküç gün, işkence kurdelerlerinden birine sahne olarak geçiyordu. Dışarı- dan hiç kimseyle görüştürülmezdim. Bu olaylar üzerine, bu ölüm yerinden kurtulmak imkân ve ihtimali olmadığı kanaati artık zihnimde tamamen yerleşmiş fakat ölü- mümden sonra olsun yaptıkları cinayetin derecesini an- latmış olmak için bir kartvizit çıkarıp arkasına şu satırları yazarak sakladım:

"Ben namussuz birn iftirasiyle Yunan zu- lüm ve işkencesi altında zebunum. Kendi arzularına gö- re ifade verdiremedikleri için pek yakın bir zamanda kurban edileceğimi biliyorum. Fakat ben bir Türk gen- cine yakışacak namus ve şerefimi isbat ve metanetimi kaybetmiyerek öleceğim. Elveda.

3 Mart 338 (1922)

Edremit Yunan İşgal Dairesi Bodrumu"

Elime düşene Allah selâmet
versin:

Bu vaziyette hiç bir şey çıkaramıyacaklarımı anlaya- rak, bir gün dört-beş süngülü ile Hayik Karabet isminde bir Ermeni subayı gelerek beni aldı ve memleketin dı- şında, askere koğuş yaptıkları depo binasının üst katı- na çıkarttılar. Etrafımı hemen otuza yakın asker çevir-

di. Ufak bir işarete bakıyorlardı. Ermeni subayı tam, açık bir Türkçe ile:

"Ey Muzaffer, tabii kol, bacak kıran, adam öldüren subay diye benim namımı elbette işitmişindir" dedi. "Evet işittim" dedim. "Benim elime düştün mü düşmedin mi? Allah selâmet versin. Ya burada bütün bildiklerini itiraf etmeli veyahut bu hayata son vermeli" dedi.

"Netice her ne olursa olsun bugüne kadar çektiğelerimin her biri bana ayrı ayrı ölüm ihtar ediyor. Ben namusluca, ciddi ve riyâdan uzak cevapların duyulmuş olacağını zannederken her biri bir numune olan muameleleriniz artık bana sükuttan başka bir şey ihtar edemez oldu" dedim. Subay kızdı ve derhal emir verdi. Sekiz on asker, bahçeden gelişigüzel kestikleri tahminen beşer santim çapındaki sopalarla başıma üşüştüler. Beni bağdaş kurma vaziyetinde oturttular. Depo binasında bir tarakadır koptu. Ben artık hiç bir şey işitmiyor ve hiç bir şey göremiyordum. Hayli zaman kendi halime terkederek ikinci defa tekrar toplandılar. Yine aynı nakarat, aynı nağmeler, aynı sualler ve karşılığında aynı cevaplar. Bugüne kadar geçen kırk gün içinde işgal dairesinde cereyan eden ve şâhidi bulunduğum olaylardan bir kısmım da yine kısaca aşağıya yazıyorum:

Türk ordusu İzmir kapılarında
iken:

Ziyaret için Edremit'e gelen Balıkesirli muallim Mehmet Necati Efendi isimindeki bir gençle Midillili Hasan Efendi isiminde yaşlı eski memurlardan bir zat, Edremit'in dışarıyla haberleşmesini sağlıyor suçlamasıyla memleket dışına çıkarılarak, kendilerine kazdırdıkları mezarlara memelerine kadar gömülüyorlar.

Arkadaşlarımdan Cevdet Muammer Bey isiminde kıymetli bir genç müthiş işkencelerle dövülüyor. Ayaklarına kızgın demir basıyorlar. Göbeğine kızgın zeytinya-

ğı döküyorlar.

Çetelere silah dağıtıyor iddiasıyla Midillili Kasap Salim'in göbeğine yarım kilodan fazla kaynar zeytinyağı döküyorlar, kavuruyorlar.

Köylülerden bir çoklarını, köylerinde Edremit'e bağlı gizli teşkilât olduğu tarzında söyletebilmek için aynı işkencelere maruz bırakıyorlar.

Yukarıda yazdığım gibi, bütün olayları kaydetmek mümkün değildir. Muhtıra defterimde anlaşılmayacak bazı işaretlerle bir kısmını zaptedebilmişim. Fakat o da o namussuz ellerde yırtıldı. Edremit'te bütün mevkufiyetimiz yüz kırk gün devam etti. Bunların her biri birer belâ idi. Bugünlerde Anadolu harekâtının taarruza başlaması, bizim Edremit'te daha fazla kalmamıza engel teşkil ettiğinden, mahkeme bahanesiyle 2 Eylül 338 (1922) de İzmir Divan-ı Harbine sevkettiler. Yirmi arkadaş kelepçe ile bağlı olarak İzmir'e gittik. Divan-ı Harbe, İşgâl Dairesine, Jandarma dairelerine, Tepelik esir karargâhına ve umumi hapis haneye Punta'da esirlere ayrılmış vapura birer birer getirdiler. Maksat İzmir'de teşhir idi. Yerli Rumlarından büyük bir kalabalığın "bunları niçin kesmediniz, halâ mı gözlerimizin önünde duracaklar" feryatlarıyla, yuhalarıyla İzmir sokaklarında dolaştırılıyorduk. Halbuki o günlerde hayli ilerliyerek İzmir kapılarına yanaşan kahraman Türk ordusu korkusundan, İzmir'de ne bir subay ne de büyük rütbeli memur kalmamıştı. Her taraf akın halinde göç ediyordu. Vapurlar devamlı göçmen taşıyor. İzmir civarından kaçıp gelenler de, İzmir'e barınacak bir yer aramak kaygısıyla sokaklardan bölük bölük geçiyorlardı. İzmir'de hiç bir daire bizi teslim edemedi. Jandarma Sevkiyat Dairesi elinde kaldık. Nihayet Atina'ya sevke karar verdiler. 2 Eylül 38 (1922) tarihinde, Çarşamba günü akşam üzeri –İzmir'in kurtarılmasından kırksekiz saat evvel– Nam-ma-20 Japon vapuruna bin-

direrek Pire'ye sevkettiler.

Yunanistan'a doğru :

6 Eylül 338 (1922) tarihinden 2 Nisan 339 (1922) tarihine kadar devam eden Yunanistan'daki esaretime ait bâzı gördüklerimi ve duyduklarımı aşağıya kaydediyorum

2 Eylül 38 (1922) tarihinde, Çarşamba günü Japon vapuru ile İzmir'den hareket ederek 8 Eylül 38 (1922) Cuma günü Pire'ye vardık. Yine kelepçeli olarak Pire'den Atina'ya sevk edilerek Manastraki hapishanesine atıldık. Hapishanenin bodrum katı dört metrekaşe büyüklüğünde çimentolu, hava almaz, karanlık bir oda. Kapısı demir sürgülerle kapalı. Odanın bir köşesinde bir varil konmuş, herkes hacetini oraya defediyor. Yirmi arkadaş istif gibi bu odaya doldurulduk. Aradan on dakika geçmedi kapı açıldı, beni ve arkadaşlardan Muallim Saadettin Bey'i alıp götürdüler. Bir otomobil garajı içerisine soktular. Üzerlerimizi aradılar, ne buldularsa aldılar. Garaj kapısında arpa çuvalları yüklü bir kamyonu ikimize boşalttılar. Garajı temizlettiler. Tekrar hapishaneye döndüğümüz zaman olanları arkadaşlarımıza anlattık. İçimizde Rumca bilenlerin yardımıyla hapishane çavuş ve erlerini para ile kandırıp angaryadan kurtulduk. Oradan da Lutiye karargâhına sevk ettiler. Sevk esnasında yüzelli Drahmiye tuttıkları kamyon ücreti olarak bizden bin Drahmi aldılar. Bu namussuzlar diyarında her şeyi para ile gördürebildik.

M a h ş e r d e n b i r n ü m u n e :

Lutiye esir karargâhı; Yenişehir şosesi ile Patras ve Selânik şimendiferleri arasında umuma ait bir tarla olup, burada Selânik deposundan ellerine geçirdikleri Doksanüç Harbine şahit olmuş eski konik çadırlarla I. Dünya Savaşı sonunda Fransızlar tarafından inşa edilerek bırakılmış dört pavyondan ibaret bir garnizondur. İki bin kadar esirden sekizyüz kadarı sivil, geriye kalanı

askerdir. Sekiz-on kadın da var. Esirler arasında doksan yaşında ihtiyarlar, üç beş yaşında çocuklar, her iki gözü kör âmâlar, yürümeye muktedir olmayan kötürümler, kadınlar arasında hamileler ve emzikli olanlar da var.

Garnizonda biz yirmi arkadaş iki çadıra sıkıştık. Ortalık henüz yaz olduğu için, çadırların yırtıklığına, eteklerinin noksanlığına katlanılıyordu. Aradan dört beş gün geçmeden çadır içinden, arkadaşlardan Ekrem Bey'e ait bavulu çaldılar ki içindeki eşya arasında benim de elbiselerim vardı. Ayrıca Ekrem Bey'in elli lirası da bavul içinde idi. Yaptığımız tahkikatla bavulu çalanları bulduk. Fakat subaylarımızın iştirakiyle taksim ettikleri için müracaatlarımız şiddetle karşılandı. Koğuldu. Buna benzer hemen her gün elbisesi, potini, çamaşırı çalınanlar eksik değildir.

Karargâhta mükemmel su deposu ve çeşmeleri vardı. Fakat esir bulunduğumuz sekiz ay müddet zarfında müstesna olarak bir defa bile aktığını görmedik. Benden evvelki esirler iki gün aktığına şâhittirler.

Bu su bahanesiyle esirler bir çok defa soyulmuşlardır. Su kumpanyasına olan hükümetin borcu verilmediği için akıyor diye her onbeş yirmi günde bir defa resmen zabıtalарının delâletiyle bu para esirlerden toplanıyor, fakat suyun aktığını gören yok. Garnizonun beşyüz metre yakınındaki kiliseden su alabilmek veya getirtebilmek için çavuşunu, neferini ayrı ayrı tatmin etmek mecburiyeti vardır. Adeta abonman kaydolar gibi beşer Draһmi verdiniz mi dört-beş günlük suyunuzu temin edersiniz, parası olmayanlar bir matara su için koğulur, hakaret edilir ve hattâ dövülür. Umumi müracaat halinde garnizon kumandanlığına şikâyet ederiz. Derhal emir verirler herkes suya serbest bırakılır. Yarım saat sonra öyle bir tepki başlar ki suya değil, çadırdan dışarı bile kimse çıkamaz olur. Mel'unların her biri

zehir saçarak çadırlar arasında dolaşır. Ufak bir bahane ile esir dövmeye fırsat kollarlar. Bu sefer kumandanlığa gidemezsiniz. Çünkü bu tepki emrinin de kendinden çıktığı anlaşılmasın diye sizi ya kabul etmez veya teşvikçi diye hapsettirir.

Günde iki defa yemek verirler. Bu da yarım tütün bacağı, iki adet fıçı sardalyası, dört adet zeytin, yedibuçuk dirhem peynir veya tahin helvasından ibarettir. Sıcak yemek verildiği zamanlar ya fasulye veya patates verilir. İkiyüz okkalık kazana iki okka fasulye, ikiyüz dirhem zeytinyağı atar ve bütün esirlere birer kepçe ile dağıtırlar. Ya bayramları veya paskalyaları şerefine olacak, bazen de etli yemek verirler. Akşamdan sabaha, sabahtan öğleye kadar kaynaya kaynaya kırmızılığı kaybolmayan öküz etinden bir kaburga kazana atarlar. Artık o gün esirlere etli yemek veriyoruz diye, kumandanından tutun da en ufak neferine kadar bir gurur, bir azamet. Zavallı esirler hiç bir gün karnı gereği gibi doymadığı için hemen ete sarılırlar. Çekiştire çekiştire zorla çiğnemeye çalışırlar. Halbuki kauçuk gibi et ne yenilir ne de yutulur. Ertesi günü bir ishaldir başlar, çadırlar etrafında serilen serilene.

Karargâhta ne hasta yatıracak muntazam bir yer ve ne de ilaç yoktur. Hasta olanlar hastahaneye kaldırılır. Lutiye esir karargâhından Pire'de hastahaneye otuz kilometrelik yol esirlere taşıttırılır. Üç gün sonra ölü olarak karargâha dönüş. Hastahaneye gidip de iyileşerek dönen müstesna hiç bir hasta yoktur. Yalnız bir kişi hastahane koğuşundan kaçarak karargâha gelmiştir ki bütün esirler hemen etrafını sararak, öbür dünyadan geliyormuş gibi havadis sormaya başlarlar. Hastahaneye giden esirler hastahanenin alt katında mermer koridorlar üzerinde bir iki gün terkedilir. Bu müddet zarfında ölürse ne âlâ. Ölmezse odalardan birine geldiği gibi sedyesiyle birlikte bırakılır. Açlıktan biçâre hasta esiri ölü-

me mahkum ederler. Üç gün sonra haçlı cenaze arabası ile karargâha iade ederler. Esirler arasından para toplanır, odun tedarik edilerek ateş yakılır, su ısıtılır; gasl edilir. Kefen yerine bulunabilen herhangi bir beze sarılır. Kabristana nakil de bir mesele teşkil eder. Kabristan memleketin dışında birbuçuk saat uzaklıktadır. Bin rica ve nünnet ile esire rühsat alınır defin için götürülür.

İzin vermezlerse cenaze o gün de karargâhta kalır ve tabii kokmaya da başlar. Bunun bir çok defa şahidi olduk. Averof hapishanesinde mevcut mahkumlardan otuz kadar kadından birisi vefat ediyor da üç gün cenazenin kalkmasına müsaade etmiyorlar. Dördüncü gün bizim karargâha aksediyor. Kumandana, ötekine berikine yapılan tesirle, dört esir gönderilerek o kadının cenazesini karargâha getirtip defnediyoruz.

Gidenler gelmiyordu:

Hergün birer bahane ile ölenler, öldürülenler hesapsızdır. Angarya vesilesiyle kırk kişi götürürler, otuzikisi döner. Erzak taşımağa diye otuzbeş kişi götürürler, ondokuz kişi döner. Kalanlar için ya başka karargâha sevkedildi, cephanelikte angaryacı olarak alıkondu derler. İşin aslını öğrenmek kimsenin cesareti dahilinde değildir.

Abdesthane olarak yaptıkları çukurlar, çadırlardan beşyüz metre geride ve her iki şimendifer yolu arasındadır. Çukurlar bir metre genişliğinde, on metre uzunluğunda ve derinliği de bir metreden fazladır. Bu çukurların başında geçen olaylar sınırsız ve hesapsızdır. Zaten yağmurlu havada çadırdan oraya kadar gitmek için çekilecek meşakkate bir de çukura düşmek akıbeti eklenirse —ki bunun bir kaç kere şahidi olduk— pek feci oluyor. Hele Adapazarlı asker emeklilerinden bir ihtiyar düştü ve boğuldu. Geceleri helâlara gitmek için bir kaç kişi birleşip de gitmek gerekir. Teker teker gidildiği taktirde nöbetçiler çevirirler, soyarlar. Bizden

evvelki esirlerin ifadelerine göre bir çok kişileri de öldürerek, hendeklere atarlarmış. Bizim zamanımız, kahraman ordumuz Anadolu'yu temizlediği saadet zamanına rastladığı için, Anadolu'da bıraktıkları esirler ve ahaliyi korumak için güya bize de hoş bakmağa çalışıyorlardı. Onun için herkesin gözü önünde öldürmeğe pek de cesaret edemiyorlardı. Gerçekten karavana dağıtılırken sırasını kaybeden bir esirin, mutfak nöbetçisi Yunan neferi tarafından odunla döğülerek öldürüldüğü ve gece çadır yakınında abdest bozdu bahanesiyle bir esirin karargâh hapishanesine götürülüp sabaha kadar döğüldüğü ve iki gün sonra öldüğü, bizzat şahidi olduğumuz olaylardandır. Yenişehir şosesi karargâh içerisinden geçtiği için her gün gelip gidenlerin hakaretlerinden artık tahammül edilmez bir raddeye gelmişti. Bir gün bir süvari askeri şoseden geçerken karargâhın önünde durdu. Orada ben diğer bir arkadaşımla duruyorduk. "İçinizde Afyon karargâhından gelen var mı?" diye sordu. Biz "var" dedik. Hemen tabancasını çekti. Ben o sırada önümdeki dut ağacının arkasına saklandım. Ateş etti. Yanımızdaki çadırda bir vâveylâdır koptu. Kurşun gitmiş, çadırda yatan biçâre Aydımlı bir esirin omuzundan girerek diğer omuzundan çıkmış. Nöbetçiler bu olayı gördükleri halde ilgisiz kalırlar. Herif hayvanını doğrultur, yoluna devam eder gider. Anadolu paniğinden kurtulabilen askerler, her gün şimendiferle Trakya'ya sevk edilir. İntikam almış olmak için karargâhtan geçerken devamlı tabanca atarlar. Bereket versin köpeklerin atıkları isabet etmiyor. Yalnız iki kişi yaralanmış ki, bunlar da karargâhta bulunan esir doktorlarımız tarafından tedavi edildiler.

Esirlere elbise vermezler, zavallılar çırılçıplak gezerler. Bazen Hollanda sefiri veya Amerika Sâlib-i ahmer (Kızılhaç) temsilcisi geliyor diye bir söylenti çıkar. Karargâhta bir faaliyettir gider. Kimisine elbise, kimisine

battaniye, kimisine potin dağıtmağa kalkarlar. Çıplakların sayısı hemen bütün esirlerin sayısına eşit olduğu için bir kısmı da yakındaki tarlalara aşırılırlar. Bu hal iki saat devam eder. Ziyaretçi gider gitmez verdikleri ni derhal toplarlar. Tarlalarda saklı olanlar da karargâha gelirler. Karargâhta bir kaç mülkiye kaymakamı, savcılar, sorgu hâkimleri, hâkimler, mahkeme azaları, doktorlar, eczacılar ve daha bir çok memurlar vardır. Bunlar ufak bir kabahat vukuunda hapsedilirler. Abdesthane çukuru kazdırırlar. Karargâhta İbrahim isminde bir çocuk gece silahlı askerler tarafından pavyondan kaldırılarak götürülür ve ertesi günü Hıristiyan ettirilir. Karargâh Kumandanlığına, Esirler Umumi Müfettişliğine yapılan şikâyetler neticesiz kaldı. Meseleyi takip etmek isteyenlerin hepsi susturuldu.

Esirlerin ailelerinden gelen mektuplar, esirler garnizonunda esirlere para karşılığında verilir. Yani her esir ailesinden gelen her mektubu para verir de öyle okur. Parası olmayanlar çadır çadır dolaşırlar, para toplarlar ve mektuplarını satın alırlar.

Karargâhımızda esir olarak yalnız altı Türk subayı vardı. Bunlardan biri Yüzbaşı Avcı Mülâzım-ı evvel, diğeri ikisi de Mülâzım-ı sâni idiler. Maaş olarak bütün masrafları kendilerine ait olmak üzere dört yüz Drahmi alırlardı. —Drahmi son zamanlarda altmış para idi.— Bu parayla geçinemezlerdi. Mümkün olduğu kadar ailelerinden de para getirtmeğe çalışırlardı. Getirtemiyenler karargâhta diğeri bir çok arkadaşlarından borç aldıkları para ile geçinmeye çalışıyorlardı. Kendilerine Yunanlılarca yapılan muamele, bir nefer muamelesinden başka bir şey değildi. Çadırlarında ne yatacak yatakları ve ne de örtünecek battaniyeleri yoktu.

K a m p t a b i r T ü r k h a f i y e s i :

Bunlardan başka bir de Mehmet Bey isminde birisi daha vardı ki, bu namussuz herif Karamürsel Milis Yüz-

başısı olup, Gürcü Mehmet Bey namıyla tanınmıştır. Kendisini jandarma yüzbaşısı olarak tanıtmış ve bir evlilik münasebetiyle din değiştirerek Yunanlıların kendisine verdikleri serbest vesika ile karargâhta hafiyelik ederdi. Cahil köpek, alçak ve namussuz olduğu için Yunanlılarca mevki kazanmış. Yunanlılar, Türk subayları arasında centilmen bir subay varsa o da Mehmet Bey'dir diye yadederdiler.

Diğer karargâhlarla pek temasımız olmadığı için onların durumları hakkında bilgi sahibi olamazdık. Son zamanlarda esirlerin değiştirilmesine memur Hilâl-i Ahmer (Kızılay) temsilcisi Muzaffer Bey'in gelişi üzerine, ben ve yine esirlerden Doktor Abidin Bey kâtip olarak emrine verildik. O zaman elimizde bulunan vesika ile her yere girebiliyor ve her şeyi öğrenmeye uygun bir vaziyet takınabiliyorduk. Bir çok esirlerle temas ettik. Diğer karargâhları dolaştık. Hapishanelerden bazılarına da gittik. Zaten cereyan eden Yunan vahşetine dair vesikalar toplamaya da memur edilmiştik. Diğer karargâhtakiler de bizim karargâhtaki muamelelerin aynını görüyorlar. Her nereye gidilse, her neresi görülse vahşetten bir nümune.

Doğu Trakya'dan topladığı ikibin kadar halktan, Girit'e gidinceye kadar yediyüzden fazlasını denize atıyorlar. Kalanını aç, sefil, perişan bir halde İzzeddin Kalesine götürüyorlar ve o biçâreler de her gün aralarından bir çok arkadaşlarının eksildiklerini görüyorlar.

Sivrihisarlılardan yedi kişi, fikir ederken yakalandılar diye biçâreleri Sakız ve Midilli hapishanelerinde her türlü işkencelere maruz bıraktıktan sonra, Sisam adasına sürmek suretiyle izlerini kaybettirmek istediler. Fakat temsilcimizin devamlı müracaat ve araması ile buldukları yer öğrenildi ve hayatları kurtarıldı.

Anadolu'dan her Yunan subayının zorla getirdiği Türk kızlarını Hıristiyan yaparak bırakıyorlar. Biçâre

kızların, ne Yunan uğursuz âdetlerine ve ne de rezil dillerine vâkıf olmadıkları için çektikleri sefâlet ve perişanlığı görerek dilhun olduk. Bunların birçoğlarının vatana dönmeleri için temsilcimizin teşebbüsleri neticesinde, ele geçenlerden birkaçının beraberimizde gelmesi temin edildi. Buna benzer yaşça ufak kız ve erkek çocukların sayısı pek çoktur. Bu yavrular Yunan Dârül-eytamında (Yetimler Yurdu), kiliseye bağlı Aceze mekteplerinde Hristiyan yapılarak çalıştırılıyor. Nastasimus'da, Makuvenisa'da, Milos adasında bulunan esirlerin çektiklerini artık bir kendileri bir de Allah bilir. Uzak oldukları için durumları hakkında yakından bilgi sahibi olamıyor fakat sefaletten ve netice olarak doğan ishal vesair hastalıklar yüzünden her gün birçoğlarının çırpına çırpına, topraklar üzerinde her türlü insani yardımdan mahrum bir halde ölecek ebediyete kavuştuklarını, yine kendi Yunan askerlerinden işitiyorduk.

Bu melânet ve vahşetlerin hepsi, kahraman Türk ordusunun hain düşmana indirdiği darbe ile açtığı zafere barış konferansında kabul ettiği, mübâdele esaslarıyla örtüldü. Mübâdele başladı. Vapurlara bindirildik. Siyasette gerginlik meydana geldi diyê vapurları Girit'e gönderdiler. Kandiye'ye çıkardılar. Yirmibir gün de orada kaldıktan sonra Kızazomun Urla karantina yerine 2 Nisan 339 (1923) tarihinde çıkararak, anavatanın kucağına kavuşmaktan dolayı sevinç gözyaşlarıyla mübarek topraklarımızı ıslatarak, ayak bastık.

Eczacı
Muzaffer Süreyya

Hülâsa: Riyâ ve fesat ocağı olan bu ülkeye "Yılanistan Hükümeti" dersek, belki biraz daha yakından tanınmış olur.

Yalancılığın, dolandırıcılığın, riyâ ve fesadın, sahte-

kârlığın, vahşet ve alçaklığın ifade ettiği manâyı bir kelime ile anlatmak lâzımgelse, zehir saçan, uğursuz "Yunan" kelimesi biçilmiş kaftandır.

Edremit — 19 Haziran 339 (1923)

Eczacı

M.S

YUNANLILAR ESİRLERİMİZE DEMİR ŞİŞ SAPLIYORLARDI

Bir davav ekilinin ifadesi:

Edremit ve civar köy ahalisinin Yunan işgali zamanında karşılaştığı pek feci ve insanlık dışı zulümlerden, memuriyetim sebebiyle bilgi sahibi olduğum kısımlarını, Kumandanlığımızın yüksek şahsına anlatmayı bir vicdani mecburiyet hissettim.

Edremit'in Yunan askeri tarafından ilk işgali 1 Temmuz 1336 (1920) Perşembe günü sabahleyin meydana gelmiştir. İlk işgal kumandanı Yüzbaşı Mavromatis, belcienin ileri gelenlerinden büyük miktarda para almış ve bir çok iffetli kadının namusuna taarruz teşebbüsü gibi alçakça hareketlerde bulunmuştur. Meş'um işgâl sırasında Savcılık görevine başladığım için, ötedenberi eşkiyalık yolunda bulunarak bir çok ocakları söndüren âdi eşkiyaları tutuklamak istedim. Yunan memurları sahip çıktılar. Ölüm ve Divan-ı harb ile tehdit olundum. Memleketin milli hareketinde mühim vazifeler ifa eden kimseler bu çetelerin tahrikiyle dövülmüş, hakaret görmüş, hapsedilmiş, hayatlarından ve namuslarından emin bulunmayan kimseler firar etmişlerdir. Bir müddet sonra yerli Rumlar Yunanistan'dan döndüler. Bu

nankör vatandaşlar Venizelos'un sessiz ve gürültüsüz imha siyasetini tatbika başladılar.

Halen Atina'da bulunan Garaziyorki'nin başkanlığı altında Doktor Kalipolitis ve diğer Hıristiyanlardan teşkil ettikleri bir komisyon, İslâmların menkul mallarının yağma edilmesine sebebiyet vermişlerdir. O tarihte burada kaymakamlık vazifesini ifâ eden Said Bey, bu gibi hususlarda Yunanlılara azami yardımda bulunmuştu. İşgalden bir müddet sonra Edremit'te bir mümessilik vücade getirilmiş, bunların siyasi vazifeleri İzmir Fekâlâde Komiseri İsteryadis'in Türklere karşı kararlaştırdığı imha siyasetinin icra vasıtaları bulunmaktan ibaret idi. Yunanlıların milli karakterlerinden olan yalancılık, askeri ve mülki âmirlerinde açık bir şekilde görülüyordu. Mâdur ve mazlum Türk'lerin şikâyet ve feryatları, Yunanlıların tebessüm dolu bakışlarıyla karşılanıyordu. Mezalim ve işkence en çok köylerde yapılıyordu. Zavallı Agunya'ya gaddar Yunan jandarma çavuşları ve askerleri gönderiliyor. Bu sefiller o nahiyede çalınmadık servet, parçalanmadık namus bırakmadılar ve bir çok delikanlıyı kırbaçlar altında şehit ettiler. Agunya'nın kurtuluş tarihine kadar verdiği kurban en aşağı bini aşkındır. Balıkesir civarından gönderilip, numarasını tayin edemiyeceğim bir Yunan alayının bu çevrede yapmış olduğu askeri harekât esnasında, geçtikleri köylerin ahalisini tamamiyle soydular. Bir çok Türk'ü öldürdüler. Kadınların boynundan ziynet ve başlarından altın başlıklarını zorla aldılar ve bu çaldıkları kıymetli eşyaları Edremit pazarında açıkça sattılar. Yunan askeri ve mülki mahfilleri ve yerli Hıristiyanlar, Yunan hükümetini buna benzer icraattan dolayı beğeniyorlar ve övüyorlardı. O esnada Edremitli Baba Adil'in oğlu Yunanlılar tarafından ve Turan köyünde Hecin-zâde Hüseyin Efendi'nin annesi Hanife, o biçâre kadın da jandarmalar tarafından şehit edildi. Akçay ve Ilıca iske-

leleri civarında bir çok Türk'ün ölüleri görülüyordu. Kaymakamlık ve savcılık makamlarından yapılan protestolara Yunanlılar katıyyen önem vermiyorlardı. Son zamanlarda Yunanlılar Edremitli Saraç-zâde Mehmet ve Kaymakam Çerkes Vehbi ile hüviyetleri kesinlikle anlaşılmayan bir kaç dinsizin iştirâkiyle, Türklüğü süratle imha etmek için, mahalli bir komite kurmuşlardı. Aydınlar ve milliyetçi tanınan bütün zevâtın günlük hareketlerini hafiyeler vasıtasıyla gözaltına almışlardı. O günlerde yerli Rumların taşkınlığı son dereceyi bulmuştu. Ankara'yı zaptedeceklerini büyük bir gururla ilân ediyorlar ve fener alayı için hazırlıkta bulunuyorlardı.

Sakarya hezimetini, yerli cüretkâr Rumları düşündürdü. Mamafih Komitenin verdiği karara dayanarak Kaza Kaymakamı Fahrettin Bey, Dava vekili Fâik Kemâl, Reji Müdürü Fehmi, tüccardan Karagöz-zâde Ali Beyler 13 Nisan'da tevkif edildiler. Çeşitli tarihlerde ben-deniz, İcracı Muzaffer Bey, eşraftan Seyit Bey, Havran Belediye Reisi Muharrem Bey, Cevdet Bey, Sorgu Hâkimi Fâik Bey, Belediye Tabibi Osman Bey, Turan'dan Hecin-zâde Hüseyin Efendi, Nahiye Müdürü Abidin Bey diğer bazı memurlar ve bazı zevat ile Agunya'dan ve köylerden tevkif edilen şahısların sayısı üçbine ulaştı. Siyasi mevküfler erkek mekteplerindeki işgal daire-sinde, umumi hapisanede gayet kalabalık bir halde bulunduruluyordu. Yunanlıların bu zulümleri, Edremit Dava vekillerinden Ulvi Bey bir çok defa Yunan mümessilini, Marangozoğlu'nu ve memleketin ileri gelenlerini toplayarak işgal kumandanı Binbaşı Kafados'a müracaat etmiş ve bu mezalime son verilmesinin Yunanlıların menfaatleri gereği olduğunu gayet kati bir lisanla söylemiş ise de, Çerkes Kaymakam Vehbi'nin aleyhimize olan tahrikleri Ulvi Bey'i ümitsizliğe düşürmüş ve nihayet kardeşi Burhaniye Dava vekili Hüseyin Bey'i

gizlice İstanbul'a göndererek Edremit'te yapılan yürek yakıcı mezalimi Bâbîâli'ye duyurmak suretiyle memlekete pek büyük hizmette bulunmuştur. Kardeşi Hüseyin Bey'in aracılığı ile Bâbîâli'ye, Bâbîâli'nin İstanbul İngiliz Fevkâlâde Komiserliği nezdinde yapmış olduğu protesto neticesinde İngiliz komiserliğinden İstiryadis'e bunun gibi mezalime son vermesi için sert bir nota verilmişti. Yukarıda adı geçen mevkuflara vahşi kabilelerin bile yapmaktan utanacağı en şeni işkenceleri yapıyorlardı. Adalı kasap Salim'in göbeğine bir tencere kızgın zeytinyağı dökülüyor, ancak yirmidört saat sonra çok az hayat eseri görülüyordu. Eczacı Muzaffer ve Muammer Bey-zâde Cevdet Beyler ayaklarından asılıyor, ağızlarından kan gelinceye kadar resmi jandarma erleri tarafından sopalarla, tüfek dipçikleriyle dövülüyor, vücutlarına kızgın yağ dökülüyor, kızgın demir şiş saplanıyordu. Balıkesir mektep muallimi Necati Bey kabre gömülüyor, vasiyetnâme tanzim ettiriliyor, üzerine silah atılıyordu. Hülâsâ, insanlığın utanacağı vahşetler, işgâl kumandanı Binbaşı Kafados ve Müzâzım-ı evvel Papadaki'nin (malen Kandıye Milli Bankasında kâtiptir) karşısında yapılıyor. Mamafih gençliğin, Türklüğün mefkuresinden sêfil Yunanlılar korkuyor ve ürküyorlardı.

Lisan, vaziyet ve davranışlarından İstanbullu olduğu anlaşılan Mülâzım vekili Ermeni Hanyo, bir ifrit örneği olan bu şahıs, Agunya'da ve diğer köylerde en az üçbin İslâm kanına girmiştir. Bu rezilin Turan'da, Göre'de, Agunya'da ve diğer köylerde yaptığı zulümlerden Avrupa utanmalıdır.

Allah'ın varlığına ve birliğine dokunan bu Engizisyon programını tamamlamağa muvaffak olamadılar. Edremit, vatanın diğer kısımları gibi yaralı, hasta, mazlum bir halde kurtarılmaya muvaffak olundu. Kahraman büyük milletimizin son taarruzda Yunanlılara in-

dirdiği yumruktan ŐaŐalayıp, korkmuŐ, ikinci posta olarak kurtuluŐtan uĉ gün evvel kaza kaymakamı Fahrettin Bey ve beni onsekiz arkadaŐımızla muhafaza altında İzmir'e gönderdiler. Bizden nce Agnya kahramanlarından ikiyze yakın bir bilinmeyen semte gönderilen o evlatların hayat ve mematlarına dair bugüne kadar maalesef bir haber alınamamıŐtır. İzmir'de son dakikalarını yaŐayan düşman bizi genelev sokaklarında, Hıristiyan mahallelerinde iki gün dolaştırarak, o harcilem kadınların yuhalarna, tkrklerine ve Hıristiyanların müstehcen sözlerine maruz bıraktı.

"Mozon dore" adı verilen jandarma gözetleme yerinde bir kaĉ defa katlimiz iĉin müzakere cereyan etti.

Sâbık Edremit Svcısı
Dava vekili Hmet Hami

27 AYLIK BİR ESARET HAYATI

Acizleri, üçyüzötuzaltı (1926) senesi Kuva-yı milliye zamanı jandarma mesleğinde hizmet etmekte idim. Yunanlıların memleketimizi işgâli sırasında kaçarken Bursa karakolu civarında, gece yarısı tevkif edildim. Yediğim dipçığın hesabı yoktu. Üzerimde para vesair her ne varsa aldılar. Döğe döğe diğer esir arkadaşlarımm yanına getirdiler. Kollarımı öyle bağladılar ki; adeta düştü zannettim. Parmaklarım şişti. Bu halimizi yanımızda olan Yunan onbaşısına söyledim. Hiç tesir etmedi. Bu halde Arkça'ya kadar gittik. İçimizde Musa adında cesur bir arkadaşımızı gözümüzün önünde kestiler. Sıra size geldi diyorlardı. Bütün arkadaşlar helallaştık. Balıkesir'e geldik. Üç gün üç gece ekmek ve su vermediler. Oradan ellişer, altmışar kişi vagonlara doldurdular. İzmir'e hareket ettik. Artık sıcaktan beş, on kişi bayıldı. İzmir'e vardık, hâlâ vagonların kapılarını açmıyorlardı. Feryad ediyorduk, kimse aldırımıyordu. İki saat sonra bizi çıkardılar. Gece yatsı sıralarında İzmir'in yerli Rumları kadın ve erkek, çoluk çocuk taş, toprak, domates, pencelerden attıkları pislik hattâ tükürük, tırnaklarımızdan akıyordu. Ellerine ne geçerse üzerimize atıyorlardı. "Bunları bize teslim edin, biz öldürelim" diye bağırıyorlardı. Oradan Urla adasına sevk olunduk.

Adada kâh aç, kâh dört günde yüz dirhem ekmek ve bazen de çorba veriyorlardı. Akşam ve sabah kasıtlı olarak, birer saat zorla deniz banyosu bahanesiyle çıplak vücutlarımıza taşlar ve dikenli çomaklarla vuruyorlardı. Artık sopa ve tel kırbaçlar ensemizden eksik olmuyordu. Bu minval üzere bir ay kadar işkence edildik. Akşam saat onikiden sonra sabaha kadar büyük ve küçük abdest bozmak yasak idi. Eğer gece başını kaldıracak olursan götürüp kesiyorlardı. On kadar arkadaşımızı kör olmak derecesinde mahbus edip taş kırkırdılar ve iki tanesini kestiler. Oradan yüzelli kişi bir motora binerek İzmir'e gelirken motor içinde hepimizi sopa ve dipçikle dövüyorlardı. Hepimizi anbar içine doldurdular ve ağzını kapadılar. Katiyen su vermiyorlardı. Mararetten yirmi kişi kadar bayıldı ve iki arkadaşımız vefat etti. İzmir'e geldik; o akşam Punta'da Lankar denilen yere tıktılar. Bacaklarımızı sıvatıp, sırtımıza yüz kıyyelik (okkalık) tuz ve saire çuvallarını yükletip üzerine birer Yunan keferesi binip bir kişi de kıl kamçı ile bacaklarımıza vuruyordu. Bacaklarımızdan taşlar üzerine kırmızı kanlar akıyordu. Bu şekilde üç gün çalıştırıldık. Oradan onbeş kişi ayrılarak Aydın'a sevk edildi. Aydın'da ise ot balyası taşıttırıyorlardı. Eziyet olsun diye onbeş kişiyi yüklü olarak elli vagona koşup tel kamçılarla vagon çektiriyorlardı. Dört ay sonra İzmir'e geldik. Yemek almak için çıktığımız esnada kazanların altlarını karıştırdıkları sopalarla vurdukları zaman beş-on kişi birden yere düşüyordu. Yemek almıyacak olur isek, koğuş içerisinde türlü işkencelerle dayak atıyorlardı. O sırada onsekiz Ermeni gelerek üzerimize bomba atmak istedi ise de, görülüp muvaffak olamadılar. Yunan Kralı Kostantin'in tahta çıktığı zaman, donanma suretiyle esir karargâhına ve esirlere kurşun atıyorlardı. Bu şekilde yirmibir ay da orada çalıştırıldık. Beni kurtarmak için memleketimden uğraşıyorlardı.

Orada memlekete gideceksin diye polis dairesine teslim ettiler. Türlü dayak ve işkencelerle, ellerim kelepçeli olarak on dakika uzaklıktaki bir adaya hapsedildim ve orada yirmisekiz gün kaldım. İki günde bir yüz dirhem ekmek veriyorlardı. Yemek değil hattâ tuz bile vermiyorlardı. Oda içerisinde bir urgan asılı idi. Urganı kan ile boyanmış görünce artık hayatımdan ümidi kesttim. Din kardeşlerimizden birini getirip kolları altından urgan ile asıp tel kamçılarla işkence ediyorlardı. Ben ise ağlıyordum. Birtakım eziyetlerle zulmedilip kollarım bağlı vapura bindirdiler. İstanbul'a çıktım. Çünkü yüreğim yaralı olduğundan İstanbul'da kaldım. Cenâb-ı Hakk'a hamdolsun, sevgili ordumuzun memleketimizi düşmandan geri aldığı zaman hemen İstanbul'dan hareketle memleketime salimen geldim.

Eğremit Kazasından Havran Köyünün
Mescit Mahallesinden ve Ağalıoğullarından
Nazif oğlu Mehmet Osman
Doğum: 313 ()

YUNANLILAR ESİRLERİMİZİ DE SOYUYORLARDI

Edremit Belediye Azâsından bir
zâtın gördükleri:

Uğursuz Yunan işâlinde çeşitli bahanelerle bir çok kere hapsedildim. Geçen 337 (1921) senesi İlkbaharında Edremit'e gelen bir Fransız jandarma subayı ile Dava vekili Fâik Kemâl ve eczacı Muzaffer vesair bazı ileri gelenler hazır olduğu halde bulunduğum çarşı hamamında gizli bir toplantı yaparak çete teşkilâtı kurmaya karar vermek ve yine Fâik Kemâl ve Reji Müdürü Fehmi Beyler tarafından toplandığı iddia olunan sekizbin lira parayı Balıkesir İhtilâl Komitesine ulaştırmak suçlarıyla 338 (1922) senesi Nisan'mda tevkif edildim. Bir çok mezalim ve işkencelere hedef olduktan sonra 3 Eylül 338 (1922) tarihinde, muhakeme için İzmir'e ve İzmir'de günlerce kelepçeli olarak teşhir edildikten ve tekrar tekrar ölümle karşı karşıya geldikten sonra, 6 Eylül 38 (1922) tarihinde vapura bindirilerek 8 Eylül 38 (1922) tarihinde, diğer ondokuz arkadaşımınla beraber ve sivil esir namıyla Atina'nın Lutiye esir karargâhına sevk edildim. Karargâha sevk edilmezden evvel uğradığımız Manastraki hapishanesinde çek-

tiğimiz işkence ve maruz kaldığımız baskı ve soygunculuk her türlü tasvirin fevkindedir. 8 Eylül 338 (1922) tarihinden 28 Şubat 339 (1923) tarihine kadar esir olarak yaşadığımız esir karargâhında maruz kaldığımız ve şâhidi olduğumuz baskı ve kötü muamele, tüyleri ürpertecek derecede müthişti.

Birincisi, aç bırakılıyorduk, ekmek diye verilen şey siyah, hamur ve genellikle zehirli maddelerle karışık idi. İkincisi, yemek diye verdikleri şey bizim değil, insan namı taşıyan herhangi bir canlının yiyebileceği bir şey değildi. Onun için aç idik ve yalnız gizlice getirttiğimiz paramızla hayatımızı devam ettirebiliyorduk. Karargâhta su da yoktu. Dolayısıyla çok az sayıda olan civar bahçe kuyularından su getirtmeye mecburduk. Halbuki su almak için gidenlere rüşvet karşılığında yüzbin zorlukla izin veriliyor; para vermiyenler susuzluktan ölüyordu.

Karargâhta Yunan askerleri, esirleri dövmek, hakaret etmek, öldürmek hususlarında geniş yetkiye sahip idiler; geceleri bir çadırdan diğer çadıra giden herhangi bir bedbaht esir "Sen burada su döküyordun" iftirasıyla döğülüyor, ölünceye kadar döğülüyordu. Yahut beş, on Frank'ı alınmak suretiyle hafif ceza ile bırakılıyordu. Bu suretle dayak altında öldürülen zavallı esirler vardır.

Karargâh Selânik, Patras şimendifer hatlariyle bir üçüncü şose arasında kurulmuş olduğundan, trenle geçen serseriler ekseriya esirleri taşıyor, hakaret ediyor ve bazen silah atmak suretiyle ölüm tehlikeleri saçıyorlardı. Şoseden geçen bir jandarma süvarisinin arkadaşlarımızdan Dava vekili Fâik Kemâl Bey'e attığı silahla, Tekfur dağından getirilen Kütahyalı Emîn isminde bir kötü talihli yaralanmıştır. Bu cânice şartlara tahammül edemiyerek hasta olan zavallı esirler, sevkedildikleri hastahane-
de mutlaka ölüme mahkum edilir, hastahane-

den iyileşerek çıkan hiç bir esire tesadüf edilmez, zira hastahaneye sevkolunan esir taşlar üzerinde bırakılır ve muhakkak ölüme mahkum edilirdi. Esirler arasındaki Türk tabiblerin protestoları aksi tesir meydana getiriyor. Trakyalı, İzmirli ve Bursalı bir çok arkadaşımızın rivayet ve ifadelerine göre yolda, vapurda günlerce aç ve susuz bırakılmış ve susuzluktan ölen bir çok esiri denize attıkları gibi, canlı olarak "672" kadar Trakyalıyı Milos'a giderken denize attıklarını anladık.

Mektuplarımız yırtılıyor, verilmiyor. Gelen paralarımız saklanıyor, verilmiyor. Alabilenlerimiz muhtelif vasıtalarla soyuluyor. Geceleri esirleri döğmeğe, öldürmeğe yetkili olan Yunan askerleri bizi soymaya, çadırlarımızdan gizlice ve aleni surette eşyamızı çalmakla görevli idi. Bu hırsızlıktan, bu soygunculuktan şikâyet edenler aleni dayığa, baskıya, hapis ve korkutmaya hedef oluyorlardı. Abdesthâne derdi esaretin bütün felâketlerine eşit derecede müthiştir. Abdesthânedeki kazıkların çukurlara yanaşmak imkânsızdı. O çamur ve pislikler içinde ayağı kayarak düşenlerin had ve hesabı olmadığı gibi, pislik içinde boğulmak suretiyle hayatlarını kaybedenler de vardır.

Velhasıl esaret facialarını tasvir benim için imkânsızdır. Bu kadarcıkla iktifâ eder ve Yunan'ın sapık zulüm esaretinde geçirdiğimiz faciaları, hayatımızın müthiş bir kâbusu şeklinde kalbimizde taşımakla iktifâ ederiz.

Bilhassa bu faciaların ve zulümlerin, ihtilâl hükümeti iktidara geldikten sonra, lüzumlu bir program şeklinde tatbik edildiğini ilâveten arz ederim efendim.

17 Haziran 1339 (1923)

Edremit'in Hekimzâde Mahallesi Ahali-
sinden ve Edremit Belediyesi Azâsından
Hüseyin Hüsnü

YUNAN ESİR KARARGAHINDA SEFALET NÜMUNELERİ

Sivil esirlerimizin
müşâhadeleri :

1—Yunan işgâli zamanında, halktan yüzelli kişi kadar Yunanlılar tarafından tevkif edilmiş ve İzmit'in Yunanlılar tarafından boşaltılması yani, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusu tarafından geri alındığı Haziran 337 (1921) tarihinde, İzmit ve civar İslâm ahalisinden olmak üzere üçyüzyeñmiş kişiyi leş gibi, askeri vapurun dip anbarına atmış ve anbar içinde Rum ve Ermeni komiteleri ile idam cezasına mahkum Yunan askerleri tarafından sekiz gün sekiz gece aç ve susuz çeşitli zulüm ve tecavüzlere maruz bırakıldıktan sonra, Atina'nın Lutiye esir karargâhına sevkolunmuştur. Kamp, dağıtım merkezi olduğundan sekizyüz-dokuzyüz ve bin ile üçbin esirin toplandığı görülmüştür. Bunların arasında yetmişlik, seksenlik ihtiyar adamlar bulunduğu gibi kör, topal ve onbir-oniki yaşlarında çocuklar da vardı. Atina'nın muhtelif yerlerinde "Birayağma" denilen hapisane ve bodrumlarda mahkum bulunan kadın ve erkeklerin sayısı, gelen esirlerimizce bilinmediğinden, bunların sayısını söylemek mümkün değildir.

2—Hâlen iade edilmemiş sivil esirlerimizden İzmit'in Ahmetcik mahallesinden Meyyitoğlu Hüseyin Ağa kalmıştır. Adresi budur: Atina'da Kapilon Askeri Hapishanesindeki "3999" numarada kayıtlı Meyyitoğullarından Tahir oğlu Hüseyin Ağa.

3—Yunanistan'da vefat eden sivil esirlerimizin künyeleri aşağıda arz olunur. Bunların vefat sebepleri dayak ve gıdasızlıktır. Esirlerimiz Pire iskelesine çıkarıldığı günün gecesi, Atina'da "Lutiye" esir karargâhına sevk olundukları gece, gayet açık bir surette, süratle yürüyemiyenler arasında bulunan Yüzbaşılıktan emekli Adapazarlı Osman Efendi ve yine Adalı sivil Tatar Ahmet Dayı, Yunan neferleri tarafından süngülenmişler ve feci bir şekilde şehit edilerek imha edilmişlerdir. Bu sivil esirlerimiz Atina'da esir karargâhında aşağıda imzaları bulunan bizler önünde döğölmüşlerdir. Esir karargâhında ve ahır ile çadırlarda, muhtelif zamanlarda dayak ve gıdasızlık neticesinde hastalıktan vefat etmişlerdir. Bunlardan vefat eden İzmit'in 1) Çokurbağ Mahallesinden Arnavut Halim Kâhya, 2) Sivil Börekçi Osman Baba, 3) Hamza Fakih Mahallesinden Hamal Pala Mustafa Ağa, 4) Karabaş Mahallesinden Laz Mahmut Çavuş, 5) İzmitli Arabacı Salim Usta, 6) İzmit'in Ağa Köyü'nden sivil Ceber Mustafa Dayı, 7) Belen Ören köyünden sivil Hüseyin Baba merhumdur. Bunların tamamı dayaktan vefat etmişlerdir ve sivil esirlerimizden dir.

4—Esirlerimizden mahkum kalan İzmitli sivil, Ahmetcik Mahallesinden Meyyitoğlu Hüseyin'dir. Kasten İzmit Yunan Divanı Harbince yüzbir seneye mahkum edilmiştir. Halen Yunan askeri hapishanesindedir. Yunanlıların İzmit'i işgâl ettikleri sırada mahkum olmuştur ve kendisi sivil ahali dendir. Esirlerimizden hapsölenler sebepsiz mahkum edilmişlerdir. Bunlardan kaçının mahkum, kaçının vefat eyledikleri maalesef anla-

şılamamıştır. Esirlerimizden vefat edenlerin bir çokları dayak ve sefalétten ölmüşlerdir. Ve hattâ Karabaş Mahallesinden Laz Mahmut Çavuş buna acıklı bir misal teşkil eder ki, dayaktan sonra biçârenin günlerce kan tükürdüğü tarafımızdan görülmüştür. Arnavut Halim Kâhya ve arkadaşları da Laz Mehmet Çavuş'un akıbetine uğramışlardır. Hastalanan esirlerimiz bazen hastahaneye gönderilir, çoğunlukla çadır ve ahırlarda acıklı bir şekilde hayatlarını kaybederlerdi. Bir defa da bir çadırdaki, maalesef hüviyetleri meçhul bulunan üç hastanın vefat ettiği görülmüştür. Hastahaneye gönderilenlerin bazıları da kasten zehirleniyordu. Zorla içtikleri zehirli sıvının verdiği acı üzerine, oniki saat içinde acıklı bir ızdırab içinde hayatlarını kaybediyorlardı. Bunların isimlerini tesbit hemen hemen mümkün değildir. Geçen senenin Ramazan-ı şerifinde Atina'nın askeri döndüncü hastahanesinde Türk hastalarının hali pek elim idi. Asker esirlerimizden Aziziyeli Kır Halil oğlu Mustafa mahdumu Halil ile Denizli'nin Akdere köyünden Koca Mustafa oğlu Hüseyin mahdumu İsmail ve diğer iki arkadaşının halleri pek acıklı idi. Bakımsızlıktan iskelet gibi olmuşlardı. Bunlardan İsmail'in yürekleri sızılatacak bir şekilde ölümüne şahit olmuş isek de, diğerlerinin vefatı görülmemiş ve gerçekten onlar da ölüme mahkum idiler.

5—Esaretimiz müddetince tatbik edilen muameleye gelince: Burada başlıca siyaset imha siyaseti olduğundan sürgün, hakaret, dayak, yaralama, sebepsiz hapis, zulüm ve bilvesile para kapmak gibi şeyler daima tatbik olunurdu. Şikâyet ise bunların artmasına sebep olurdu. Görünüşte güya esirlere asker tayınlarından veriliyordu. Fakat defalarca müşahede ettiğimiz gibi, esirlere verilmesi lâzım gelen gıda maddeleri, neferinden kampın en büyük kumandanına varıncaya kadar çalınarak paylaşıldığından, karargâh dahilinde açlık, sefalet ve hırsızlık

hüküm sürüyordu. Esasen yetersiz olan erzaktan da daima hırsızlık yapıldığından esirlerin mecburen yediği "Bulaşık suyu" gibi zeytinyağlı pirinç çorbasından dizanteri ve müthiş ishal meydana gelirdi. Yemek denilen şeylerin dağıtımını bin türlü hakaretle yapılırdı. Bu hususlar "Raytmon Şillemre" ve diğer Sâlib-i ahmer (Kızılhaç) heyetlerine bile tarafımızdan duyurulmuştur. Fakat bu hususta en küçük bir imâ dayağa, büyük hakarete ve sürgüne bile sebep olurdu. Giyim kuşam meselesi; beslenme meselesine bir nazire teşkil eder. Barındırma meselesine gelince; Esirlerimizin bulunduğu ahır ve eski çadırlar çoğunlukla yağmur tutmaz ve içinde korunmak mümkün olmayacak bir durumda idi. Her karargâhta yüzelli esirin gece yattığı ahırın üstü eski tahtalarla kapatılmış olduğundan, yağın bütün yağmur içine düşer ve çıplak esirleri ıslatırdı. Yapılan bütün müracaat ve şikâyetlere karşı bunlara hiç bir çare bulunamamıştır. Aslında görülen muamelelerin tamamını milletlerarası kaidelerin aksine olduğundan, istisna edilecek yoktu. Bayram günü bile esirlerimiz büyük hakaretle çalıştırılmışlardır. Esaretimizin başlarında Ezân-ı Muhammedi (S.A.) okunmasına ve namaz kılınmasına katiyen izin verilmemişti. Bunların hepsinden bahsedecek şekilde, esirlerimiz tarafından tanzim edilen 150 imzalı şikâyet dilekçesi, ilgili dairesine gönderilmek üzere Atina'da Hollanda Sefaretinde Türk teb'asının haklarını korumakla görevli hariciye memurlarımızdan "Adis Efendi"ye bir takrir verilmişti.

Esirlerimizin başlıca şikâyetleri, az önce belirtilen zulüm ve tecavüzlerle uğraşmasından ibarettir.

6—Netice: Esaret maceramızın ve bundan başka vesikaların teşkiline ait maddelerin tesbiti zaman ister ve esasen yukarıda arzedilen şeyler gayet özet ve fihrist kabilindedir. Dolayısıyla Yunanistan'da maruz kaldığımız belli başlı muamele ve mahrumiyetler ile şikâ-

yetlerimizin başlıcaları bunlar olup imzalamak suretiyle tasdik eyleriz efendim.

Merhum Şeyh Avni
Efendizâde Azmi

Karabaş Mahallesinden
Osman Bey Mahdumu İhsan

Müftizâde
Selâhaddin

İzmit'te Dava vekili
Ali Vasfi

Hacı Hızır'da
.....zâde
Mehmet Nuri

Aslına uygundur. 7 Haziran 339 (1923)

İzmit İhsâiyyat Müdürü
Mehmet Tevfik

Tercüman

1001 TEMEL ESER

SERİSİNDEN ÇIKAN KİTAPLAR

- 1–YUNUS EMRE DİVANI
- 2–HUZUR
- 3–XVIII. YÜZYIL
TÜRKİYE'SİNDE ÖRF
VE ADETLER
- 4–EŞREFOĞLU DİVANI
- 5–ORUÇ BEĞ TARİHİ
- 6–BOZGUN
- 7–MEVLANA, HAYATI–
ESERLERİ
- 8–EMİR SULTAN
- 9–TÜRKLERİN MANEVİ
GÜCÜ
- 11–BİR ZAMANLAR
İSTANBUL
- 12–TÜRKİYE
MEKTUPLARI,
1717–1718
- 13–NECATİ BEY DİVANI
- 14–BARBAROS
HAYREDDİN PAŞA'NIN
HATIRALARI, C.İ.

- 15-BARBAROS
HAYREDDİN PAŞA'NIN
HATIRALARI, C. II
- 16-SOSYALİST
ÜLKELERDE FİKİR VE
SANATIN KADERİ
- 17-TEŞRİFAT VE
TEŞKİLATIMIZ
- 18-TÜRKİYE'NİN DÖRT
YILI, 1552-1556
- 19-KİTAB-I BAHRİYE, C.1
KİTAB-I BAHRİYE,C.II
- 20-MÜ MEREDNAME
- 21-FATİH'İN TARİHİ
- 22-RAMAZAN-NAME
- 23-GAZİ MUSTAFA
KEMAL
- 24-TARİHÇE-İ VAK'A-İ
ZAĞRA
- 25-EVRAK-I PERİŞAN
- 26-KARACAOĞLAN
- 27-CAN ÇEKİŞEN
TÜRKİYE 1914
- 28-İSLAM MEDENİYETİ
- 30-AHLAK-I A'LAI
- 31-TÜRKİYE'Yİ BÖYLE
GÖRDÜM
- 32-LEHÇETÜ'L HAKAYIK
- 33-TÜRKLERİN SOY
KÜTÜĞÜ
- 34-AHMET HARAMİ
DESTANI
- 35-A'MAK-I HAYAL
- 36-KABUSNAME, C.I
- 36-KABUSNAME, C.II
- 37-MÜNECCİMBAŞI
TARİHİ, C.1
- 37-MÜNECCİMBAŞI
TARİHİ, C.2

- 38-TÜRKİYE TARİHİ I
"Aşiretten Devlete"
- 39-TÜRKİYE TARİHİ II
"İmparatorluk Yolu"
- 40-TÜRKİYE TARİHE III
"Cihan Hakimiyeti"
- 41-TÜRKİYE TARİHİ IV
"Olgunluk Çağı"
- 42-TÜRKİYE TARİHİ V
"Sonun Başlangıcı"
- 43-TÜRKİYE TARİHİ VI
"Sona Doğru"
- 44-TÜRKİYE TARİHİ VII
"Düşerken"
- 45-BÜYÜK SANCAĞIN
GÖLGESİNDE
- 46-BİZANS TARİHİ, C.I
- 47-BİZANS TARİHİ, C.II
- 48-ENVARÜ'L AŞIKIN, C.I
- 49-ENVARÜ'L AŞIKIN, C. II
- 50-ENVARÜ'L AŞIKIN, C. III
- 51-1001 HADİS, C. I
- 52-1001 HADİS, C. II
- 53-MEVLANA
CELALEDDİN RUMİ
- 54-İSTANBUL TÜRK
KALELERİ
- 55-MUHAMMEDİYE, C.I
- 56-MUHAMMEDİYE, C.II
- 57-MUHAMMEDİYE, C. III
- 58-MUHAMMEDİYE, C. IV
- 59-TÜRKİYE'DE
SANATLAR VE
ZENEATLER
- 60-DELHİ TÜRK
İMPARATORLUĞU
- 61-MİR'ATÜ'L MEMALİK
- 62-TASVİR-İ AHLAK

- 63-TÜRKİYE 1850, C. I
64-TÜRKİYE 1850, C. II
65-ESLAF
66-SOVYET
İMPARATORLUĞU
"Sömürülen Topraklar" C.I
67-SOVYET
İMPARATORLUĞU
"Sömürülen Milletler" C.II
68-ZAFERNAME
69-DEVLET VE AİLE
AHLAKI
70-VAK'A-İ CEDİD
71-HUZUR-U AKLÜ FENDE
MADDİYUN MESLEK-İ
DALALETİ
72-KOCA SEKBANBAŞI
RİSALESİ
73-HAYDAR ÇELEBİ
RUZNAMEŞİ
74-TARİH-İ GİLMANİ
75-GİZLİ NOTLAR
76-FATİH SULTAN
MEHMED'E
NASİHATLER
77-KIRIM HARBİ
78-ÇANAKKALE İÇİNDE
VURDULAR BENİ
79-ESİR ORTA-ASYA
80-NEHCÜ'S-SÜLUK Fİ
SİYASETİ'L-MÜLUK
81-TÜRKLERİN SİYASİ
DÜSTURLARI
82-YİRMİSEKİZ ÇELEBİ
MEHMED EFENDİ'NİN
FRANSA
SEFARETNAMESİ
83-TÜRK-İSLAM
TARİHİNDEN, C. I

- 84-TÜRK-İSLAM
TARİHİNDEN, C. II
- 85-ESKİ YURT
- 86-YENİKAPI
MEVLEVİHANESİ
- 87-MARKOPOLO
SEYAHATNAMESİ, C.I
- 88-MARKOPOLO
SEYAHATNAMESİ, C.II
- 89-TÜRKLER
- 90-TUTİ-NAME
- 91-BAŞIMIZA GELENLER C.I
- 92-BAŞIMIZA GELENLER,C.II
- 93-BAŞIMIZA GELENLER,C.III
- 94-ESKİ ESERLER
ANSİKLOPEDİSİ, C.I
- 95-ESKİ ESERLER
ANSİKLOPEDİSİ, C.I
- 96-AVRUPA'DAKİ
TÜRKİYE, C.I
- 97-AVRUPA'DAKİ
TÜRKİYE, C.II
- 98-1855'DE TÜRKİYE, C.I
- 99-1855'DE TÜRKİYE, C.II
- 100-AHMED FEHİM BEY'İN
HATIRALARI
- 101-SELÇUK NAME, C.I
- 102-SELÇUK-NAME, C.II
- 103-MEVLANA VE
ETRAFINDAKİLER
"Risale-i Sipehsâlar"
- 104-GİRİT HATIRALARI
- 105-OLAYLARIN ÖZÜ, C.I
- 106-OLGUN SÖZLER C. I
- 107-OLGUN SÖZLER C.II
- 108-GEÇEN ASIRDA
DEVLET
ADAMLARIMIZ C.I

- 109–GEÇEN ASIRDA
DEVLET
ADAMLARIMIZ, C.II
- 110–KIRIM HARBİ
SONRASINDA İSTANBUL
- 111–DEVLETŞAH TEZKİRESİ
C.I
- 112–DEVLETŞAH TEZKİRESİ
C.III
- 113–DEVLETŞAH TEZKİRESİ
C.III
- 114–DEVLETŞAH TEZKİRESİ
C.IV
- 115–OLAYLARIN ÖZÜ
- 116–TİRYAKİ SÖZLERİ
- 117–TÜRK SULARINDA
SEYAHAT
- 118–LATİFELELER
- 119–SİYASİ HATIRALARIM
- 120–1655–1656'DA TÜRKİYE
- 121–ZİYAFET SOFRALARI C.I
- 122–ZİYAFET SOFRALARI, C.II
- 123–MEVLEVİLER BELDESİ
KONYA
- 124–BATARYA İLE ATEŞ
- 125–TASAVVUFUN
İLKELERİ, C.I
- 126–TASAVVUFUN
İLKELERİ C.II
- 127–TÜRK HALK
EDEBİYATI
- 128–ESKİ İSTANBUL'DA
HAYAT
- 129–KANİJE SAVUNMASI